कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

कविकुलगुरू कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल.क्र. M-2747 विषय भागवद् पुराण पु. महापुराण

नाव भागवद् महापुराण

लेखक/लिपीकार - \

पृष्ठ 154 काळ [✓ पुर्ण]/ अपुर्ण

श्रीगणेशायनमः ॐनमःपरमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदाय भक्तजन
मानसनिवासायश्रीरामचंद्राय पुण्यारण्येनृसिंहैकनामसिंहोविराजते यन्ना
दंतः पलायंतेमहाकल्मषकुंजराः १ विसर्गसंभवान्जीवान्स्वमर्यादासुसंयुता
न् विष्णुःपात्यखिलैरूपैरित्येवंपंचमेस्थितं २ अध्यायैकोनविंशत्यात्रषष्ठेपोष
णमुच्यते अतिलंघितमर्याद भक्तरक्षणलक्षणं ३ अजामिलोमनुष्येषुमहा
पापोयथावितः विश्वरूपादियातीचतथादेवेषुवासवः ४ अजामिलस्यभक्त
त्वंविष्णुदूतैर्निरूपितं संकेतभगवन्नामपुत्रस्नेहानुषंगजं ५ इंद्रोपिभगवद्भक्तः
सख्येनोपेंद्रसेवकः तदधीनसुरैश्वर्यशत्रुनिर्जयजीवितः ६ तत्रादौत्रिभिरध्या
यैरजामिलकथोच्यते विश्वरूपकृपाषड्भिरिंद्रदोषोक्तयेततः ७ इंद्रस्यैववृत्रदोषो
त्थैरत्राख्यानंततोष्टभिः द्वाभ्यांचमरुदाख्यानमेवंप्रकरणक्रमः ८ तत्रादौ

प्रथमेविष्णोर्दूतैः पातकिमोचने तत्सापरव्यापुनायोक्तं याम्यैर्धर्मादिलक्षणं १ अ
थषष्ठस्कंधोव्याख्यायते पूर्वोक्तानुवादपूर्वकं निरंतरोक्तनरकपरिहारोपायंप्र
छति निवृत्तमार्गइतिषड्भिः आदौद्वितीयस्कंधेवैश्वानरंयातीत्यादिनाभगव

श्रीगणेशायनमः राजोवाच॥ निवृत्तिमार्गः कथितआदौ
भगवतायथा क्रमयोगोपलब्धेनब्रह्मणायदसंसृतिः १

तात्वया यथायथावत् यत् येनमार्गेणक्रमेणयोगोर्चिरादिप्राप्तिस्तेनोपलब्धोब्र
ह्मातेनसहासंसृतिर्मोक्षोभवति ब्रह्मणासहतेसर्वेसंप्राप्तेप्रतिसंचरे परस्यांतेकृ
तात्मानः प्रविशंतिपरंपदमितिवचनात् १

त्रैगुण्यंस्वर्गादिसुखं तदेवविषयःप्राप्यंयस्य नत्वलीनाप्रकृतीर्यस्यतस्यपुंसःपु
नःपुनःगुणसर्गः भोगार्थंदेहारंभरूपोयः मार्गःसचकथितस्तृतीये दक्षिणेन

प्रवृत्तिलक्षणश्चैवत्रैगुण्यविषयोमुने योसावलीनप्रकृतेर्गुण
सर्गःपुनःपुनः २ अधर्मलक्षणानानानरकाश्चानुवर्णिताः म
न्वंतरश्चव्याख्यातआद्यःस्वायंभुवोपतः ३ प्रियव्रतोत्तानपदो
वंशास्तच्चरितानिच द्वीपवर्षसमुद्राद्रिनद्युद्यानवनस्पतीन् ४

पथार्यम्णःपितृलोकंव्रजंतीत्यादिना २ अत्रवर्णितःनि रंतराध्यायव्याख्या
नश्चतुर्थस्यादौयतःयस्मिन् ४

द्वीपादीन्भाग तोलक्षणतोमानतश्च धरामंडलस्यसंस्थानं ज्योतिषांविव
राणांचइदंसंस्थानंविभुर्यथासृजत्तथाख्यातमित्यर्थः ५ नानाउग्रायात

धरामंडलसंस्थानंभागलक्षणमानतः ज्योतिषांविवरा
णांचयथेदमसृजद्विभुः ५ अधुनेहमहाभागयथैवनर
कान्नरः नानोग्रयातनान्नेयात्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ६

नायेषुतान्नरकान्यथायेनोपायेनइयात्नगच्छेत् तन्मेधुनाव्याख्यातुम
॥र्हसि ६ श्रीराम॥

भा॰ष॰
३

तत्र तावन्मन्वाद्युक्तंप्रायश्चित्तंविनानस्याद्दुर्निवाराइत्याह नचेदितिद्वाभ्यां मनउ
क्तिपाणिभिः मनोवाक्कायैः कृतस्यांहसस्तैरेवइहैवापचितिंप्रायश्चित्तंनकुर्या

श्रीशुकउवाच। नचेदिहैवापचितिंयथांहसः कृतस्य
कुर्यान्मनउक्तिपाणिभिः ध्रुवंसवैप्रेत्यनरकानुपैतिये
कीर्त्तितामेभवतस्तिग्मयातनाः ७ नमोभगवतेनमः

च्चेत्तर्हिपुरुषः प्रेत्यमृत्वानरकान्ध्रुवमुपैति येमयायेभवतः कीर्त्तिताःति
ग्मादारुणायातनायेषुतान् ७

३

यस्मादेवं तस्मात्पापस्य प्रायश्चित्तेयतेत कदाम्रत्योः पुरैव तत्रापिअविपय
ताम्प्राम्रियमाणेनात्मनादेहेन यद्वाअविपत् विपत्तिरहितो यावत् यतात्म

तस्मात्पुरैवाश्विहपापनिष्कृतौयतेतम्रत्योरविपयतात्म
ना दोषस्यदृष्ट्वागुरुलाघवंयथाभिषक्चिकित्सेतरुजां
निदानवित् ८ ओ॰

नासंपत्तेनमनसा तत्रापिआशु अन्यथा अतीवचिरकालेनतुद्विगुणंव्रतमर्ह
तीतिद्वैगुण्यापत्तेः तत्रचपापस्यमहत्त्वमल्पत्वंचावेक्ष्यतदनुरूपेप्रायश्चि
त्तेयतेतरुजांरोगाणांनिदानविद्यथावैद्यः तदनुरूपंचिकित्सेततद्वत् ८ राम

अत्रचोदयतिद्वाभ्यां दृष्टंराजदंडादिश्रुतंनरकपातादि ताभ्यामात्मनःपापमहि
तंजानन्नपिभूयः प्रायश्चित्तानंतरंकरोति अथोअतः कारणात्तद्धादृष्टशाद्धादिकथं
प्रायश्चित्तंतेनसमूलस्यदोषस्यानिरस्तेः निरस्तौवापुनश्चपापप्ररोहायोगादिति

राजोवाच॥ दृष्टश्रुताभ्यांयत्पापंजानन्नप्यात्मनोहितं करोतिभूयोविवशः
प्रायश्चित्तमथोकथं १ क्वचिन्निवर्ततेऽभद्रात्क्वचिच्चरतितत्पुनः प्रायश्चित्त
मथोपार्थंमन्येकुंजरशौचवत् १०

भावः १ किंचक्वचित्कदाचि दभद्रात्पापान्निवर्तते॥
क्वचित्तदेवपुनराचरति यथाकुंजरःस्नातोपिरजोभिरात्मानंमलिनीकरोतितथा
पापस्यपुनर्दुर्निवारत्वेननरकपातस्यावश्यंभावित्वात्प्रायश्चित्तंव्यर्थमिति १०

परिहरति कर्मणाकृच्छ्रादिप्रायश्चित्तेनकर्मणःपापस्यनिर्हारोनाशः आत्यंति
कः सम्यक्त्वेननहीष्यते अविद्वानधिकारीयस्मिन्तस्यभावस्तत्वंतस्मात् अ
तोऽविद्यायानाशाभावात् नष्टेपितस्मिन्पापेतत्संस्कारेणपापांतरस्यपुनः

शुकउवाच ॥ कर्मणाकर्मनिर्हारोनह्यात्यंतिकइष्यते अविद्वदधि
कारित्वात्प्रायश्चित्तंविमर्शनं ११ नाश्नतःपथ्यमेवान्नंव्याधयोभि
भवंतिहि एवंनियमकृद्राजन्शनैःक्षेमायकल्पते १२

पुनः प्ररोहोभवत्येव किंतर्हिमुख्यंप्रायश्चित्तंतदाहप्रायश्चित्तंतुविमर्शनंज्ञानं
॥ तत्तुनित्यमप्रमत्तःशनैर्लभतेनान्यदितिसदृष्टांतमाहनेति पथ्यमेवान्नमश्न
तःपुरुषस्ययथाव्याधयोनबाधंतेतथानियमादिकर्त्ताक्षेमायतज्ज्ञानायसम

भागवती ६२

एतदेवविशदयतिद्वाभ्यां तपसाऐकाग्र्येणमनसश्चेंद्रियाणांच ऐकाग्र्यंपरमंतप
इतिस्मृतेः ब्रह्मचर्येणाष्टांगेन तदुक्तं स्मरणंकीर्त्तनंकेलिः प्रेक्षणंगुह्यभाषणं
संकल्पोध्यवसायश्चक्रियानिर्वृत्तिरेवच एतन्मैथुनमष्टांगंप्रवदंतिमनीषिणः

तपसाब्रह्मचर्येणशमेनचदमेनच त्यागेनसत्यशौचा
भ्यांयमेननियमेनच १३ देहवाक्बुद्धिजंधीराधर्मज्ञाःश्र
द्धयान्विताः क्षिपंत्यघंमहदपिवेणुगुल्ममिवानलः १४

विपरीतंब्रह्मचर्यमेतदेवाष्टलक्षणमितिशमोमनसोनियमनं [illegible]मोबाह्येंद्रि
याणांत्यागोदानं यमोहिंसादिः नियमोजपादिः १४

अस्यातिदुष्करत्वान्मुख्यमेवान्यत्प्रायश्चित्तमाह केचिदित्यनेनैवंभूताभक्तिप्रधानाविरलाइतिदर्शयति केवलयातपआदिनिरपेक्षया वासुदेवपरायणा इतिनाधिकारिविशेषणमेतत् किंत्वन्येषामप्यश्रद्धयातत्राप्रवृत्तेरर्थान्तेषेवपर्यवसानादनुवादमात्रं १५ एतच्चज्ञानमार्गादपिश्रेष्ठमित्याह नतथापूयेतसुद्धेततत्पुरुषनिषेवयाकृष्णेर्पिताःप्राणायेन १६

केचित्केवलयाभक्त्यावासुदेवपरायणाः अघंधुन्वंतिकार्त्स्न्येननीहारमिवभास्करः १५ नतथाह्यघवान्राजन्पूयेततपआदिभिः यथाकृष्णार्पितप्राणस्तत्पूरुषनिषेवया १६

भा०प
६

तत्रापिहेतुः सध्रीचीनः समीचीनः अयंपंथाः भक्तिमार्गःयतः क्षेमःक्षेमत्वे हेतुः नकुतश्चिद्विघ्नादेर्भयंयस्मिन् तदेवाह सुशीलाः कृपालवः साधवः निष्कामाः यत्रधर्मनिष्ठाः अतोनज्ञानमार्गइवासहायतानिमित्तंभयंनापिकर्ममार्गवन्मत्सरादियुक्तेभ्योभयमितिभावः भक्तेरन्यनिरपेक्षत्वमुक्तं १७ कृच्छ्रादीनितुभक्तिंविनानशोधयंतीत्याह प्रायश्चित्तानीति महतामप्यशोधकत्वेदृष्टांतमाह सुराकुंभंआपगाइवेति १८

सध्रीचीनोह्यंलोकेपंथाःक्षेमोकुतोभयः सुशीलाःसाधवोयत्र
नारायणपरायणाः १७ प्रायश्चित्तानिचीर्णानिनारायणपराङ्मुखं ननिष्पुनंतिराजेंद्रसुराकुंभमिवापगाः १८

६

भक्तिःस्वल्पापिपुनात्येवेत्याह सकृदिति तस्यगुणेषुरागमात्रमस्तिनतुज्ञानंयस्य
तन्मनः तावत्तैवचीर्णं निष्कृतंप्रायश्चित्तंयैः १९ अपिशब्दःप्रत्येकंसंबध्यतेसकृ
दपिकिंपुनरभ्यासेनमनःसंशयात्मकमप्यंतःकरणंकिंपुनर्निश्चयात्मिकाबुद्धिः

सकृन्मनः कृष्णपदारविंदयोर्निवेशितंतद्गुणरागियैरिह नतेयमंपाशभृतश्चतद्भ
टान्स्वप्नेपिपश्यंतिहिचीर्णनिष्कृताः १९ अत्रचोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं
दूतानांविष्णुयमयोःसंवादस्तन्निबोधमे २०

पादारविंदयोरपिकिंपुनःस्वतोनिवि
ष्टंतद्गुणेष्वपिरागिकिंपुनस्तत्स्वरूपेयैरिहेतिसामान्यवाचिभ्यांमनोनिवेशनेज्ञा
तिरेत्राविशेषानपेक्षेतिगम्यते १९ इममर्थमितिहासेनोपपादयति अत्रचेति मे
मतः २०

कान्यकुब्जे पुरे दास्याः पतिर्नाम्ना अजामिलः २१ बंदीग्रहेण अक्षैश्च द्यूतेन कैतवै
र्वंचनादिभिश्च वृत्तिं जीविकां बिभ्रत् पुष्णन् यातयामास पीडयामास २२

कान्यकुब्जे द्विजः कश्चिद्दासीपतिरजामिलः नाम्ना नष्टसदा
चारो दास्याः संसर्गदूषितः २१ बंधक्षकैतवैश्चौर्यैर्गर्हितां
वृत्तिमास्थितः बिभ्रत्कुटुंबमशुचिर्यातयामास देहिनः
२२ एवं निवसतस्तस्य लालयानस्य तत्सुतान् कालोत्यगा
न्महाराजन्नष्टाशीतिसमायुषः २३

आयुषः संबंधी माहान् कालो
त्यगात् स किंभूत इत्यपेक्षायामाह अष्टाशीत्या संख्यया युक्ताः समाः संवत्सराः
२३

प्रवयसः वृद्धस्य २४ बद्धंहृदयंयेन जरठोवृद्धः २५ २६ एतच्चतउपलालनादिस्त्री

तस्यप्रवयसःपुत्रादशतेषांतुयोवमः बालोनारायणोनाम्नापित्रो
श्चदयितोभृशं २४ सबद्धहृदयस्तस्मि नर्भकेकलभाषिणि नि
रीक्ष्यमाणस्तल्लीलांमुमुदेजरठोभृशं २५ भुंजानःप्रपिबन्खाद
न्बालकस्नेहयंत्रितः भोजयन्पाययन्मूढोनवेदागतमंतकं २६
सएवंवर्त्तमानोज्ञोमृत्युकालउपस्थिते मतिंचकारतनयेबालेनारा
यणाह्वये २७

नारायणोपचारमाहात्म्येनतद्भक्तिरेवाभूदितिसिद्धांतोपयोगित्वेनापिद्रष्टव्यं २७

वक्राणितुंडानियेषां उर्ध्वानिरोमाणियेषांतान् २८ प्लावितेनप्लुतत्वंनीतेन २९ हरि

सपाशहस्तांस्त्रीन्दृष्ट्वापुरुषान्भृशदारुणान् वक्रतुंडानूर्ध्वरोम्णआत्मा
ने: नं[illegible]तुमागतान् २८ दूरेक्रीडनकासक्तंपुत्रंनारायणाह्वयं प्लावितेनस्वरेणो
च्चैराजुहावाकुलेंद्रियः २९ निशम्यम्रियमाणस्यब्रुवतोहरिकीर्त्तनं भ
र्त्तुर्नाममहाराजपार्षदाःसहसापतन् ३० विकर्षतोंतर्हृदयाद्दासीपतिम
जामिलं यमप्रेष्यान्विष्णुदूतावारयामासुरोजसा ३१ ऊचुर्निषेधितास्तां
स्तेवैवस्वतपुरःसराः केयूयंप्रतिषेद्धारोधर्मराजस्यशासनं ३२

कीर्त्तनंनिशम्यापतन् यतस्तद्भर्तुर्नाम ३० ३१ पुरःसराःभृसाः ३२

अस्यनयनंनिषेधथ ३३ वयंयुष्मान्नजानीमइतिनकोपःकार्यः यतोलौकिकाद्भूत
रूपायूयमित्याहुः सर्वइतिसार्धद्वाभ्यां लसंत्यःपुष्करमालाः संतियेषां ३४ नूत्नंनवं

कस्यवाकुतआयाताःकस्मादस्यनिषेधथ किंदेवाउपदेवावायूयंकिंसिद्धसत्तमाः
३३ सर्वेपद्मपलाशाक्षाः पीतकौशेयवाससः किरीटिनःकुंडलिनोलसत्पुष्करमालि
स:३ नः ३४ सर्वेचनूत्नवय[illegible] सर्वेचारुचतुर्भुजाः धनुर्निषंगासिगदाशंखचक्रांबुजश्रियः
३५ दिशोवितिमिरालोकाःकुर्वंतःस्वेनरोचिषा किमर्थंधर्मपालस्यकिंकरान्नोनिषेध
थ ३६

वयोयेषांनिषंगइषुधिः धनुर्निषंगादिभिःश्रीःशोभायेषांते ३५ विगतंतिमिरंआलो
कश्चान्यस्यप्रकाशोयासुतथाभूतादिशःकुर्वंतः भवतामेतदनुचिंतमित्याहुःकिमर्थ
मिति ३६

भा॰ष॰
९

अहोदंस्यादंस्यादित्तानम्भूत्वाः एतेचौराएवास्मद्विधाधर्मराजस्यकिंकराइत्यन्तरं
वदंतीतिविस्मयेनप्रहस्यतानभ्यूचुः मेघस्येवनिह्रादोध्वनिर्यस्याः तया ३७ तत्र

श्रीशुक उ॰ इत्युक्तेयमदूतैस्तेवासुदेवोक्तकारिणः तान्प्रत्यूचुः प्रहस्ये
दंमेघनिह्रादयागिरा ३७ विष्णुदूताऊचुः यूयंवैधर्मराजस्ययदिनिर्देश
कारिणः ब्रूतधर्मस्यनस्तत्वंयच्चधर्मस्यलक्षणं ३८ कथंस्विद्ध्रियते
दंडः किंवास्यस्थानमीप्सितं दंड्याःकिंकारिणःसर्वेआहोस्वित्कतिचिन्नृ
णां ३९

तु

स्वरूपंलक्षणंप्रमाणं ३८ कथंस्वित्केनप्रकारेणस्थानंविषयः कारिणः कर्मिणः नृ
णामिति नराएवनपश्वादयः तेष्वपिकतिचिदेवेत्यर्थः ३९ नमोनारायणायेतिनमः

वेदप्रणिहितोविहितोधर्मः वेदप्रमाणक इत्यर्थः अनेनयोवेदप्रमाणकः सधर्मः यो
धर्मः सवेदप्रमाणक इतिस्वरूपप्रमाणंचोक्तं यथाहजैमिनिः चोदनालक्षणोर्थोध
र्मइति व्याख्यातंभट्टैः इयमेकेनसूत्रेणश्रुत्यर्थाभ्यांनिरूप्यतइति अपरस्याप्य
धर्मस्यस्वरूपंलक्षणंचद्वंद्वस्थानकथनायाहुः तद्विपर्ययः योवेदनिषिद्धः सोऽधर्मः

यमदूताऊचुः वेदप्रणिहितोधर्मोह्यधर्मस्तद्विपर्ययः वेदोनारायणःसाक्षात्स्व
यंभूरितिशुश्रुम ४०

निषेधस्तस्मिन्प्रमाणमित्यर्थः वेदस्यप्रामाण्येहेतुः वेदोना
रायणाद्भूतः सएवसाक्षादित्युपचारः स्वयंभूरितिचनिःश्वासमात्रेणस्वयमेवप्र
वर्ततीति तथाचश्रुतिः अस्यमहतोभूतस्यनिश्वसितमेतदृग्वेदइति सकृदुच्चरितं
येनहरिरित्यक्षरद्वयं बद्धः परिकरस्तेनमोक्षायगमनंप्रति ४० नारायणायेतिनमः

कोसौनारायणस्तत्राहुः येनस्वधाम्निस्वरूपेअमीभावाःप्राणिनःगुणाःशांतत्वाद यः नामानिब्राह्मणहंसादीनि क्रियाश्चाध्ययनाद्याः रूपाणिवर्णाश्रमादयः तैर्वि भाव्यंतेविविच्यंतेयथातथंयथावत्सनारायणः ४१ तथाप्यधर्मोनेनकृतइतिकुतो

येनस्वधाम्न्यमीभावारजःसत्वतमोमयाः गुणनामक्रियारूपै
र्विभाव्यंतेयथातथं ४१ सूर्योग्निःखंमरुद्गावः सोमःसंध्याहनी
दिशः कंकुः कालोधर्मइतिह्येतेदैह्यस्यसाक्षिणः ४२

ज्ञायते तत्राहुःसूर्यादयइति अहनीअहश्चरात्रिश्च कंउदकं कुःपृथिवी दैह्यस्यजीव स्यपययाहुः आदित्यचंद्रावनिलोनलश्चद्यौर्भूमिरापोहृदयंमनश्च अहश्चरात्रि श्चउभेचसंध्येधर्मश्चजानातिनरस्यवृत्तमिति ४२

१०

स्थानमाहुः एतैर्निमित्तभूतैर्विज्ञातः दंडस्थानमाहुः सर्वइति ४२ विपरीतानि अभद्राण्य
पिकर्मिणांसंभवंति यतस्तेषांगुणसंयोगोस्ति यदिकश्चिदकर्त्तास्यात्तर्हितस्याभ
द्राणिनस्युः नत्वेतदस्तीत्याहुः नहिदेहवानकर्मकृदस्तीति अतःसर्वेकर्मिणःकर्मिणां

एतैरधर्मोविज्ञातःस्थानंदंडस्ययुज्यते सर्वेक्रमानुरोधेनदंडमर्हंतिकारिणः ४३ सं
भवंतिहिभद्राणिविपरीतानिचानघाः कारिणांगुणसं[illegible]गोस्तिदेहवान्नह्यकर्मकृ
त् ४४ येनयावान्यथाधर्मो धर्मोवेहसमीहितः सएवतत्फलंभुंक्तेतथातावदमुत्र
वै ४५

चपापस्यावश्यंभावितत्वात्तेसर्वेदंडमर्हंतीत्यर्थः ४४ कथंस्विद्वियत्तेदंडइतिअस्यो
त्तरंयेन धर्मोवेतिदृष्टांतः अधर्मानुसारेणदंडः धर्मानुसारेणसुखमित्यर्थः ४५

नकेवलंसूर्यएवज्ञापकाः किंत्वर्थापत्तिरपीत्याहुः यथेति हेदेवप्रवराः इहजन्म
निशांतमूढघोरत्वेनवासु।खदुःखविमिश्रत्वेनवाधार्मिकत्वादिनावात्रैविध्यंभूतेषु
यथोपलभ्यते तथान्यत्रजन्मांतरेनुमीयते त्रैविध्यान्यथानुपपत्त्याकल्प्यते ४६

यथेहदेवप्रवरास्त्रैविध्यमुपलभ्यते भूतेषुगुणवैचित्र्यात्तथान्यत्रानुमीयते ४६
वर्तमानोन्ययोःकालोगुणाभिज्ञापकोयथा एवंजन्मान्ययोरेतद्धर्माधर्मनिदर्शनं

वर्तमानजन्मनापूर्वापरजन्मधर्माधर्मज्ञानंभवतीतिसदृष्टांतमाहुः वर्तमानोवसं
तादिकालः अन्ययोर्भूतभविष्ययोर्येगुणाः पुष्पफलादयः तेषामभिज्ञापकोय
था एवमेतज्जन्मअन्ययोर्भूतभाविजन्मनोर्धर्माधर्मौनिदर्शयतीतितथा ४७

अयंचधर्माधर्मज्ञानप्रकारोन्येषांधर्मराजस्तुमनसैवसर्वंपश्यतीत्याहुः
पुरेसंयमिन्यांस्थितएवदेवोयमः देहेस्थितोंतर्यामीवा जीवस्यपूर्वरूपंध

मनसैवपुरेदेवःपूर्वरूपंविपश्यति अनुमीमां
सतेपूर्वंमनसाभगवानजः ४८ नारायण

र्मादियुक्तंविशेषेणपश्यति अनुअनंतरमपूर्वंमीमांसते यद्यस्यानुरूपंत
द्विचारयतियतोसौभगवानजः ४८

जीवस्त्वीश्वरेणोपसादितंवर्त्तमानंदेहंपश्यति नतुपूर्वमपरंचेत्याहः यथेति
अज्ञः अविद्योपाधिर्जीवस्तुव्यक्तमेवप्राचीनकर्माभिव्यक्तंवर्त्तमानमेवदेहा

यथाज्ञस्तमसायुक्तउपास्तेव्यक्तमेवहि नवे
दपूर्वमपरंनष्टजन्मस्मृतिस्तथा ४९ नमः

द्युपास्ते अहमितिमन्यते पूर्वमपरंवानवेद अत्रहेतुः नष्टाजन्मनास्मृतिर्य
स्य अत्रदृष्टांतः तमसानिद्रयायुक्तोयथास्वप्नेभिव्यक्तमेवदेहाद्युपास्ते नतु
जाग्रद्देहादिपूर्वंस्वप्नादिगतंवातद्वदित्यर्थः ४९

एवंभूतस्यजीवस्यसंसारंप्रपंचयतिपंचभिः श्लोकैः पंचभिःकर्मेंद्रियैः स्वार्थानु
पादानादीन्पंचशब्दादीन्वेदपंचभिर्ज्ञानेंद्रियैःषोडशेनमनसासहसप्तदशःषो
डशोपाध्यंतर्गतोपिस्वयंत्वेकएवसर्वेंद्रियविषयप्रतिसंधानात्त्रीन्ज्ञानकर्मेंद्रियम

पंचभिः कुरुतेस्वार्थान्पंचवेदाथपंचभिः एकस्तुषोडशेनत्रीन्स्वयंसप्तदशोश्नुते
५० तदेतत्षोडशकलंलिंगंशक्तित्रयंमहत् धत्तेनुसंसृतिंपुंसिहर्षशोकभयार्त्तिदां ५१
न देहयत्तोजितषड्वर्गोनेछंकर्माणिकार्यते कोशकारइवात्मानंकर्मणाछाद्यमुह्यति ५२

नोविषयान्प्राप्नोति ५० तदेतल्लिंगंलिंगशरीरंशक्तित्रयंगुणत्रयकार्यंमहद्दनादि
पुंसिजीवेअन्वनुसंसृतिंधत्ते ५१ नेछन्अनिछन्नपि अनेनैवकर्माणिकार्यते कोश
कारः कीटकविशेषःमुह्यतिनिर्गमोपायंनजानाति ५२

कार्यतेऽस्यत्रानुभवंप्रमाणयति नहीति गुणैर्गुणकार्यैरागादिभिःस्वाभा
विकैः पूर्वकर्मसंस्कारोद्भूतैः ५२ कर्मवशेन च तदनुरूपो देहो भवतीत्याह लब्ध
ध्वेति अव्यक्तं अदृष्टं निमित्तं लब्ध्वा व्यक्ताव्यक्तं तदनुरूपं स्थूलसूक्ष्मं चश

नहिकश्चित्क्षणमपिजातुतिष्ठत्यकर्मकृत् कार्यतेह्यवशःकर्मगुणैःस्वाभा
विकैर्बलात् ५३ लब्ध्वानिमित्तमव्यक्तंव्यक्ताव्यक्तंभवत्युत यथायोनियथा
बीजंस्वभावेनबलीयसा ५४ एषप्रकृतिसंगेनपुरुषस्यविपर्ययः आसीत्स
एवनचिरादीशसंगाद्विलीयते ५५

रीरंभवति यथायोनि मातृसदृशं स्वभा
वोवासनाशुक्रशोणितयोरेकत्वेपिकर्मवासनयामातृपितृसदृशोदेहोभव
तीत्यर्थः ५४ संसारचक्रमुपसंहरंतोमुक्तिप्रकारमाहः एषइति ईशसंगात्प
रमेश्वरभजनात् ५५

तदेवं सामान्यतो धर्मादिनिर्णयमुक्त्वा प्रस्तुतस्याजामिलस्याधर्मत्वं प्रपंचयंतो दंड्य
त्वमाहुः अयं हीति यावदध्यायसमाप्ति तत्र द्वाभ्यां तत्पूर्ववृत्तांतानुवादोऽन्यायाति

अयं हि श्रुतसंपन्नः शीलवृत्तगुणालयः धृतव्रतो मृदुर्दांतः सत्यवाङ्मं
त्रविच्छुचिः ५६ गुर्वग्न्यतिथिवृद्धानां शुश्रूषुर्निरहंकृतः सर्वभूतसुहृ
त्साधुर्मितवागनसूयकः ५७ एकदासौ वनं यातः पितृसंदेशकृद्द्वि
जः आदाय तत आवृत्तः फलपुष्पसमित्कुशान् ५८

रेकप्रदर्शनार्थः शीलं सुस्वभावः वृत्तं सदाचारः गुणाः क्षमादयस्तेषामालयः ५६
निरहंकृतो निरहंकारः ५७ आवृत्तो वनात्परावृत्तः ५८

भुजिष्यया भोग्यस्त्रिया दास्या मैरेयं मधु पैष्टीं सुरां पीत्वा मदेनाघूर्णिते भ्रांते नेत्रे यस्याः ५९ विशेषेण श्लथंती नीवी यस्याः तया सह व्यपेतं स्वाचाराद्भ्रष्टं

ददर्श कामिनं कंचिच्छूद्रं सह भुजिष्यया पीत्वा च मधु मैरेयं मदाघूर्णितनेत्र
या ५९ मत्तया विश्लथन्नीव्या व्यपेतं निरपत्रपं क्रीडंतमनुगायंतं हसंतम
नयांतिके ६० दृष्ट्वा तां कामलिप्तेन बाहुना परिरंभितां जगाम हृच्छयवशं
सहसैव विमोहितः ६१ स्तंभयन्नात्मनात्मानं यावत्सत्वं यथाश्रुतं न शशा
क समाधातुं मनो मदनवेपितं ६२

६० कामोद्दीपकेन तदंगरागेण हरिद्रादिना
विलिप्तेन ६१ सत्वं धैर्यं श्रुतं ज्ञानं तद्बलेन स्तंभयन्नपि मदेन कंपितं मनः स
माधातुं न शक्तोऽभूत् ६२

स्य

तद्दर्शनमेवनिमित्तंयस्यस्मरव्याजंग्रहस्यतेनग्रस्तः क्षिप्तचेतनोगतस्मृतिः

।तन्निमित्तस्मरव्याजग्रहग्रस्तोविचेतनः तामेवमनसाध्यायन्स
।धर्माद्विररामह ६३ तामेवतोषयामासपित्र्येणार्थेनयावता ग्राम्यै
।र्मनोरमैः कामैः प्रसीदेत्तुयथातथा ६४ विश्रांस मार्याम्प्रोढां कुल
महतिलंभितां विससर्जाचिरात्सापः स्वैरिण्यापांगविद्धधीः ६५
यतस्ततश्चापानिन्येन्यायतोःन्यायतोधन बभारास्याः कुटुंबिन्याः
कुटुंबंमंदधीरयं ६६

६३ यावतासमग्रेण ६४ लंभितांपरिणीतां ६५ ६६ श्रीरामचंद्राय

अघरूपमायुर्यस्य मलमेवतदीयमन्नादिकमत्तीतिमलात् ६७ अकृतनि
र्वेशं अकृतप्रायश्चित्तं अस्यैवचहितार्थंनेष्यामइत्याहुः यत्रेति ६८ इति

यदसौशास्त्रमुल्लंघ्यस्वैरचार्यतिगर्हितः अवर्त्ततचिरंकालमघा
युरशुचिर्मलात् ६७ ततएनंदंडपाणेःसकाशंकृतकिल्बिषं ने
ष्यामोकृतनिर्वेशंयत्रदंडेनशुध्यति ६८ इतिश्रीभागवतेमहापुरा
णेषष्ठस्कंधेअजामीलोपाख्याननामप्रथमोध्यायः ।। १ शुकउवाच ।। एवंते
भगवद्दूतायमदूताभिभाषितं उपधार्याथतान्राजन्प्रत्याहुर्नय
कोविदाः १

श्रीभागवतटीका० प्रथमः १ द्वितीयेविष्णुदूतैर्भूयान्नाममाहात्म्य
मद्भुतं श्रावयित्वाद्विजोविष्णोर्लोकंनीतइतीर्यते १ नयकोविदाः न्यायनिपु

धर्मदृशांसभामधर्मः स्पृशतिनदाह यत्रसमायांयैः धर्मदृग्भिःतेषांतांसभां
२ पितरः पितृवत्सालकाः शास्तारः अनुशिक्षकाः वैषम्यं अदंड्येषुदंडनं ३ ए

विष्णुदूताऊचुः॥ अहोकष्टंधर्मदृशामधर्मः स्पृशतेसभां यत्रादंड्येष्व
पापेषुदंडोयैर्ध्रियतेवृथा २ प्रजानांपितरोयेचशास्तारःसाधवः
समाः यदिस्यात्तेषुवैषम्यंकंयांतिशरणंप्रजाः ३ यद्यदाचरतिश्रे
यानितरस्तत्तदीहते सयत्प्रमाणंकुरुतेलोकस्तदनुवर्तते ४

तत्प्रवर्तितमधर्ममन्योपिकरिष्यंतीतिमहत्कष्टमभूदित्याहुःयद्यदिति श्र
यानश्रेष्ठः ४

विश्वस्तघातादपीत्याहुः यस्येतिद्वाभ्यां निर्वृतो निश्चिंतः ५ विश्वासेननित
रामर्पितः आत्मायेनतं विश्रंभणीयः विश्वासनीयः सघृणश्चेत् ६ नन्व
स्यपापिनोदंडेकृतेकिमर्थमाक्रोशाः क्रियतेतत्राहुः अयंहीति यद्यस्मात् विवशो

यस्यांकेशिरआधाय लोकःस्वपितिनिर्वृतः स्वयंधर्ममधर्मंवानहिवेदयथा
पशुः ५ सकथंन्यर्पितात्मानंकृतमैत्रमचेतनं विश्रंभणीयोभूतानांसघृणो
दोग्धुमर्हति ६ अयंहिकृतनिर्वेशोजन्मकोट्यंहसामपि यद्व्याजहारवि
वशोनामस्वस्त्ययनंहरेः ७

पिहरेर्नामव्याजहारउच्चारितवान् नकेवलं
प्रायश्चित्तमात्रंहरेर्नामअपितुस्वस्त्ययनंमोक्षसाधनमपि सकृदुच्चारि
तंयेनहरिरित्यक्षरद्वयं बद्धःपरिकरस्तेनमोक्षायगमनंप्रतीतिस्मृतेः ७

ननु कर्मसाद्गुण्यकरं हरेर्नाम इत्युक्तं यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोयज्ञक्रियादि
षु न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वंदे तमच्युतमित्यादिवचनात् स्वातंत्र्येण तु यानि
वर्तकं हरेर्नाम कथं स्यात्तत्राहुः एतेनैवेति अघोनः अघवतः मघच्छत्ववद्रूपं
तु यत्र आहुतिपरच्छेदः आईषत् आभासमात्रं चतुरक्षरं यन्नाम अजगाद एतेनै

एतेनैव ह्यघोनोस्पृक्तत्वं स्यादघनिष्कृतं यदा नारायणायेति जगाद चतुरक्षरं

यत्केवलेन चतुरक्षरमित्यनेन नानाधिक्यं च दर्शितं कथं जगाद नारायण आ
य आगच्छ इत्येवं विक्रोशारूपेण पुत्राह्वानेन अयं भावः कर्मांगत्वेपि हरिनाम्नः
स्वातंत्र्यं रत्नादिरत्नादिवत्संयोगपृथक्त्वेन सर्वप्रायश्चित्तार्थत्वं युक्तमेव त
थाहि अवशेनापि यन्नाम्नि कीर्तिते सर्वपातकैः पुमान्विमुच्यते सद्यः सिंह

तस्तैर्भर्गौरिवेसादिभिः पुराणेषुतावत्सहस्रशोनाम्नःस्वातंत्र्यमगवेम्यते नैवं
तेर्थवादाइतिशंकनीयंविधिशेषत्वाभावात् नुचविध्यश्रवणाद्नन्यशेषता
कल्पनीया यदाग्नेयोष्टाकपालोभवतीत्यादिवंप्रामाण्यार्थतेनविधिकल्पनोप
पत्तेः मंत्रेषुचमर्त्याऽसमर्त्यस्यतेभूरिनाममनामहे विप्रासोजातवेदसः आस्य
जानंतोनामचिद्विवक्तनेत्याद्विपुनाम्नस्तपोदानादिसर्वधर्माधिक्यमवगम्य
ते उपपादितंचमंत्रार्थात् मर्त्तामर्त्याः मरणधर्माणोविप्रासोविप्रास्तेवयंअ
मर्त्यस्यजातवेदसस्तेनाम भूरितपोदानादिसर्वधर्मेभ्योधिकंमनामहेइत्य
र्थः आजस्यविष्णोः आसम्यक्प्रकारेणनामययाविविक्तनकीर्तयत चित्क
चित्जानंतोनाममहात्म्यज्ञानवंतस्सर्थः पूर्वंस्तुध्मनिसुकृत्वात् चित् यद्वा अ
स्यविष्णोर्नामविविक्तन आसम्यक्प्रकारणजानंतोनामसंकीर्तनेनाभिज्ञाइति
अर्थवादानामपिस्वार्थेप्रामाण्यंदेवताधिकरणेतस्मात् श्रीनारायणनामामा

समात्रेणवसवायानिछ्रुतंछ्रुतस्मारिति

ननुकामकृतानांबहूनांमहापातकानांसहस्रशआवर्तितानांद्वादशाब्दादिकोटिभिरप्यनिवर्त्यानांकथमिदमेकमेवप्रायश्चित्तंस्यात्तत्राहुः स्तेनइतिद्वाभ्यां

स्तेनःसुरापोमित्रध्रुग्ब्रह्महागुरुतल्पगः स्त्रीराजपितृगोहंता
येचपातकिनोपरे १ सर्वेषामप्यघवतामिदमेवसुनिष्कृतं नाम
व्याहरणंविष्णोर्यतस्तद्विषयामतिः १०

१ सुनिष्कृतंश्रेष्ठंप्रायश्चित्तमिदमेव तत्रहेतुः यतोनामव्याहरणात्तद्विषयामैमोस्मारकपुरुषविषयामदीयोयंमयासर्वतोरक्षणीयइतिविष्णोर्मतिर्भवति १०

श्रेष्ठत्वमेवोपपादयंति नैतिद्वाभ्यां ब्रह्मवादिभिर्मन्वादिभिरुक्तैर्व्रतादिभिर्निष्कृतैस्तथा न शुध्यति उदाहृतैरुच्चारितैर्यथानामपदैरित्यनेन नमामीत्यादिक्रियायोगोपि नापेक्षितइति दर्शितं किंच तन्नामपदोच्चारणं उत्तमश्लोकस्य गुणानां

न निष्कृतैरुदितैर्ब्रह्मवादिभिस्तथा विशुध्यत्यघवान्व्रतादिभिः यथा हरेर्नामपदैरुदाहृतैस्तदुत्तमश्लोकगुणोपलंभकं ॥ नैकांतिकं तद्धि कृतेपि निष्कृते मनः पुनर्धावति चेदसत्पथे तत्कर्मनिर्हारमभीप्सतां हरेर्गुणानुवादः खलु सत्वभावनः १२

चोपलंभकं भवति न तु कृच्छ्रचांद्रायणादिवत् पापनिवृत्तिमात्रोपक्षीणमित्यर्थः ॥ नैकांतिकं नात्यंतशोधकं तद्धि कृतं यस्मिन्कृतेपि असत्पथे पापमार्गे मनो धावति चेत् कर्मणां पापानां निर्हारमात्यंतिकं नाशमिच्छतां हरेर्गुणानुवाद एव प्राय

ष्ठितं यतोसौ खलु सत्वभावनश्चित्तशोधकः

अथतस्मादेनं पापमार्गेणमानयत कृतमशेषाणांमघानां निष्कृतंयेन यद्यस्मात्समग्रहीत् संपूर्णंतूच्चारितवान् नामैकदेशेनाप्यलमितिभावः म्रियमाणइत्य

अथैनंमापनयतकृताशेषाघनिःष्कृतं यद
सौभगवन्नामम्रियमाणःसमग्रहीत् १३

नेनपुनः पापांतरासंभवउक्तः नतुतत्कालत्वमेव विवक्षितं तदानींकृच्छ्रादिविधिवन्नामोच्चारणविधेरप्यसंभवात् नचविधिंविनाकाकतालीयन्यायेननामोच्चारणंपापापहमितिप्रमाणमास्ति १३

नन्वयं पुत्रनामाग्रहीत् ननु भगवन्नाम तत्राहुः सांकेत्यं पुत्रादिसंकेतितं परि
हास्यं परिहासेन कृतं स्तोभं गीतालापपूरणार्थं कृतं हेलनं किं विष्णुनेति सा
वज्ञमपि च वैकुंठनामोच्चारणं १४ ननु नायं संकल्पपूर्वकं वैकुंठनामाग्रहीत्

सांकेत्यं पारिहास्यं वा स्तोभं हेलनमेव वा वैकुंठनामग्रहणमशेषाघहरं विदुः
१४ पतितः स्खलितो भग्नः संदष्टस्तप्त आहतः हरिरित्यवशेनाह पुमान्नार्हति
यातनां १५

किं तु पुत्रस्नेहपरवशः सन् तत्राहुः पतित इति अवशेनापि यो ह
रिं आह स पुमान्यातनां नार्हति पुमानित्यनेन नात्र वर्णाश्रमादिनियम इत्युक्तं
अवशत्वमेवाह पतितः प्रासादादिभ्यः स्खलितो मार्गे भग्नः भग्नगात्रः संदष्टः
सर्पादिभिः तप्तो ज्वरादिना आहतो दंडादिना १५

रि

ननुमहतः पापस्यमहदेवप्रायश्चित्तंयुक्तं नत्वल्पंनामग्रहणमात्रं पापतारतम्ये नक्लृप्तादितारतम्यवत् तत्राहुर्द्वाभ्यां गुरूणांपापानांगुरूणिप्रायश्चित्तानिलघूनांचलघूनितारतम्यंज्ञात्वामन्वादिभिरुक्तानि अतस्तत्रतथैवव्यवस्थाहरि

गुरूणांचलघूनांचगुरूणिचलघूनिच प्रा
यश्चित्तानिपापानांज्ञात्वोक्तानिमहर्षिभिः १६

नाम्नस्तुनेयंव्यवस्थोक्ता विष्णोःस्मरणमात्रेणमुच्यतेसर्वपातकैरितिवचनात् नचसुराबिंदुपानेनमहापातकत्वस्मरणवन्नाम्नस्तत्प्रायश्चित्तस्मरणस्यायमितिभावः १६

किंचतैस्तदापोनादिभिस्तान्यघान्येवपूयंतेनश्यंति अधर्माज्जातंमलिनंतुतस्यपा
पकर्त्तुर्हृदयं यद्वातेषामघानांहृदयंसूक्ष्मंरूपंसंस्काराख्यंनशुध्यति तदपीशांघ्रिसे
वयाकीर्त्तनादिनाशुध्यतीत्यर्थः अयंभावः महांत्यपिपापानिसकृदुच्चारितेनैवना
म्नानश्यंतिसकृत्प्रवर्त्तितेनदीपेनैवगाढध्वांतानि तद्वासनातुपापांतरस्यानुसृतिः

पृ॰ तैस्तान्यघानि[illegible]यंतेतपोदानजपादिभिः नाधर्मजंतद्धृदयंतदपीशांघ्रिसेवया १७

दीपधारणवत्तमोंतरस्यतत्स्थवासनाक्षयात्हृदयस्यशुद्धिः एतदर्थमेवतत्रतत्रा
वृत्तिविधानंपापक्षयश्चभवतिस्मरतांतमहर्निशमित्यादिषु तदेवान्यत्राप्युक्तं गुणानु
वादः खलुसत्वभावनः तदपीशांघ्रिसेवयेति अतोस्यहरिनाम्नैवसर्वपापक्षयः वास
नाक्षयस्तुमहापुरुषदर्शनादिभिरिति १७

२०

तथापिपापप्रायश्चित्तमिद मितिज्ञात्वानोच्चारितमितिचेत्तत्राहुः अज्ञा नादितिबालकेनाज्ञा
नादपिप्रक्षिप्तोग्निर्यथाकाष्ठराशिंदहतितद्वत् १८ नन्विदमपिपर्षदानुपदिष्टंश्रद्धाही
नंचकथंप्रायश्चित्तंस्यात्तत्राहुः यथेति अगदमोषधंवीर्यवत्तममितिवस्तुस्मेवीर्यत

अज्ञानादथवाज्ञानादुत्तमश्लोकनामयत् संकीर्तितमघंपुंसोदहेदेधोयथानलः १८
या२ यथागदंवीर्यतममुपयुक्तंयदृच्छ अजानतोप्यात्मगुणंकुर्यान्मंत्रोप्युदाहृतः १९

ममित्युक्तं यदृच्छयाश्रद्धादिहीनं उपयुक्तंभक्षितं परषन्मुखादजानतोपिस्वगुणमारो
ग्यंकुर्यात् मंत्रोपिनामात्मकः तथास्वकार्यंकुर्यादेव नहिवस्तुशक्तिःश्रद्धादिकमपेक्ष
तइत्यर्थः तदुक्तंविष्णुधर्मेषु हरिर्हरतिपापानिदुष्टचित्तैरपिस्मृतः अनिच्छयापिसंस्पृष्टो
दहत्येवहिपावकइति १९

तंविप्रंअमूमुचन्मोचयामासुः २० प्रत्युदिताः निराकृताःसंतः यात्वागत्वायमराजाय

शुकउवाच तएवंसुविनिर्णीयधर्मंभागवतंनृप तंयाम्यपाशान्निर्मुच्यविप्रंमृत्योरमूमुचन् २० इतिप्रत्युदितायाम्यादूतायात्वायमांतिके यमराज्ञेयथासर्वमाचचक्षुररिंदम २१ द्विजःपाशाद्विनिर्मुक्तोगतभीःप्रकृतिंगतः ववंदेशिरसाविष्णोःकिंकरान्दर्शनोत्सवः २२ तंविवक्षुमभिप्रेत्यमहापुरुषकिंकराः सहसापश्यतस्तस्यतत्रांतर्दधिरेनघ २३

यथावत्कथयामासुः २१ दर्शनेनोत्सवोयस्य २२ विवक्षुंवक्तुमिच्छंतंज्ञात्वा २३ ६ ७

त्रैविद्यं वेदत्रयप्रतिपाद्यं गुणाश्रयं यमदूतानां धर्मं कृष्णदूतानां च भागवतं भगवत्प्रणी
तं शुद्धं निर्गुणं धर्ममाकर्ण्येति योज्यं भक्तिमानासीदित्युत्तरस्यानुषंगः २४ २५ अनुतापं

अजामिलोप्यथाकर्ण्य दूतानां यमकृष्णयोः धर्मं भागवतं शुद्धं त्रैविद्यं च गुणा
श्रयं २४ भक्तिमान्भगवत्याशु माहात्म्यश्रवणाद्धरेः अनुतापो महानासीत्स्म
रतोऽशुभमात्मनः २५ अहो मे परमं कष्टमभूदविजितात्मनः येन विप्लावितं
ब्रह्म वृषल्यां जायतात्मना २६

प्रपंचयति अहोऽइति चतुर्भिः येन आत्मना मया वृषल्यां पुत्रत्तया जायमानेन ब्रह्म ब्राह्मण
जातिः प्लावितं नाशितं २६

दुष्कृतंदोषकर्त्तारंकुलस्यकज्जलंकलंकं २७ नास्त्यन्योबंधुःपुत्रादिर्ययोः तपस्विनौसंत
तौ अधुनात्तत्क्षणमेव २८ २९ इदानींतस्यविमर्शपूर्वकंमोक्षक्रममाह किमिदमि

धिङ्मांविगर्हितंसद्भिर्दुष्कृतंकुलकज्जलं हित्वाबालांसतींयोहंसुरापामसती
मगां २७ वृद्धावनाथौपितरौनान्यबंधूतपस्विनौ अहोमयाधुनात्यक्तावकृ
तज्ञेननीचवत् २८ सोहंव्यक्तंपतिष्यामिनरकेभृशदारुणे धर्मघ्नाःकामिनो
यत्रविंदंतियमयातनाः २९ किमिदंस्वप्नआहोस्वित्साक्षाद्दृष्टमिहाद्भुतं क्वयाता
अद्यतेयेमांव्यकर्षन्पाशपाणयः ३०

त्यष्टाभिः साक्षात्प्रत्यक्षमिहजाग्रतैवदृष्टं ३० श्रीरामचंद्रायनमोनमः ॥छ॥ ॥छ॥

येमांव्यमोचयन्तेचक्रगताः ३१ यद्यप्यह [illegible] मास्मिन्जन्मनिदुर्भगः पापीयान् अथापिज
न्मांतरेनूनंपुण्यवानिसाह विबुधोत्तमदर्शनङ्गतिनिमित्तेसप्तमीतितेषांदर्शनार्थेपूर्वेणसंग

अथतेचक्रगताःसिद्धाश्चत्वारश्चारुदर्शनाः व्यमोचयन्नीयमानंबध्धापाशैरधोभु
वः ३१ अथापिमेदुर्भगस्यविबुधोत्तमदर्शने भवितव्यंमंगलेनयेनात्मामेप्रसीद
ति ३२ अन्यथाम्रियमाणस्यनाशुचेर्वृषलीपतेः वैकुंठनामग्रहणंजिह्वावक्तुमि
हार्हति ३३ क्वचाहंकितवःपापोब्रह्मघ्नोनिरपत्रपः क्वचनारायणेत्येतद्भगवन्ना
ममंगलं ३४

लेनमहतापुण्येनभवितव्यंयेनदर्शनेन ३२ अन्यथापूर्वपुण्यंविना कथंभूतंवैकुं
ठनामगृह्यतेवशीक्रियन्तेअनेनेतिग्रहणं ३३ ब्रह्मघ्नः विप्रहत्वनाशकः ३४ नमोभगवते

३५ ३६ ३७ अमिथ्याभूते येधीर्यस्यतथाभूतः सन्देहादौममाहमितिमतिंहि

सोहंतथायतिष्यामियत्तचित्तेंद्रियानिलः यथानभूयआत्मानमंधेतमसि
मज्जये ३५ विमुच्यतमिमंबंधमविद्याकामकर्मजं सर्वभूतसुहृछांतो
मैत्रःकरुणआत्मवान् ३६ मोचयेग्रस्तमात्मानंयोषिन्मय्यात्ममायया
विक्रीडितोयथैवाहंक्रीडामृगइवाधमः ३७ ममाहमितिदेहादौहित्वामि
थ्यार्थधीर्मतिं धास्येमनोभगवतिशुद्धंतत्कीर्त्तनादिभिः ३८ शुकउ॰
इतिजातसुनिर्वेदः क्षणसंगेनसाधुषु गंगाद्वारमुपेयायमुक्तसर्वानु
बंधनः ३९

त्वाधास्ये ३८ मुक्तंसर्वमनुबंधनं पुत्रादिस्नेहोयेनसः ३९ श्रीरामेति॥

प्रत्याहृतइंद्रियग्रामोयेनसः ४० गुणेभ्योदेहेंद्रियादिभ्यआत्मानंवियुज्यविशोध्य आत्म
समाधिनाचित्तैकाग्र्येणभगवतोधाम्निरूपे ४१ तस्मिन् भगवद्धाम्निउपारतानिश्चलाधी
र्यस्यसः तस्मिन्कालेअद्राक्षीदितिवापुरः पुरतः ततश्च प्रागुपलब्धानेवतानुपलक्ष्यप्रत्य

सतस्मिन्देवसदनआसीनोयोगमास्थितः प्रत्याहृतेंद्रियग्रामोयुयोजमनआत्म
नि ४० ततोगुणेभ्यआत्मानंवियुज्यात्मसमाधिना युयुजेभगवद्धाम्निब्रह्मण्यनु
भवात्मनि ४१ यर्ह्युपारतधीस्तस्मिन्नद्राक्षीत्पुरुषान्पुरः उपलब्धोपलब्धान्प्रागवव
देशिरसाद्विजः ४२

भिज्ञायववंदे ४२ नमोभगवतेश्रीकृष्णायपरमात्मनेनमोनमः नारायणपरब्रह्मणे०

४३ ४४ उपसंहरतिएवमितिद्वाभ्यां। विप्लाविताःसर्वेधर्मायेन हतंव्रतंस्वदारनियमादियस्य
४५ कर्मनिबंधस्यपापमूलस्यकृंतनंछेदकमतःपरंनास्ति कस्मात्परंतीर्थपदस्यानुकीर्त

हित्वाकलेवरंतीर्थेगंगायांदर्शनादनु सद्यःस्वरूपंजगृहेभगवत्पार्श्ववर्तिनां ४३ साकं
विहायसाविप्रोमहापुरुषकिंकरैः हैमंविमानमारुह्ययर्यौयत्रश्रियःपतिः ४४ एवं
सविप्लावितसर्वधर्मादास्याःपतिःपतितोगर्ह्यकर्मणा निपात्यमानोनिरयेहतव्रतः
सद्योविमुक्तोभगवन्नामगृण्हन् ४५ नातःपरंकर्मनिबंधकृंतनंमुमुक्षतांतीर्थप
दानुकीर्त्तनात् नयत्पुनःकर्मसुसज्जतेमनोरजस्तमोभ्यांकलिलंततोन्यथा ४६

नात् तत्रहेतुः यत् यतोनुकीर्त्तनात् ततोनुकीर्त्तनात् अन्यथाप्रायश्चित्तांतरैरजस्तमोभ्यां।
कलिलंमलिनमेवतिष्ठतियत्तन्मनः ४६

४७ नावेक्षितोभवति ४८ म्रियमाणः अवशत्वेनश्रद्धाविहीनोपि ४९ इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायांअजामिलोपाख्यानंनामद्वितीयोध्यायः २ ७ तृतीयेतुयमे

यएवंपरसंगुह्यमितिहासमघापहं श्रृणुयाछ्रद्धयायुक्तोयश्चभक्त्यानुकीर्त्तयेत्
४७ नवैसनरकंयातिनेक्षितोयमकिंकरैः यद्यप्यमंगलोमर्त्योविष्णुलोकेमही
यते ४८ म्रियमाणोहरेर्नामगृणन्पुत्रोपचारितं अजामिलोप्यगाद्धामकिंपुनः
श्रद्धयागृणन् ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेअजामिलोपाख्यानंनामद्वि
तीयोध्यायः २

नापिवैष्णवोत्कर्षवर्णनैः सांत्वयित्वास्वदूतांस्तेविष्णवेकिंकरीकृताः १ नारायणायेति ॥

विष्णुदूतैर्निर्णीतंशास्त्रार्थंयममुखेनदृढयितुंतृतीयाध्यायारंभः तत्रयदुक्तंयमदूतैस्तथासर्व
मास्त्ववस्तुरितितत्तः किंतत्रवृत्तमितिपृच्छेति निशम्येति मुरारेर्नैर्देशिकैः किंकरैरेवंविहतान्
अतएवहताआज्ञायस्ययस्यवशावर्ती अयंजनः सोपितान्प्रतिकिमाह १ अस्माश्चर्यमेत

राजोवाच॥ निशम्यदेवः स्वभटोपवर्णितंप्रत्याहकिंतान्प्रतिधर्मराजः एवंहताज्ञोविहितान्मु
रारेर्नैर्देशिकैर्यस्यवशेजनोयं १ यमस्यदेवस्यनदंडभंगः कुतश्चनर्षेश्रुतपूर्वआसीत् एत
न्मुनेवृश्चतिलोकसंशयंनहित्वदन्य इतिमेविनिश्चितं २

दिसाहयमस्येति हेऋषेयमस्य
दंडभंगः कुतश्चनकस्माच्चिदपिश्रुतपूर्वोनासीत् एतदेतस्मिन्नर्थेयद्दानश्रुतपूर्वं एतत्त्वय
मद्भूतनिराकरणंचासीत् अतः सर्वस्यापिलोकस्यसंशयोवर्त्ततेतंत्वत्तोन्येन।छिनत्तीतिमेनि
श्चितं अथकथयेतिशेषः २

२५

भगवतः पुरुषैः प्रतिहतउद्यमोयेषांतेयाम्याः पुरुषाः ३ कतिसंतीत्यासाक्षेपोक्तिः त्रैविध्यंत्रि
विधंस्वार्थेष्यञ् यद्वात्रैविध्यंयथाभवतितथाकर्मकुर्वतः तदर्थेकर्मफलस्याभिव्यक्तिहेतवः

श्रीशुकउवाच ॥ भगवत्पुरुषैराजन्याम्याःप्रतिहतोद्यमाः प
तिंविज्ञापयामासुर्यमंसंयमिनीपतिं ३ यमदूताऊचुः कतिसंती
हशास्तारोजीवलोकस्यवैप्रभो त्रैविध्यंकुर्वतःकर्मफलाभिव्य
क्तिहेतवः ४

श्री ॥ कतिसंतीति ४ नमोभगवतेनारायणायेति

संतुबहवः कोबाधस्तत्राहुः यदीति मृत्युदुःखं अमृतंसुखं तेषांविप्रतिपत्तौनेउभेक
स्यस्यातां नकस्यापि परस्परविरोधेनोभयोरपिप्रतिबंधात् ऐक्यमस्येतुकस्यवा

यदिस्युर्बहवोलोकेशास्तारोदंडधारिणः क
स्यस्यातांनवाकस्यमृत्युर्वामृतमेववा ५

नस्यातां एकः सुखं कर्त्तुमिछतिदुःखंचान्यः एकमस्येचनयोःपरस्परकार्यानुमोद
नेनोभयोरपिप्राप्तेः कस्यवातेउभेअपिनस्यातामित्यर्थः ५ नमोवासुदेवायपरमा

ननु बहूनां कर्मिणां व्यवस्थया बहवः शास्तारो भवंतु तथा सति नायं दोषः स्यात्तत्राहुः ब
हूनां कर्मिणां व्यवस्थया शास्तृबहुत्वे शास्तृत्वं स्यात् न घटेत किंतु तदा सर्वशास्तरि मुख्यं शा

किंतु शास्तृबहुत्वे स्याद्बहूनामिह कर्मिणां। शास्तृत्वमुपचारो हि यथा मंडल
वर्त्तिनां ६ अतस्त्वमेको भूतानां सेश्वराणामधीश्वरः शास्ता दंडधरो नृ
णां शुभाशुभविवेचनः ७

स्तृत्वं तदेकदेशे उपचारमात्रमेव स्यात् यथा चक्रवर्त्तिन एव मुख्यं शास्तृत्वं मंडलवर्त्ति
नामुपचारमात्रं निरंकुशत्वाभावात् ६ यस्मादेवं शास्तृबहुत्वं न घटते अतस्त्वमेक एव
शास्ता शुभाशुभे विविनक्तीति तथा ७

विप्रलंभितावंचितालंघितास्त्यर्थः ८ तदेवाहुः नीयमानमिति ९ नेत्वत्तः यदिनोस्माकं
क्षमंहितंमन्यसे अन्यथाज्ञानतस्तदवज्ञानेतवाप्यनर्थःस्यात् अतस्त्वोहितेषांत्र

तस्यतेविहितोदंडोन्द्रलोकेवर्ततेधुना चतुर्भिरद्भुतैःसिद्धैराज्ञातेविप्र
लंभिना ८ नीयमानंतवादेशादस्माभिर्यातनागृहात् व्यमोचयन्
पातकिनंछित्वापाशान्प्रसह्यते ९ तांस्त्वेवेदितुमिच्छामोयदिनोमन्य
सेक्षमं नारायणेस्याभिहितेमाभैरित्याययुर्द्रुतं १०

भावः यत्तोनारायणायेति केवलमभिहितेमाभयंकुर्विंतिवदंतःशीघ्रमागताः १०

संयमयतीतितथा ॥ मत्तोन्योजगतस्तस्थुषश्चपरोधीश्वरोस्ति अहंतुजंगमानामेव
तत्रापिनृणामेवतत्रापिपापिनामेव तत्किंकरः सन्ईश्वरः सन्तुसर्वेश्वरः कोसौ य

शुकउवाच॥ इतिदेवः सआपृष्टः प्रजासंयमनोयमः प्रीतः स्वदूतान्प्रत्या
हस्मरन्पादांबुजंहरेः ॥ यमउवा॰ परोमदन्योजगतस्तस्थुषश्च ओतंप्रोतं
पटवद्यत्रविश्वं यदंशतोस्यास्थितिजन्मनाशानस्योतवद्यस्यवशेचलोकः
१२

त्रयास्मिन्विश्वंओतंप्रोतंचऊर्ध्वतिर्यक्तंतुषुपटवत् यस्यांशेभ्योब्रह्माविष्णुरुद्रेभ्यो
स्यास्थित्यादयोभवंति यस्यचवशेलोकोवर्त्ततेनासिनासिकायांप्रोतबलीवर्दवत् १२

भा॰ष॰
२८

नू

एतत्प्रपंचयति ब्राह्मणादिनामाभिर्वाचिनिजायांतंसांदामन्यांयोजनांॅबध्नातिदामाभिर्गोः
बलीवर्दानिवतइमेजीवाः नामकर्मभिर्निर्बंधैर्बद्धाः यस्मैबलिंहरंतियदधीनाः कर्म

योनामभिर्वाचिजनान्निजायांबध्नातितंत्स्यामिवदामाभिर्गाः यस्मैबलिं
तइमेनामकर्मनिबंधबद्धाश्चकितावहंति १२ अहंमहेंद्रोनिर्ऋतिःप्रचे
ताःसोमोग्निरीशःपवनोर्कोविरिंच्यः आदित्यविश्वेवसवोथसाध्याम
रुद्गणारुद्रगणाःससिद्धाः १४

कुर्वंतीत्यर्थः १२ यस्यचलीलाउर्विभाव्येत्याह अहमितिद्वाभ्यां १४ श्रीकृष्णायनमोनमः

२८

नस्पृष्टः रजस्तमश्चयैः ईहितं अभिप्रेतं चेष्टितं वानविदुः स्पृष्टमायाः माययास्पृष्टा
स्ततस्तेभ्योऽन्येनविदुरितिकिंपुनर्वक्तव्य १५ तन्मायामोहितत्वान्नजानंतीत्युक्तं स्वावि
षयत्वाच्चतस्येत्याहुः यमिति गोभिरिंद्रियैः हृदाचित्तेननविचक्षतेनपश्यंती यद्वाचा

अन्येचयेविश्वसृजोमरेशाभृग्वादयोस्पृष्टरजस्तमस्काः यस्येहितंनविदुःस्पृ
ष्टमायाः सत्वप्रधानाअपिकिंततोन्ये १५ यंवैनगोभिर्मनसासुभिर्वाहृदागिरा
वासुभृतोविचक्षते आत्मानमंतर्हृदिसंतमात्मनांचक्षुर्यथैवाकृतयस्ततःपरं

नसुदित्तियन्मनोनमनुतेइत्यादिश्रुतेः आत्मनांजीवानांआत्मानंद्रष्टार आकृतयोरूपा
णिचक्षुर्यथाकर्मभूतंनजानंति ततःपरमाकृतीनांप्रकाशकं नहिप्रमाताप्रमाणंप्रमे
यस्याविषयइतिभावः एवंभूतःपरमेश्वरोस्तीतिपूर्वेणैवसंबंधः १६

भवत्वेवंभूतोन्यःपरमेश्वरः येपुनरस्मान्निर्भर्त्स्यपापिनंरक्षितवंतस्तेके तानाहतस्येति
द्वाभ्यां तस्यैवरूपंगुणाःप्रभावादयःस्वभावःभक्तवात्सल्यादिर्येषांते १७ विष्णोर्भूता

तस्यात्मतंत्रस्यहरेरधीशितुःपरस्यमायाधिपतेर्महात्मनः प्रायेणदूताइहवैम
नोहराश्चरंतितद्रूपगुणस्वभावाः १७ भूतानिविष्णोःसुरपूजितानिदुर्दर्शलिं
गानिमहाद्भुतानि रक्षंतितद्भक्तिमतःपरेभ्योमत्तश्चमर्त्यानथसर्वतश्च १८
धर्मंतुसाक्षाद्भगवत्प्रणीतंनवैविदुर्ऋषयोनापिदेवाः नसिद्धमुख्याअसुरा
मनुष्याःकुतश्चविद्याधरचारणादयः १९

निघ्नस्याःदुर्दर्शानिद्रष्टुमशक्यानिलिंगा
निरूपाणियेषांतानितद्भक्तिमतःविष्णुभक्तान् परेभ्यःशत्रुभ्यःसर्वतः अग्न्यादिभ्यश्चरक्षं
ति १८ ननुविष्णुभक्ताश्चेत्कथमधर्मपक्षपातंकृतवंतः तत्राहधर्ममितिऋषयोभृग्वाद
यः १९

ननुकेपिचेन्नजानंतितस्यसत्वेकिंप्रमाणंतत्राह स्वयंभूरिति कुमारःसनत्कुमारः वय
मित्यात्मानमेवबहुमन्यमानोनिर्दिशति २० हेभटाः २१ तमेवधर्ममाह एतावानिति २२

स्वयंभुर्नारदःशंभुःकुमारःकपिलोमुनिः प्रह्लादोजनकोभीष्मोबलिर्वैयासकि
र्वयं २० द्वादशैतेविजानीमोधर्मंभागवतंभटाः गुह्यंविशुद्धंदुर्बोधंयंज्ञात्वाम
त[illegible]मश्नुते २१ एतावानेवलोकेस्मिन्पुंसांधर्मःपरःस्मृतः भक्तियोगोभ
गवतितन्नामग्रहणादिभिः २२ नामोच्चारणमाहात्म्यंहरेःपश्यतपुत्रकाः अ
जामिलोपियेनैवमृत्युपाशादमुच्यत २३ एतावतालमघनिर्हरणायपुंसां
संकीर्तनंभगवतोगुणकर्मनाम्नां विक्रुश्यपुत्रमघवान्यदजामिलोपिनारायणे २९
तिम्रियमाणइयायमुक्तिं २४

नचात्रप्रमाणंवक्तव्यंदृष्टत्वादित्याह नामोच्चारणेति

भाग·
३०

मं

येनैवकेवलेनसकृदुच्चारितेन २३ ननुनामाभासेनकथंसर्वपापक्षयःस्यात् श्रद्धाभक्त्यादिरस्या
देरपिविधानात् तथाहिसायंप्रातर्गृणन्भक्त्यादुःखग्रामाद्विमुच्यतइति अनुदिनमिदमादरे
णशृण्वन्तिनित्यंश्रवणंकीर्त्तनंध्यानंहरेरद्भुतकर्मणः जन्मकर्मगुणानांचतदर्थेऽखिलचेष्टित
मित्याद्यायस्मिन्नेवपुराणेतत्रतत्रपठ्यते पुराणांतरेच पापक्षयश्चभवतिस्मरतांतमहर्निश
मिति अत्रैवच तस्मात्संकीर्त्तनंविष्णोर्जगन्मंगलमंहसां महतामपिकौरव्यविद्ध्यैकांतिकनि
ष्कृतमित्यादिनासम्यक्कीर्त्तनादेवमन्यंते किंचतथासतिकिमितिमन्वादयोद्वादशाब्दादी
निस्मरेयुः तस्मादिदमनुपपन्नमिवतत्राह एतावतेति भगवतोगुणानांकर्मणांचनाम्नां
सम्यक्कीर्त्तनमितियत् एतावतापुंसामघनिर्हरणायपापक्षयमात्राय अलमुपयोगो
नास्ति अलंशब्दोत्रवारणे तथाहामरसिंहः अलंभूषणपर्याप्तिशक्तिवारणवाचकमिति उ
पयोगाभावमेवाह अजामिलोमहापातक्यपिनारायणेतिविक्रुश्यनतुसम्यक्कीर्त्तयित्वा
तथापुत्रंविक्रुश्यनतुहरिं अघवान्अशुचिरपिम्रियमाणोऽस्वस्थचित्तोपिमुक्तिमवाप
नत्वघनिर्हरणमात्रं अतोनामाभासेनापिसर्वपापक्षयइत्येवतत्वं आर्त्तिश्रद्धादिविधय

स्तुपापवासनाक्षयायायेत्युक्तमेवहरेर्गुणानुवादःख
लुसत्वभावनइत्यत्र २४

३०

यत्तूक्तंव्यर्थंतर्हिद्वादशाद्यादिस्मरणमितितत्राह प्रायेणेति महाजनोमन्वादिः अयंभावः
यथामृतसंजीवनौषधीमजानंतोवैद्याः रोगनिर्हरणायत्रिकटुकनिंबादीनिस्मरंति त
थात्वयंभृग्वांगुष्ठप्रमुखद्वादशव्यतिरेकेणायंमहाजनोऽतिगुह्यमिदमज्ञात्वाद्वादशगाह्वि

प्रायेणवेदतदिदंनमहाजनोयंदेव्याविमोहितमतिर्बतमाययालं
त्रय्यांजडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायांवैतानिकेमहतिकर्मणियुज्य
मानः २५

कंस्मरतीति किंच माययादेव्यालंमोहितमतिरयंजनः मधुमधुरंयथाभवत्येवंपुष्पि
तायांपुष्पस्थानीयैरर्थवादैर्मनोहरायांत्रय्यांजडीकृताअभिनिविष्टामतिर्यस्य अतोम

हस्येवकर्मणिश्रद्धयायुज्यमानोनाल्पेप्रवर्त्तंते दृश्यतेहिप्राकृतस्यलोकस्य
महतिमंत्रादौश्रद्धाअल्पेवाश्रद्धा तस्मादस्यग्राहकोनास्तिइतितैर्नोक्तं य
द्वास्वाधीनः सिंहोअस्येनावताश्वसृगालादिनिवारणायतंयथानप्रयुंज
ते तथाअतितुछत्वात्पापस्यनतन्निरसनायपरममंगलंहरेर्नामस्मरंति
यद्वानाममहात्म्यज्ञानेसर्वमुक्तिप्रसंगादिस्येषादिकुग्रंथविस्तरभयान्नुना
तिप्रपंच्यते २५

भावयोगंभक्तियोगंअमीषांपातकंनस्यादेव यदिस्यादुरुगायवादः कीर्त्तनं २६ तदेवंधर्म
तत्त्वंनिर्णीयभ्रस्माननुशास्ति तइति येभगवंतंप्रपन्नास्ते देवैः सिद्धैश्चपरिगीतपवित्र

एवंविमृश्यसुधियोभगवत्यनंतेसर्वात्मनाविदधतेखलुभावयोगं
तेमेनदंडमर्हंत्यथयद्यमीषांस्यात्पातकंतदपिहंत्युरुगायवादः २६
तेदेवसिद्धपरिगीतपवित्रगाथायेसाधवःसमदृशोभगवत्प्रपन्नाः
तान्नोपसीदतहरेर्गदयाभिगुप्तान्नैषांवयंनचवयःप्रभवामदंडे २७

गाथाः वर्णित पवित्रकथाः अतस्तान्नोपसीदततत्समीपमपिनगच्छत वयःकालोपि
नप्रभवति २७

केतर्हिदंडार्थमानेयाइत्यत्राहतानितिद्वाभ्यां असतःदुष्टान् तानेवाह मुकुंदपा
दारविंदयोर्मकरंदरूपोरसः तस्माद्विमुखान् कथंभूतात् निष्किंचनैरजस्रंजुष्टात्

तानानयध्वमसतोविमुखान्मुकुंदपादारविंदमकरंदरसादजस्रं निष्किं
चनैः परमहंसकुलैरसंगैर्जुष्टान्गृहेनिरयवर्त्मनिबद्धतृष्णान् २८ जि
ह्वानवक्तिभगवद्गुणनामधेयंचेतश्चनस्मरतितच्चरणारविंदं कृष्णाय
नोनमतियच्छिरएकदापितानानयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् २९

तेषांज्ञापकमाह निरयवर्त्मनिरस्तधर्मशून्येगृहेबद्धातृष्णायैस्तान् २८ किंच जिह्वे
त्यादि यत्तुयेषांजिह्वेत्याद्यन्वयः नकृतंविष्णुकृत्यंभगवद्धुतंयैः २९

भगवंतंस्त्समापयति तदिति अयंभावः स्वपुरुषैरस्मदीयत्वेनास्थितैः स्वीयैरेवपु
रुषैः यद्यस्मादसदनार्य्यंकृतं तत्तस्मात्त्वयमेवक्षम्यतां स्वानांस्वीयानांनः विदुषां

तत्क्षम्यतांसभगवान्पुरुषःपुराणोनारायणःस्वपुरुषैर्यदसत्कृतंनः स्वानाम
होनविदुषांरचितांजलीनांक्षांतिर्गरीयसिनमःपुरुषायभूम्ने ३० शुकउ० तस्मात्सं
कीर्त्तनंविष्णोर्जगन्मंगलमंहसां महतामपिकौरव्यविद्ध्येकांतिकनिष्कृतिं ३१ शृण्व
तांगृणतांवीर्याण्युद्दामानिहरेर्मुहुः यथासुजातयाभक्त्याशुद्ध्येन्नात्माव्रतादिभिः ३२

अज्ञानां अहोगरीयसीतस्मिन्क्षांतिर्युक्तैव महइतिपाठेस्वीयानांमाहात्म्यमविदुषां
नः क्षमांकरोत्वित्यर्थः ३० तस्मादित्यादिशुकोक्तिः जगतोपिमंगलरूपं ३१ एकांतिकत्व
मेवाहव्रतादिभिस्तथानशुद्ध्येत ३२

एतदुपपादयति कृष्णांघ्रिपद्मयोर्मधुलेढिआस्वादयतीतितयामधुलिहलालुपत्वे
नविसृष्टायेमायागुणाविषयास्तेषुपुनर्नरमते अन्यस्तु तन्मध्वास्वादरहितः अतए

कृष्णांघ्रिपद्ममधुलिट्नपुनर्विसृष्टमायागुणेषुरमतेवृजिनावहेषु
अन्यस्तुकामहत आत्मरजः प्रमार्ष्टुमीहेतकर्मयतएवरजःपुनः
स्यात् ३३

वकामाभिभूतः सन्नात्मनोरजः पापंमार्ष्टुमपिकर्मैवप्रायश्चित्तरूपमीहते यतःक
र्मणः पुनरपिरजः पापंस्यादेवकुंजरशौचवत् सत्वशोधकत्वाभावात् ३३ ७ ७

नैवविस्मितधियोबभूवुः किंतुसत्य मुक्तमित्येवमेनिरे ततः प्रभृतिप्रतिशंकमानाः
अस्मानेवैषहन्यादितिशंकांचहंतः तंद्रष्टुमपिबिभ्यतिस्म पाठांतरेतुविस्मितधियोजा

इत्थंस्वभर्तृगदितंभगवन्महित्वंसंस्मृत्यविस्मितधियोयमकिंकरास्ते नैवा
च्युताश्रयजनंपरिशंकमानाद्रष्टुंचबिभ्यतिततः प्रभृतिस्मराजन् ३४ इति
हासमिमंमहत्थंभगवान्कुंभसंभवः कथयामासमलयआसीनोहरिमर्च
यन् ३५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेभगवत्कृष्णमाहात्म्यंनामतृतीयो
ध्यायः॥३॥

साः तेचततःप्रभृतिबिभ्यतिस्मेत्यर्थः ३४ कुंभसंभवोऽगस्त्योमलयपर्वतेआसीनो
व्यग्रोहरिमर्चयन्पुनःविश्वासार्थेहरेःपादौस्पृशन्नित्यर्थः ३५ इति०श्री०ष०तृतीयः३

चतुर्थादित्रिभिर्विश्वरूपजन्मविवक्षया प्रचेतःसुतदक्षस्यवंशस्तावत्प्रतन्यते १ चतुर्थेतुप्रजासृष्ट्यैदक्षेणाराधनंहरेः तपसाहंसगुह्याख्यस्तोत्रेणचनिरूप्यते २ प्रसक्तानुप्रसक्तेनस्वायंभुवसुतान्वये नामप्रभावमाकर्ण्यवंशव्यासंबुभुत्सते ३ देवासु

राजोवाच ॥ देवासुरनृणांसर्गोनागानांमृगपक्षिणां सामासिकस्त्वयाप्रोक्तोयस्तुस्वायंभुवेंतरे १ तस्यैवव्यासमिच्छामिज्ञातुंतेभगवन्यथा अनुसर्गंययाशक्त्यासससर्जभगवान्परः २ सूतउ० ॥ इतिसंप्रश्नमाकर्ण्यराजर्षेर्बादरायणिः प्रतिनंद्यमहायोपीजगादमुनिसत्तमाः ३

इतिद्वाभ्यां सामासिकः संक्षिप्तोयःप्रोक्तस्तृतीयस्कंधे १ व्यासंविस्तारं तेत्वत्तः यथायथावत् ययाशक्त्या यथाससर्जतांशक्तिंतंप्रकारंचज्ञातुमिच्छामि अनुसर्गमनुवृत्तंसर्गं २ ३ नमोनमः ३४

दक्षादिरूपेणससर्ज्जेतिवक्तुंदक्षजन्मप्रकारमाह यदेति प्राचीनबर्हिषःपुत्राःयदास
मुद्रमध्यादुन्मग्नानिर्गतास्तदागांपृथिवींद्रुमैर्वृतांददृशुः नारदोपदेशात्तःप्राचीनबर्हि

शुकउवाच॥ यदाप्रचेतसःपुत्रादशप्राचीनबर्हिषः अंतःसमुद्रादुन्मग्नाद
दृशुर्गांद्रुमैर्वृतां ४ द्रुमेभ्यःक्रुध्यमानास्तेतपोदीपितमन्यवः मुखतोवा
युमग्निंचससृजुस्तद्दिधक्षया ५ ताभ्यांनिर्दह्यमानांस्तानुपलभ्यकुरूद्व
ह राजोवाचमहान्सोमोमन्युंप्रशमयन्निव ६

षोनिवृत्त्याअराजकेसतिकृ
ष्याद्यभावात् ४ तपसादीपितोमन्युर्येषां तेषांद्रुमाणांदग्धुमिच्छया ५ ताभ्यांवाय्व
ग्निभ्यांदह्यमानांस्तान्द्रुमान् वनस्पतीनांराजासोमउवाच ६ रामाचंद्रायनमोनमः

माद्रुमेभ्यइतिनवभिः हेमहाभागाविशेषेणवर्धयितुमिच्छवः ७ प्रजापतीनांतद्रूस्य
मोऽस्यसहोऽनुचितइत्याह अहोइतित्रिभिः ऊर्जमस्यंइषमन्नं ८ ९ १० अतःआतिष्ठ

मा द्रुमेभ्योमहाभागादीनेभ्योद्रोग्धुमर्हथ विवर्धयिषवोयूयंप्रजानांपतयःस्मृताः
७ अहोप्रजापतिपतिर्भगवान्हरिरीश्वरः वनस्पतीनोषधीश्चससर्जोर्जमिषं
विभुः ८ अन्नंचराणामचराह्यपदःपाद्दचारिणं अहस्ताहस्तयुकानांद्विपदांच
चतुष्पदः ९ यूयंचपित्रान्वादिष्टादेवदेवेनचानघाः प्रजासर्गायहिकथंवृक्षान्नि
र्दग्धुमर्हथ १० आतिष्ठतसतांमार्गंकोपंयच्छतदीपितं पित्रापितामहेनापिजु
ष्टंवःप्रपितामहैः ११

तआश्रयतसतांमार्गंसुपरा मे पित्रादिभिर्जुष्टं ११ ७ ७७

प्रजानांपतिरेवबंधुःअतस्तज्जीविकानाशोनकर्तव्यइतिदृष्टांतपंचकेनाह लोकानांबालानां
मातापितरौ अज्ञानांज्ञानदोबुधएवसुहृत् १२ ईश्वराधिष्ठानत्वात्सर्वभूतद्रोहोनयुक्तइत्या

लोकानांपितरौबंधुर्दृशःपक्ष्मास्त्रियाःपतिः पतिःप्रजानांभिक्षूणांगृह्यज्ञानां
बुधःसुहृत् १२ अंतर्देहेषुभूतानामात्मास्तेहरिरीश्वरः सर्वंतद्धिष्ण्यमीक्ष
ध्वमेवंवस्तोषितोह्यसौ १३ यःसमुत्पतितंदेहआकाशान्मन्युमुल्बणं आ
त्मजिज्ञासयायच्छेत्सगुणानतिवर्त्तते १४ अलंदग्धैर्द्रुमैर्दीनैःखिलानांशि
वमस्तुवः वार्क्षीह्येषावराकन्यापत्नीत्वेप्रतिगृह्यतां १५

ह अंतर्देहोषिति वःयुष्मा
भिः १३ आकाशाद्देहेसमुत्पतितंआकस्मिकमित्यर्थः आत्मविचारेणयोनियच्छेत् १४ खि
लानांशेषाणांवःयुष्माकंचशिवमस्तु रक्षरक्षणार्थंतदीयांकन्यांददाति वार्क्षीवृक्षैःपालि
ता १५

आमंत्र्यसांत्वयित्वा आप्सरसींअप्सरसः प्रम्लोचायाः सुतां १६ १७ दुहितृवत्सलः इति
तस्यकन्यावंशएवेसुक्तं मममन्तः १८ प्रजापतिर्दक्षः १९ अबंहितं असंरुद्धं विंध्यस्य

इत्यामंत्र्यवरारोहांकन्यामाप्सरसींनृप सोमोराज्ञाययौदत्वातेधर्मेणोपयेमिरे १५
तेभ्यस्तस्यांसमभवद्दक्षःप्राचेतसःकिल यस्यप्रजाविसर्गेणलोकाआपूरिता
स्त्रयः १७ यथाससर्जभूतानिदक्षोदुहितृवत्सलः रेतसामनसाचैवतन्ममाव
हितःशृणु १८ मनसैवासृजत्पूर्वंप्रजापतिरिमाःप्रजाः देवासुरमनुष्यादीन्नभ
स्थलजलौकसः १९ तमबृंहितमालोक्यप्रजासर्गंप्रजापतिः विंध्यपादानुपव्रज्य
सोचरद्दुष्करंतपः २० तत्राघमर्षणंनामतीर्थंपापहरंपरं उपस्पृश्यानुसवनंत
पसातोषयद्धरिं २१

पादानसंन्निहितपर्वतान् २० २१

हंसगुह्याख्येनस्तोत्रेण कस्यदक्षस्य २२ परायसर्वोत्तमायनमोऽद्धेनमनंकरोमि परत्वेहेतुः अवितथाअनुभूतिः चिच्छक्तिर्यस्य अतोगुणत्रयाभासोजीवः निमित्तंमायाचतयोर्बंधयेननियंत्रे एवमपिगुणेषुतत्वबुद्धिर्येषांतैर्जीवैरदृष्टंधामस्वरूपंयस्य तत्रहेतुः निवृत्तंमानंयस्मात् पाठांतरेनिवृत्तमानमवधिश्चयस्मात् तर्हिकथंतस्यासिद्धिस्तत्राह स्वयंभुवेस्वप्रकाशाय २३ अदृष्टधामत्वंदर्शयन्नाहनेति पुरु

अस्तौषीद्धंसगुह्येन भगवंतमधोऽक्षजं तुभ्यंतदभिधास्यामिकस्यातुष्यद्यतो हरिः २२ प्रजापतिरु॰ नमःपरायावितथानुभूतयेगुणत्रयाभासनिमित्तबंधवे अदृष्टधाम्नेगुणतत्वबुद्धिभिर्निवृत्तमानायदधेस्वयंभुवे २३ नयस्यसख्यंपुरुषोवैतिसख्युः सखावसन्संवसतःपुरेस्मिन् गुणोयथागुणिनोव्यक्तदृष्टेस्तस्मैमहेशायनमस्करोमि २४

भा०ष०
३८

षः सखाजीवः अस्मिन्पुरेदेहेवसन्नपि अत्रैवसंवसतः सख्युर्यस्य सख्यंकरणप्रवर्त्तकत्वा दिकंनवेदेतिनजानातितस्मै कुतः व्यक्तदृष्टेः प्रपंचद्रष्टुः नहिदृष्टादृश्योभवतीतिप्रथमांव पाठेव्यक्तेप्रपंचएवदृष्टिर्यस्यसः गुणोविषयोगुणिनोविषयिणइंद्रियादेःसख्यंप्रकाश कत्वंयथानवेदेतितद्वत् २४ ननुगुणोऽज्ञत्वान्नजानाति जीवस्तुचेतनः किमितिनजानाति

देहोसवोक्षामनवोभूतमात्रानात्मानमन्यंचविदुःपरंयत् सर्वंपुमान्वेदगुणांश्चतज्ज्ञो
नवेदसर्वज्ञमनंतमीडे २५

अत्रआहदेहइति देहश्चासवः प्राणाः अक्षाणींद्रियाणि मनवःअंतःकरणानिभूतानिचमात्राश्चतन्मात्राणिआत्मानंस्वस्वरूपंदृश्यंअन्यंइंद्रियवर्गं तयोःपरंदेवतावर्गंचनविदुः पुमान्जीवस्तुसर्वमेतत्त्रयंवेद गुणांश्चतन्मूलभूतान्वेद तत्ज्ञो
पिसन्नयंसर्वज्ञंनवेदतमनंतंईडेस्तौमि २५

३८

६ अॅथधामत्वमुक्त्वास्वप्रकाशत्वमाह यदामनसउपरामःसमाधिः नतुसुषुप्ताविवलयः नचजा
ग्रत्स्वप्नयोरिवविक्षेपः तदाह नामरूपेरूप्येतेयेनतत्तथातस्यउपरमेहेतुः दृष्टंदर्शनंस्मृति
श्चतयोःसंप्रमोषान्नाशात्तदायःकेवलेनस्वरूपज्ञानेनप्रतीयते तस्मैहंसायशुद्धायशुद्धं

यत्रोपरामोमनसोनामरूपरूपस्यदृष्टस्मृतिसंप्रमोषात् यईयतेकेवलयास्वसंस्थयाहं
सायतस्मैशुचिसद्मनेनमः २६ मनीषिणोंतर्हृदिसंन्निवेशितंस्वशक्तिभिर्नवभिश्चत्रिवृ
द्भिः वह्निंयथादारुणिपांचदश्यंमनीषयानिष्कर्षंतिगूढं २७

मनःसद्मप्रतीतिस्थानंयस्यत
स्मैनमः २६ एवं भूतःकेषांप्रतीयतइत्यपेक्षायामाह मनीषिणइतिद्वाभ्यां विवेकिनोयंनिष्क
र्षंतिविविच्यध्यायंति सनिर्वाणसुखानुभूतिर्मेमप्रसीदतामितिद्वयोरन्वयः एवंनिष्कर्षंतां

मतीयतश्शनिभावः किमितिनिष्कर्षंति स्वशक्तिभिर्गूढमप्रकाशमानंकतिभि
र्नवभिःपुनश्चत्रिवृद्भिः त्रिगुणाभिःसप्तविंशत्युपाधिभिर्गूढंअष्टाविंशं
निष्कर्षंतीत्यर्थः यद्वानवभिःप्रकृतिपुरुषमहदहंकारपंचतन्मात्रारूपाभिः
त्रिवृद्भिस्त्रिगुणात्मिकाभिः चकारात्षोडशविकाररूपाभिश्च कथंभूतं
निष्कर्षंति मनीषयंतर्हृदिसंनिवेशितंनिश्चलीकृतं पांचदश्यंपंचदशसा
मिधेनीयैर्मंत्रैःप्रकाशस्यअलौकिकंवन्हिमिवाहंकारास्पदाद्रात्मनोन्यंपर
मात्मानंनिष्कर्षंतीत्यर्थः २७

अशेषाविशेषायस्यास्तस्यामायायानिषेधेनानिर्वाणसुखे अनुभूतिर्यस्य अप्रसक्तनिषेधासं
भवात् प्रसक्तिमाह सएवसर्वनामासएवविश्वरूपइति तद्रूपत्वेपिवास्तवत्वाभावात्निषेधःसं
भवतीत्याह अनिरुक्ता आत्मनिशक्तिर्मायायस्यसः २८ ननुयदिकेवलतुयास्तुसंस्थयाप्रती

विशेष।

सवैममाशेषमायानिषेध निर्वाणसुखानुभूतिः ससर्वनामासचविश्वरूपः प्रसीदता
मनिरुक्तात्मशक्तिः २८ यद्यन्निरुक्तं वचसानिरूपितं धियाक्षभिर्वामनसावोतयस्य मा
भूत्स्वरूपंगुणरूपमेवहिसवैगुणापायविसर्गलक्षणः २९

यतेतर्हिसर्वनामत्वंविश्वरूपत्वंचानुपपन्नं वागाद्यगोचरत्वादित्याशंक्यसर्वैर्नामभिर्वाच्यंप्र
त्यक्षादिदृश्यंचतत्तस्यस्वरूपंवस्तुतोमाभूत्तथापिमाययाघटतइतिश्लोकत्रयेणोपपादय

नमस्करोमि यद्यादिति यद्यद्वचसानिरुक्तं अभिहितं धियानिरूपितंव्यवसितं अस्माभिर्वाइं
द्रियैर्निरूपितंगृहीतं उतअपिमनसापिनिरूपितंसंकल्पितं यस्यस्वप्रकाशत्वंतस्यतत्स्वरू
पंमाभूत्तत्स्वरूपत्वाभावे हेतुः हियस्मात्गुणानामेवरूपं पाठांतरेगुणैर्वर्धितं सत्तुगुणव्यति
रिक्तः यतोगुणानामपायविसर्गाभ्यांप्रलयोत्पत्तिभ्यांलक्ष्यतइतितथाचेतनाधिष्ठानंविना
तयोरसंभवात् यद्वायस्यस्वरूपंमाभूत्तन्नभवतितस्मैनमइतितत्ती
येनान्वयः २९ श्रीकृष्ण

तदेवंवस्तुतोगुणस्वरूपत्वाभावमंगीकृत्यअनिरुक्तात्मशक्तिरित्यनेनन्योगातितंमाययासर्ववा
च्यत्वेनविश्वरूपत्वमाह यस्मिन्नधिकरणेयतोपादानात्येनकारणेनयस्यसंबंधियस्मैसं
प्रदानाययदीप्सिततमंयःकर्त्ताकुरुतेस्वतंत्रः कार्यतेचान्येनप्रयोजककर्त्रा तद्ब्रह्मेतिप्र

यस्मिन्यतोयेनचयस्ययस्मैयद्योयथाकुरुतेकार्यतेच
परावरेषांपरमंप्राक्प्रसिद्धंतद्ब्रह्मतद्धेतुरनन्यदेकं ३०

त्येकंसंबंधः अत्रचसप्तभिर्यच्छब्दैः सप्तविभक्त्यर्थादर्शिताः यथेतिच क्रियाकारकसंबं
धप्रकारवाचिनामव्ययानामर्थाः कुरुतेकार्यतेचेतिस्वार्थपरार्थक्रियान्वयश्चसर्वेप्रद
र्शिताः चशब्देनप्राक्कर्मादिविहितप्रत्ययार्थाः संगृहीताः तद्ब्रह्मैवेतिकुतस्तत्राह तद्धे

तुस्तेषांकारणंतत्कुतः सर्वेभ्यः प्राक्प्रसिद्धं ननुब्रह्मादयस्तद्धेतवः श्रूयं
ते अवरेचदृश्यंतेतत्कथंब्रह्मैवतद्धेतुस्तत्राह परेषामपरेषांचहेतूनांपर
मंकारणं [illegible] ननुसर्वकारणत्वेतस्यकिंनामसहकारिभवेत्तदानीमन्य
स्याभावात्सत्यंनिरपेक्षमेवतत्कारणमित्याह अनन्यद्विजातीयशून्यं
एकंसजातीयशून्यंचतस्मैनमस्युत्तरेणान्वयः ३० नमोनारायणाय

नन्वेवंब्रह्मचेद्विश्वस्यहेतुः तर्हिनकदाचिदिदमीदृशंजगदितिवदंतोमीमांसकाः कुतोत्र विवदंते तैश्चान्येस्वभाववादिनः संवदंतेतेचतत्त्वविद्भिर्बोधिताअपिकुतः पुनः पुनर्मुह्यति तत्राह यस्यमायायाविद्यायाः शक्तयोविवादस्यक्वचित्संवादस्यभुवः स्थानानिभ

यच्छक्तयोवदतांवादिनांवैविवादसंवादभुवोभवंति कुर्वंतिचैषांमुहुरात्ममोहंतस्मै नमोनंतगुणायभूम्ने ३१ अस्तीतिनास्तीतिचवस्तुनिष्ठयोरेकस्थयोर्भिन्नविरुद्ध धर्मयोः अवेक्षितंकिंचनसांख्ययोगयोः समंपरंह्यनुकूलंबृहतत् ३२

वंतितस्मैनमः ३१ ननुकिंतद्ब्रह्मयस्यशक्तयोविवादादिभुवोभवंति अतआह अस्तीति योगउपासनाशास्त्रं तत्रहिविराड्रूपेणोपासनायांपातालपादादिकमस्तीत्युपास्यत्वेन

विधीयते नास्तीतिसांख्यंज्ञानशास्त्रं तत्रल्यपाणिपादः अचक्षुरश्रोत्रमितिचपादादि
नास्तीतिनिषिध्यते तयोर्योगसांख्ययोर्यत्किंचित्समंअनुवर्त्तमानमवेक्षितंप्रतीतं न
द्वहद्भूत्म विवादेप्यविवादास्पदंब्रह्मेत्यर्थः विवादंस्फुटयति भिन्नोअस्तिनास्तीत्येवंभू
तौविरुद्धोधर्मौययोः तयोर्भिन्नविषयत्वेविरोधोनस्यादित्येकस्यधर्मोरित्युक्तं एकविष
ययोःकुतः वस्तुनिष्ठयोः पादादिविधिप्रतिषेधयोरेकवस्तुनिष्ठत्वात् समत्वेहेतुः परंहि
यतोविधिनिषेधयोरविषयः तयोःपादादिविषयत्वात् तर्हितथाअविषयस्यसद्भावे
किंप्रमाणं तदाह अनुकूलंअधिष्ठानंविनापादादिकल्पनायोगात् अ[illegible]धिंविनात
न्निषेधायोगाच्च तयोरुपपादकत्वेनसिद्धमित्यर्थः तस्मैनमइतिपूर्वस्यानुषंगः ३२

ननूदासीनस्य समस्य नमस्कारे को लाभस्तत्राह य इति पादमूलं भजतामनुग्रहार्थं प्राकृत
नामरूपरहितोपि जन्मभिरवतारैर्विशुद्धोर्जितसत्त्वानि रूपाणि कर्मभिर्नामानि च यो भेजे ॥
तत्कुतः भगवाननंतैश्वर्यः स मह्यं प्रसीदतु ३२ ननु त्वादृशः सकामा गणेशादीन् प्रार्थयं

योऽनुग्रहार्थं भजतां पादमूलमनामरूपो भगवाननंतः नामानि रूपाणि च जन्मक
र्मभिर्भेजे स मह्यं परमः प्रसीदतु ३३ यः प्राकृतैर्ज्ञानपथैर्जनानां यथाशयं देहग
तो विभाति यथानिलः पार्थिवमाश्रितो गुणं स ईश्वरो मे कुरुतान्मनोरथं ३४

ते त्वं तु तान्विहाय कथं भगवंतमेव प्रार्थयसे तत्राह प्राकृतैरर्वाचीनैर्ज्ञानपथैरुपासना
मार्गैर्यथाशयं तत्तदुपासनानुसारेण यो देहं गतोंतर्यामी तत्तद्देवतानुरूपेण विविधो भाति

यथावायुः पार्थिवं चंपकादिगंधभेदमाश्रित्य नानागंधवान्विभाति रेणो
र्गुणं धूसरत्वादिकमाश्रित्य नानारूपवान्प्रतीयते तद्वत्तस्यैव तत्तद्देवता
रूपेण फलदातृत्वात्स ईश्वर एव मे मम मनोरथं सत्यं करोतु किमंतर्गडुभि
र्देवतांतरैरित्यर्थः तदुक्तं गीतासु योयोयांयां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छ
ति तस्यतस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहं स तया श्रद्धया युक्तस्तस्या
धनमीहते लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हितानिति ये यथा मां
प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहमिति चेति ३४

संस्तुवतो दक्षस्य स भगवान्प्रत्यक्षोभूत् ३५ तं वर्णयति सार्धैश्चतुर्भिः सुपर्णस्यांसे
स्कंधे कृतौ पादौ येन प्रलंबा अष्टौ महांतो भुजा यस्य चक्राद्यष्टायुधधरः ३६ प्रसन्नं वदन

श्रीशुक उवाच॥ इति स्तुतः संस्तुवतः स तस्मिन्नघमर्षणे आविरासीत्कुरु
श्रेष्ठ भगवान्भक्तवत्सलः ३५ कृतपादः सुपर्णांसे प्रलंबाष्टमहाभुजः
शंखचर्मासिचर्मेषुधनुःपाशगदाधरः ३६ पीतवासा घनश्यामः प्र
सन्नवद·नेक्षणः वनमालानिवीतांगो लसच्छ्रीवत्सकौस्तुभः ३७ ७

मीक्षणे च यस्य वनमालया निवीतं कंठादिपादांतं व्याप्तम् अंगं यस्य लसंतौ श्रीवत्सकौस्तुभौ

षष्ठ ३७

भा·प·
४१

महांतिकिरीटकटकानियस्य स्फुरंतीमकरकुंडलेयस्य कांच्यादिभिर्विभूषितः वलयत्रैमे

महाकिरीटकटकः स्फुरन्मकरकुंडलः कांच्यंगुलीयवलयनूपुरांगदभूषितः
३८ त्रैलोक्यमोहनंरूपंबिभ्रत्त्रिभुवनेश्वरः वृतोनारद नंदाद्यैःपार्षदैः
सुरयूथपैः ३९ स्तूयमानोनुगायद्भिःसिद्धगंधर्वचारणैः रूपंतन्महदाश्च
र्यंविचक्ष्यागतसाध्वसः ४० ननामदंडवद्भूमौप्रहृष्टात्माप्रजापतिः नकिं
चनोदीरयितुमशकत्तीव्रयासुदा ४१

पादभूषणंद्रष्टव्यं कटकस्योक्तत्वात् ३८ त्रैलोक्यमोहनंश्रीपुरुषोत्तमाख्यं सुरयूथपैर्लो
कपालैः ३९ ४० ४१

४१

आपूरितानिमनोद्वाराणींद्रियाणितैर्यथाह्रदिन्योनद्योनिर्झरैरापूर्यंतेतथामहानंदा
पूर्णत्वेनाव्यक्तिकत्वाद्वागादीनांनकिंचिद्वक्तुंशक्तोभूदित्यर्थः यद्यप्यसौनावोचत्तथापि

आपूरितमनोद्वारैर्ह्रदिन्यइवनिर्झरैः तंतथावनतंभक्तंप्रजा
कामंप्रजापतिं चित्तज्ञःसर्वभूतानामिदमाहजनार्दनः ४२ श्री
भगवानुवाच प्राचेतसमहाभागसंसिद्धस्तपसाभवान् यच्छ्र
द्धयामत्परयामयिभावंपरंगतः ४३

चित्तज्ञइदंवक्ष्यमाणमाह ४२ भावंभक्तिंगतःप्राप्तः ४३ नमोवासुदेवायश्रीकृष्णाय

भा·प
४४

यत्यतः तेतपः अस्यविश्वस्यउद्बृंहणंवृद्धिकरं अतस्तेहंप्रीतः मत्तपसोलोकसमृध्यर्थं
त्वेतत्प्रीतेः किंकारणंतत्राह ममेतिभूतानांविभूतयः समृद्धयोभूयासुरितियत् एष

॥ प्रीतोहंतेप्रजानाथयत्तेऽस्योद्बृंहणंतपः ममैषकामोभू
तानांयद्भूयासुर्विभूतयः ४४ ब्रह्माभवोभवंतश्चमनवोवि
बुधेश्वराः विभूतयोममह्येताभूतानांभूतिहेतवः ४५

एवममकामः अतोममकामपूरणादेवअहंप्रीतोस्मीत्यर्थः ४४ भूतविस्तारप्रयत्न
श्चतवोचितएवेत्याहब्रह्मेति भवंतः प्रजापतयः भूतेरुद्भवस्यहेतवः ४५ ७ ७

४

विश्वसर्गेनत्वत्तपसाहं प्रीतस्म्युक्तं तदेवतपः स्तुवन्प्रसंगादन्यान्यपिलोकसृष्टिकरा
णि विद्यादीनिस्तौति तपोयमनियमादिसहितंध्यानंमेहृदयंविद्यासांगमंत्रजपः सा
ध्यानंतनोतीतितनुर्देहः क्रियाध्यानादिविषयः पुंव्यापारोभावनाशब्दवाच्यः तेनाहि

तपोमेहृदयंब्रह्मन्तनुर्विद्याक्रियाकृतिः अंगानिक्रतवोजाता
धर्मआत्मासवःसुराः ४९

ध्यानादिकंक्रियतइत्याकृतिः जाताः सुनिष्पन्नाः क्रतवोंगानि शिरोवाएतस्य [illegible] सव
र्ग्यंग्रीवाउपसदश्चक्षुषीआज्यभागाविसादिश्रुतेः धर्मः कृत्वायपूर्वं आत्मामनः हृदया
श्रयत्वात्सुरायज्ञभुजस्त एवअसवः प्राणाः संतर्पणीयत्वात् ४९

तपसः संतानवृद्धिहेतुत्वं दर्शयितुं द्वितीयत्तृतीयोक्तमितिहासमाह चतुर्भिः अहमे
वेति वस्त्वंतरव्यावृत्तिः आसमेवेति क्रियांतरव्यावृत्तिः आंतरं ग्राहकं बहिर्ग्राह्यं सं

अहमेवासमेवाग्रेनान्यात्किंचांतरंबहिः संज्ञानमात्रमव्यक्तंप्रसु
प्तमिवविश्वतः ४७ मय्यनंतगुणेनंतेगुणतोगुणविग्रहः यदासी
त्ततएवाद्यः स्वयंभूः समभूदजः ४८ सवैयदामहादेवोममवीर्यो
पबृंहितः मेनेखिलमिवात्मानमुद्यतःसर्गकर्मणि ४९

ज्ञानमात्रं चैतन्यमात्रमव्यक्तं इंद्रियवृत्तिभिरनभिव्यक्तं अतएवप्रसुप्तमिवविश्वतः
सर्वत्र ४७ गुणतोमायातः गुणमयोविग्रहोब्रह्मांडं ततः तदैव अजः अयोनिजः ४८ खि
लमसमर्थमिव ४९

मेमयातपनपेत्यभिहितःसन् येनतपसा ५० संततिवृद्ध्युपायमाह एषेति अंगहेदक्ष पं
चजनाख्यस्यप्रजापतेः ५१ मिथुनस्ययोव्यवायोरतिःसएवधर्मोयस्यसत्वंतयाभूतायांतस्यां ५२ माययानि
मित्तभूतयास्त्रियासहमिथुनीभूयभविष्यंतिपुत्रादिरूपेणोत्पत्स्यंते ५३

अथमेभिहितोदेवस्तपोतप्यतदारुणं सचविश्वसृजोयुष्मान्येनादावसृज
द्विभुः ५० एषापंचजनस्यांगदुहितावैप्रजापतेः असिक्नीनामपत्नीत्वेप्रजे
शप्रतिगृह्यतां ५१ मिथुनव्यवायधर्मस्त्वंप्रजासर्गमिमंपुनः मिथुनव्य
वायधर्मिण्यांभूरिशोभावयिष्यसि ५२ त्वत्तोऽधस्तात्प्रजाःसर्वामिथुनी
भूयमायया मदीययाभविष्यंतिहरिष्यंतिचमेबलिं ५३

भा·ष
५८

५४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेटीकायांषष्ठेचतुर्थोध्यायः ४ पंचमेनारदेनाथवाचःकूटैस्तु
नाशितान् सुतानाकर्ण्यदक्षोमुंत्राशापेतिनिरुप्यते १ अपृथग्धर्मशीलाएकाचारस्य

श्रीशुकउवाच ॥ इत्युक्त्वामिषतस्तस्यभगवान्विश्वभावनः स्वप्नोपलब्धार्थइव
तत्रैवांतर्दधेहरिः ५४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्थोध्यायः
४ शुकउ० ॥ तस्यांसपांचजन्यांवैविष्णुमायोपबृंहितः हर्यश्वसंज्ञानयुतं
पुत्रानजनयद्विभुः १ अपृथग्धर्मशीलास्तेसर्वेदाक्षायणानृप पित्राप्रोक्ताः
प्रजासर्गेप्रतीचींप्रययुर्दिशं २ तत्रनारायणसरस्तीर्थं +सर+ सिंधुसमुद्रयोः
संगमोयत्रसुमहान्मुनिसिद्धनिषेवितं ३

श्र२

भावाः १ तत्रप्रतीच्यांदिशिसिंधोर्नद्याः स
मुद्रस्यचयत्रसंगमस्तत्रस्थंनारायणसरोनामतीर्थंप्रययुरित्यन्वयः सुमहत् अतिवि
स्तीर्णं ३

५८

विनिर्धूतोमलोरागादिर्यस्मात्सआशयोयेषां ४ तान्शुद्धसत्वानपिपित्रादेशाजाड्येनप्रजा
विवृद्धयेयत्तान्उद्युक्तान्ददर्श ५ अहोमोऽस्मन्मार्गाधिकारिणःसंतिएवंप्रवृत्तिनिष्ठैःकर्म

तदुपस्पर्शनादेवविनिर्धूतमलाशयाः धर्म्मेपारमहंस्येचप्रोत्पन्नमतयोप्युत
४ तेपिरेतपएवोग्रंपित्रादेशेनयंत्रिताः प्रजाविवृद्धयेयत्तान्देवर्षिस्तान्ददर्शह
५ उवाचचाथहर्यश्वाःकथंस्रक्ष्यथवैप्रजाः अदृष्ट्वांतंभुवोयूयंबालिशाबत
पालकाः ६ तथैकपुरुषंराष्ट्रंबिलंचादृष्टनिर्गमं बहुरूपांस्त्रियंचापिपुमांसंपुं
श्चलीपतिं ७

भिर्न्न ईयरान्नितिरूपयातार्थै गूढार्थैर्वाक्यैरुपादिशातिस्म तदाह उवाचेति
चतुर्भिः पालकाःसंतोपिबालिशाःअज्ञाःयूयंकथंप्रजाःस्रक्ष्यथ बतेतिखेदे बालकाइति
पाठेबालिशत्वेहेतुः ६ एकएवपुरुषोयस्मिन्तद्राष्ट्रमदृष्ट्वेत्यनुषंगः बिलंचेत्यादिद्वितीयं

तानां अविज्ञाय कथं सर्गं करिष्यथेतित्रतीयेनान्वयः ७ पंचपंचानां पंचविंशतेरद्भुतं ग्रहं
क्षौरपव्यं क्षुरैः पविभिः वज्रैश्च निर्मितमिवाऽति तीक्ष्णं दृढं चेत्यर्थः स्वयं स्वतंत्रं भ्रमिभ्रम
णस्वभावं ८ विपश्चितः सर्वज्ञस्य स्वपितुरादेशमात्मनोनुरूपमविद्वांसोऽजानंतः पूर्वोक्तं

नदीमुभयतोवाहां पंचपंचाद्भुतं ग्रहं क्वचिद्धंसं चित्रकथं क्षौरपव्यं स्वयं भ्रमि ८ क
वि॰ थं स्वपितुरादेशम[illegible]द्वांसो विपश्चितः अनुरूपमविज्ञाय अहो सर्गं करिष्यथ ९
शुक उ॰ ॥ तन्निशम्याथ हर्यश्वा औत्पत्तिकमनीषया वाचः कूटं तु देवर्षेः स्वयं विम
मृशुर्धिया १०

चैकं पुरुषं राद्धमित्याद्यर्थ ज्ञाय अहो कथं सर्गं करिष्यथेत्यन्वयः ९ वाचः कूटं परोक्षवादेनार्थांतरमिव प्रतीयमानं वचनं औत्पत्तिकी सहजा मनीषा विचारशक्तिर्येषां तया धिया स्वयमेव विममृशुः विचारितवंतः १०

नारदोक्तदशवाक्यानां तैर्विमृश्यनिर्णीतानर्थानाह दशभिः अहं दृष्टं तं भुवइत्यत्र भूःश
ब्दार्थमाह भूरितिक्षेत्रं तथात्रजीवसंज्ञं लिंगशरीरंयत् निजबंधनं आत्मनोबंधकार
णं अंतशब्दार्थमाह निर्वाणंनाशं असद्भिर्मोक्षानुपयोगिभिः कर्मभिः किंभवेन्नकिम

भूः क्षेत्रंवैजीवसंज्ञंयदनगादिनिजबंधनं अहंदृष्टवांस्तस्यनिर्वाणंकिमसत्कर्मभिर्भ
वेत् ११ एकएवेश्वरस्तुर्योभगवान्स्वाश्रयःपरः तमहंदृष्टवान्भवंपुंसःकिमसत्क
र्मभिर्भवेत् १२ पुमान्नैवैतियद्गत्वाबिलस्वर्गंगतोयथा प्रत्यग्धामाविदइहकि
मसत्कर्मभिर्भवेत् १३

पि ११ एकपुरुषमित्यस्यार्थमाह एकएवेति तुर्यःसर्वसाक्षी स्वाश्रयःस्वाधारः अभवं
निःसमुक्तं असद्भिरीश्वरासमर्पितैःकर्मभिः १२ बिलंचादृष्टनिर्गममित्यस्यार्थमाह पु
मान्यद्गत्वाप्राप्यबिलंस्वर्गंपातालंगतइवनैवैतिनावर्त्तते तत्प्रत्यग्धामज्योतीरूपंब्रह्म

अविशेषविदुषः असद्भिः नश्वरस्वर्गादिसाधनैः कर्मभिः १३ बहुरूपांस्त्रियमित्यस्यार्थमाह नानारूपेति स्वैरिणी पुंश्चली विमोहकैः रजआदिगुणैरन्विता तन्निष्ठां तस्या अवसानं विवेकं अगतस्याप्राप्तस्यासद्भिरशांतैः १४ पुमांसं पुंश्चलीपतिमित्यस्यार्थमाह तस्याः

नानारूपात्मनो बुद्धिः स्वैरिणीव गुणान्विता तन्निष्ठामगतस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् १४
तत्संगभ्रंशितैश्वर्यं संसरंतं कुभार्यवत् तद्गतीरबुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् १५

संगेन भ्रंशितमैश्वर्यं स्वातंत्र्यं यस्य कुत्सिता भार्या यस्य तद्वत् तस्याः गतीः सुखदुःखादिलक्षणाः संसरंतं गच्छंतं जीवं अबुधस्याजानतः असद्भिः बुद्ध्यविवेकप्राप्तेः १५ ७ ८

नदीमुभयतोवाहामित्यस्यार्थमाह सख्यपथ्यपथ्यकरीमिति सख्यपथ्ययोः करोतीत्युभयतः प्रभावोदर्शितः वेलाकूलं प्रवाहपतितानां निर्गमस्थानं तपोविषादितस्यांते समीपे वेगितां निर्गमप्रतिबंधाय क्रोधाहंकारादिभिः कृतवेगां मत्तस्य तद्वेगेन विवशास्यात एव तां तथाभूतामविज्ञस्याविचारयतोसद्भिर्मायिकैः यद्वा वेलाकूलं समुद्रस्य व्यवहारस्थानं

सख्यपथ्यपथ्यकरीमिमां वेलाकूलांतवेगितां मत्तस्य तामविज्ञस्य किमसत्कर्म नाभि
भवेत् १६

तस्य समीपे समुद्रवद्विहासाभ्यां यथोभयतोंतर्बहिः कृतवेगा नदी भवति एवं समुद्रतुल्यस्यात्मनो व्यवहारस्थाने देहे जन्ममरणादिभिः कृतवेगामित्यर्थः वेगिनीमिति पाठे वेगवतीं १६ ७

पंचपंचेसस्यार्थमाह पंचविंशतितत्वानांपुरुषोंतर्यामीअद्भुतदर्पणंआश्चर्यरूपंआश्च
र्यः अध्यात्मंकार्यकारणसंघाताधिष्ठातारंतमबुधस्य असद्भिर्मिथ्यास्वातंत्र्यकृतैः १७
क्वचित्‌हंसमिसस्यार्थमाह ऐश्वर्यंईश्वरप्रतिपादकंविविक्तंपदंचिज्जडरूपंवस्तुयेनेति

पंचविंशातितत्वानांपुरुषोद्भुतदर्पणं अध्यात्ममबुधस्येह किमसत्कर्मभि
र्भवेत् १७ ऐश्वर्यंशास्त्रमुत्सृज्यबंधमोक्षानुदर्शनं विविक्तपदमज्ञाय किमस
त्कर्मभिर्भवेत् १८

हंसपदंव्याख्यातंबंधमोक्षा वनुदर्शयतीतितयाअनेनचित्राःकथाय
स्येतिव्याख्यातं तदुत्सृज्यतच्छास्त्रंअनात्मस्यभविदुषोअसद्भिर्बहिर्मुखैः १८ ७ ॥

क्षौरपव्यामित्यस्यार्थमाह कालचक्रमिति भ्रामिः भ्रमणात्मकं तीक्ष्णमितिनिष्कर्षय
दिति च क्षौरपव्य पदं व्याख्यातं तदबुधस्य अत एव फलस्यानित्यत्वबुध्याकाम्यकर्मा
नुष्ठाने वैगुण्यबाहुल्यादसक्तिः १९ स्वपितुरादेशा इत्यस्यार्थमाह शास्त्रस्य स्वपितुरितीति

कालचक्रं भ्रमिस्तीक्ष्णं सर्वं निष्कर्षयज्जगत् स्वतंत्रमबुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवे
त् १९ शास्त्रस्य पितुरादेशं यो न वेद निवर्त्तकं कथं तदनुरूपाय गुणविश्रंभ्युपक्रमेत् २०
इति व्यवसिता राजन्हर्यश्वा एकचेतसः प्रययुस्तं परिक्रम्य पंथानमनिवर्त्तनं २१

यज्जन्महेतोः तदनुरूपाय निवृत्यनुरूपाय निवर्त्तकमादेशं यो न वेद स कथं गुणविश्रंभी गुण
मयप्रवृत्तिमार्गविश्वासवान् उपक्रमेत् सृष्ट्यादौ प्रवर्त्तेत २० मोक्षे शास्त्रलब्धबुद्धीनां जीव
मायांतरात्मनां शास्त्रकालोपदेशानामज्ञाने किंमु कर्मभिः इति वाचः कूटसंग्रह श्लोकः

इतिव्यवसिताएवंनिश्चितवंतः एकचेतसः एकमस्यपुत्राः तंनारदं प्रदक्षिणीकृत्यअपुन
रावृत्तिमार्गेप्रययुः २१ निर्भ्रांतः साक्षात्कृतोयोहृषीकेशः तस्यपदांबुजेअनुचरत्अन्वच
रदित्यर्थः २२ नाशमदर्शनंस्वधर्मक्षेत्रंवा शीलेनशालंतेशोभंतइतितथातेषां कः दक्षः

शब्दब्रह्मणिनिर्भान्तहृषीकेशपदांबुजे अखंडंचित्तमावेश्यलोकाननुचरन्मुनिः
२२ नाशंनिशम्यपुत्राणांनारदाच्छीलशालिनां अन्वतप्यतकः शोचन्सुप्रजस्त्वंशु
चांपदं २३ सभूयः पांचजन्यायामजेनपरिसांत्वितः पुत्रानजनयद्दक्षः शबला
श्वान्सहस्रशः २४ तेपिपित्रासमादिष्टाः प्रजासर्गेधृतव्रताः नारायणसरोज
ग्मुर्यत्रसिद्धाः स्वपूर्वजाः २५

सुप्रजस्त्वंसत्पुत्रवत्त्वं शुचांशोकानांस्थानं २३
अजेनब्रह्मणासहस्रशः सहस्रसंख्यान् २४ २५

परमंब्रह्मप्रणवंवक्ष्यमाणंमंत्रंवा २६ इडस्पतिंवाचांमंत्राणांपतिंविष्णुंआराधयामासुः
विशुद्धसत्वाश्रयायपरमहंसायनमोधीमहि २८ प्रतिसर्गेप्रजासर्गेधीर्येषांतान् वाचः
कूटानिअदृष्ट्वान्तंभुवइत्यादीनिपूर्वोक्तानिप्राह २९ हेदाक्षायणाःसंशृणुतेत्यादिपुनरन्य

तदुपस्पर्शनादेवविनिर्धूतमलाशयाः जपंतोब्रह्मपरमंतेपु स्तत्रमहत्तपः २६ अ
भक्षाःकतिचिन्मासान्कतिचिद्वायुभोजनाः आराधयन्मंत्रमिममभ्यसंतइडस्पतिं
२७ ॐनमोनारायणायपुरुषायमहात्मने विशुद्धसत्वधिष्ण्यायमहाहंसायधीमहि
२८ इतितानपिराजेंद्रप्रतिसर्गधियोमुनिः उपेत्यनारदःप्राहवाचःकूटानिपूर्ववत् २९
दाक्षायणाःसंशृणुतगदतोनिगमंमम अन्विच्छतानुपदवींभ्रातृणांभ्रातृवत्सलाः ३

दपिप्राह निगममुपदेशं अन्विछत अवलोकयत ३०

प्रायणंप्रहृष्टंगमनंपुण्यमेवबंधुर्यस्य मरुद्भिर्लालितवत्सलैर्देवैः ३१ अमोघंदर्शनंयस्य
ष हेमारि आर्य ३२ सध्रीचीनंसमीचीनंप्रतीचीनंप्रत्यग्वृत्तिलभ्यं अनुपथं अनुगुणंप

भ्रातॄणांप्रायणंभ्रातायोनुतिष्ठतिधर्मवित् सपुण्यबंधुःपुरुषोमरुद्भिःसहमो
दते ३१ एतावदुक्त्वाप्रययौनारदोमोघदर्शनः तेपिचान्वगमन्मार्गंभ्रातॄणामेव
मारिष ३२ सध्रीचीनंप्रतीचीनंपरस्यानुपथंगताः नाद्यापितेनिवर्त्तंतेपश्चिमा
यामिनीरिव ३३ एतस्मिन्कालउत्पातान्बहून्पश्यन्प्रजापतिः पूर्ववन्नारदकृ
तंपुत्रनाशमुपाशृणोत् ३४ चुक्रोधनारदायासौपुत्रशोकविमूर्छितः देवर्षिमु
पलभ्याहरोषाद्विस्फुरिताधरः ३५

थानं पश्चिमायामिनीं गताःरात्रयइव ३३ ३४ ३५ री

पुत्राणांपारमहंस्यनिष्ठामुपश्रुत्यदक्षोपिप्रायशोविरक्तः स्यादितितदनुग्रहार्थंदेवर्षिस्तत्पा
र्श्वमागतः तदातमुपलभ्यदक्षआह साधोरिवलिंगंवेषोयस्यतेनत्वयानोस्मदीयाना
मर्भकाणामसाधुअकारिकृतं तदेवाह साधूनांस्वधर्मेप्रवृत्तानांभिक्षोर्योमार्गःसंप्र

दक्ष उवाच ॥ अहोअसाधोसाधूनांसाधुलिंगेननस्त्वया। असाध्वकार्यर्भकाणांभिक्षो।
र्मार्गःप्रदर्शितः ३६ ऋणैस्त्रिभिरमुक्तानाममीमांसितकर्मणां। विघातःश्रेयसःपापलोक
योरुभयोःकृतः ३७

दर्शितः ३६ ननुसंन्यासिनोमा र्गःसाधुरेवमोक्षहेतुत्वात् सत्यं ऋण
त्रयापाकरणंविनातुमहाननर्थएवेत्याह ऋणैरिति जायमानोवैब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवान्
जायतेब्रह्मचर्येणर्षिभ्योयज्ञेनदेवेभ्यःप्रजयापितृभ्यः एषवाअनृणोयःपुत्रीयज्वाब्र

ऋ

दि

त्यचारिवासीँतिश्रुतेः ऋणैरमुक्तानांनमीमांसितानिविचारितानिकर्माणियैः तेषांताव
दृणविमोक्षोनास्ति तदुत्तरकालभावित्वाच्चपुत्रोत्पादनयज्ञानुष्ठानयोरभावेन पितृदे
वर्षिऋणाद्विमुक्तिर्नास्ति अतःहेपाप विषयभोगत्यागात् इहलोकेश्रेयसोविघातःकृतः
मोक्षाऽनधिकारित्वाच्चपरलोकेपिश्रेयसोविघातःकृतइत्यर्थः तथाचमनुः ऋणानि

एवंत्वंनिरनुक्रोशोबालानांमतिभिद्गुरोः पार्षदमध्येचरासियशोहानिरपत्रपः ३८

त्रीण्यपाकृत्यमनोमोक्षे निवेशयेत् अनपाकृत्यमोक्षंतुसेवमानोव्रजत्यधः इति ३७ बा
लानांमतिंपुत्रादिविषयांभिनत्तीतितथा एवंनिरनुक्रोशः निर्घृणः हरेर्यशोनाशकः
सन् तत्पार्षदांमध्येकथंचरसि ३८

नां

निर्लज्जत्वमेवाह ननुत्वामृतेभागवताःसर्वेभूतानुग्रहपरवशाः त्वंतुभूतविप्रियंकुर्वन्
कथंनलज्जसइतिभावः ३८ ननुवैराग्यादुपशमः उपशमाच्चभूतस्नेहपाशछेदनंभवति
नचविरक्तस्यऋणत्रयापाकरणमावश्यकं यदहरेवविरजेत्तदहरेवप्रव्रजेत् यदिचेत

ननुभागवतानित्यंभूतानुग्रहकातराः ऋतेत्वांसौहृदघ्नंवैवैरंकरमवैरिणां ३९
नेत्थंपुंसांविरागःस्या त्त्वयाकेवलिनामृषा मन्यसेयद्युपशमंस्नेहपाशनिकृन्तनं
४०

रथाब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेदित्यादिश्रुतेः अतोवैराग्योपदेशेनतेषांमयानुग्रहएवकृत
इतिचेत्तत्राह नेति यद्यपित्वमेवंमन्यसेतथापिमृषाकेवलिनाज्ञानंविनाऽवधूतवेषे
णत्वयाइत्थंमाविचालनेकृतेपिपुंसांविरागोनैवस्यात् नचविरागंविनोपशमः नचतेन
विनास्नेहपाशनिकृन्तनं ४०

इत्थं विरागेणेत्यादिस्तत्र हेतुमाह नानुभूय अननुभूय विषयाणां तीक्ष्णतां दुःखहेतुत्वं
जानाति तस्माद्विषयानुभवेन तीक्ष्णत्वज्ञानात् ४१ अतस्त्वयास्माकमप्रियमेव कृतं

नानुभूय न जानाति पुमान्विषयतीक्ष्णतां निर्विद्येत स्वयं तस्मान्न
तथा भिन्नधीः परैः ४१ यन्नस्त्वं कर्मसंधानां साधूनां गृहमेधिनां
कृतवानसि दुर्मर्षं विप्रियं तव मर्षितं ४२

तथापि वयं न कुर्म इत्याह यदिति कर्मसंतानां श्रौतकर्ममर्यादानां कर्तुं संधानामिति पा
ठे विप्रियं कर्तुमजानतामिति अर्थः दुःसहं यत्त्वं कृतवानसि तन्मर्षितं सोढं ४२ ७ श्री०

तथापितयास्मद्द्वेषविषयस्यैवेत्याह् तंतुकृंतनसंतानछेदक यद्यस्मात् अभद्रंपुत्राणां
स्थानभ्रंशं पदंस्थानंनभवेदितिमृदुछलेनकोमलरीत्याशापः ४३ बाढंतयेतिस्वीकृ

तंतुकृंतनयन्नस्त्वमभद्रमचरःपुनः तस्माल्लोकेषुतेमूढनभवेद्भ्रमतः
पदम् ४३ श्रीशुकउवाच ॥ प्रतिजग्राहतद्बाढं नारदःसाधुसंमतः एता
वान्साधुवादोहितितिक्षेतेश्वरःस्वयं ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठ
स्कंधे पंचमोध्यायः ५ श्रीशुकउ०

तवान् ईश्वरोपिप्रतिशापंदातुंसमर्थोपिति
तिक्षेतसहेतेतियत् एतावानेवसाधुवादः ४४ इतिश्रीभागवतेमहा०॥० टीकायां पंचमः ५
षष्ठेदक्षेणसृष्टानांकन्यानांषष्ट्यांप्रकीर्तिताः पृथक्वंशायतोजातोविश्वरूपोऽदितेःसु
तात् १

नारदात्पुत्राणांनाशमाशंकमानः दुहितॄर्जनयामास १ कायकश्यपाय द्विषट् द्विगुणाः
षट् द्वादशयस्यासुताः त्रयोदशेत्यर्थः इंदोः सोमस्यत्रिणवसप्तविंशतिः तार्क्ष्यायनामां
तरंप्राप्तायकश्यपायैवअपराअवशिष्टाः चतस्रः २ सापत्यानामपत्यसहितानांमेम

ततः प्राचेतसोसिक्न्यामनुनीतः स्वयंभुवा षष्टिंसंजनयामासदुहितॄः पितृ
वत्सलाः १ दशधर्मायकायेंदोर्द्विषट्त्रिणवदत्तवान् भूतांगिरः कृशाश्वेभ्यो
द्वेद्वेतार्क्ष्यायचापराः २ नामधेयान्यमूषांत्वंसापत्यानांचमेशृणु यासांप्रसू
तिप्रसवैर्लोकाआपूरितास्त्रयः ३ भानुर्लंबाककुब्जामिर्विश्वासाध्यामरु
त्वती वसुर्मुहूर्तासंकल्पाधर्मपत्न्यः सुतान्शृणु ४

तः शृणु प्रसूतिप्रसवैः पुत्रपौत्रादिभिः ३ ४ श्रीगोपालकृष्णपरमात्मने॰

ततः स्वर्गात् नंदिः पुत्रो भव दिति

ततोवेदऋषभात् ५ यतः कीटके भुवोदुर्गाणिदुर्गाभिमानिनोदेवाः जामेयः जाम्याःपुत्रःस्वर्गः
६ तत्सुतः साध्यानांसुतः ७ ८ मौहूर्त्तिकाइति ९ वसोर्वंशस्यभूयस्त्वादंतेनिर्देशः मेमतः १०

भानोस्तुदेवऋषभइंद्रसेनस्ततोनृप विधोतआसील्लंबायास्ततश्चस्तनयित्नवः ५
ककुभः संकटस्तस्य कीटकस्तनयोयतः भुवोदुर्गाणिजामेयः स्वर्गोनंदिस्ततोभवत्
६ विश्वेदेवास्तुविश्वायाअप्रजांस्तान्प्रचक्षते साध्योगणस्तुसाध्यायाअर्थसिद्धि
स्तुतत्सुतः ७ मरुत्वांश्चजयंतश्चमैत [illegible] सांबभूवतुः जयंतोवासुदेवांशउपेंद्रइ
तियंविदुः ८ मौहूर्त्तिकादेवगणामुहूर्त्तायाश्चजज्ञिरे येवैफलंप्रयच्छंतिभूतानांस्व
स्वकाजलं ९ संकल्पायाश्चसंकल्पः कामः संकल्पजः स्मृतः वसवोष्टौवसोःपुत्रास्ते
षांनामानिमेशृणु १० द्रोणः प्राणोध्रुवोर्कोग्निर्दोषोवसुर्विभावसुः द्रोणस्याभिमतेः
पत्न्याहर्षशोकभयादयः ११

३

अभिमतिर्नामपत्नीतस्याःहर्षादयःपुत्राः ११

सहश्च आयुश्च पुरोजवश्च पुत्राः पुरः पुराणि १२ १३ स्कंदश्च कृत्तिकासुतोग्नेः पुत्रः षण्मातुरइ
ति आग्निभूरिति च प्रसिद्धः ततः स्कंदात् १४ आकृतीपतिः शिल्पाचार्यः ततो विश्वकर्मणः

प्राणस्योर्जस्वतीभार्यासहआयुःपुरोजवः ध्रुवस्यभार्याधरणिरसूतविविधाःपुरः १२
अर्कस्यवासनाभार्यापुत्रास्तर्षादयः स्मृताः अग्नेर्भार्यावसोर्धारापुत्राद्रविणकाद
यः १३ स्कंदश्चकृत्तिकापुत्रोयेविशाखादयस्ततः दोषस्यशर्वरीपुत्रःशिशुमारोह
रेः कला १४ वसोरांगिरसीपुत्रोविश्वकर्माकृतीपतिः ततोमनुश्चाक्षुषोभूद्विश्वेसा
ध्यामनोःसुताः १५ विभावसोरसूतोषाव्युष्टंरोचिषमातपं पंचयामोथभूतानि
येनजाग्रतिकर्मसु १६

चाक्षुषोमनुरासीत् १५ उषाभार्या अथातपात्पंचयामोदिवसोजातः
अत एव रात्रिस्त्रियामा प्रदोषप्रत्यूषयोर्दिवसस्यावयवत्वात् १६

भूतस्यद्वेभार्येतयोर्वंशमाह सरूपेति १७ महानित्येवमेकादशारुद्रस्यपार्षदाः प्रेतादयः
अन्ये अन्यस्यांजाताः १८ अंगिरसः स्वधासतीचेतिद्वेभार्येतयोर्वंशमाह प्रजापतेरि

श्रा१

सरूपासूतभूतस्यभार्यारुद्रां[illegible] कोटिशः रैवतोजोभवोभीमोवाम उग्रोवृषाकपिः
अजैकपादहिर्बुध्न्योबहुरूपोमहानिति रुद्रस्यपार्षदाश्चान्ये घोराभूतविनायकाः
१८ प्रजापतेरंगिरसः स्वधापत्नीपितॄनथ अथर्वांगिरसंवेदंपुत्रत्वेचाकरोत्स
ती १९ कृशाश्वोर्चिषिभार्यायांधूम्रकेशमजीजनत् धिषणायांवेदशिरोदेवलंव
युनंमनुं २० तार्क्ष्यस्यविनताकद्रूः पतंगीयामिनीइति पतंग्यसूतपतगान्यामि
नीशलभानथ २१

ति स्वधानामपत्नीपितॄन्पुत्रत्वेऽकरोत् अथसतीच अथर्वांगिरसना
मवेदं १९ कृशाश्वस्यार्चिर्धिषणेतिद्वेभार्येतयोर्वंशमाह कृशाश्वइति २० २१

सुपर्णा विनता अनुरुं अरुणं २२ रोहिण्यामेव प्रेमातिशयेनान्यासामुपेक्षणात् कुपितस्य दक्षस्य शा
पात् यक्ष्मग्रहार्दितः क्षयरोगपीडितः सन् तास्वनपत्योऽभूत् २३ तं दक्षं प्रसाद्य केवलं कला

कृत्तिकादीनि नक्षत्राणींदोः पत्न्यस्तु भारत दक्षशापात्सोऽनपत्यस्तासु यक्ष्मग्रहार्दि
तः २३ सुपर्णासूत गरुडं साक्षाद्यज्ञेशवाहनं सूर्यसूतमनूरुं च कद्रूर्नागाननेकशः २२
पुनः प्रसाद्य तं सोमः कला लेभे क्षये दिताः शृणु नामानि लोकानां मातॄणां शंकराणि च
२४ अथ कश्यपपत्नीनां यत्प्रसूतमिदं जगत् अदितिर्दितिर्दनुः काष्ठा अरिष्टा सुरसा
इला २५

एवं लेभे न त्वपत्यानि कथंभूताः क्षये कृष्णपक्षे दिताः खंडिताः सतीः पागंतरे क्षये सति पुनरे
धिताः तेनैव वर्द्धिताः सतीः २४ २५

अल्पत्वेनसुगमत्वाद्यथाकथंचित्सुक्रमेणतासांवंशानाह तिमिरित्यादिना २६ २७॥

मुनिःक्रोधवशाताम्रासुरभिःसरमातिमिः तिमेर्यादोगणाआसन् श्वापदाःसरमासु
ताः सुरभेर्महिषागावोयेचान्येद्विशफान्नृप २६ ताम्रायाःश्येनगृध्राद्यामुनेरप्सरसां
गणाः दंदशूकादयःसर्पाराजन्क्रोधवशात्मजाः २७ इलायाभूरुहाःसर्वेयातुधाना
श्चसौरसाः अरिष्टायाश्चगंधर्वाःकाष्ठाया द्विशफेतराः २८ सुतादनोरेकषष्टिस्तेषांप्रा
धानिकान्छृणु द्विमूर्धाशंबरोरिष्टोहयग्रीवोविभावसुः २९ अयोमुखःशंकुशिराःस्व
र्भानुःकपिलोरुणःपुलोमावृषपर्वाचएकचक्रोनुतापनः ३० धूम्रकेशोविरूपाक्षोवि
प्रचित्तिश्चदुर्जयः स्वर्भानोःसुप्रभांकन्यामुवाहनमुचिःकिल ३१

सौरसाःसुरसायाःपुत्राः
२८ प्राधानिकान्मुख्यानष्टादशाञ्शृणु २९ ३० धूम्रकेशाइति ३१ नमोभगवत्तेश्रीकृष्णाय

३२ वैश्वानरोदनोः पुत्रः तस्यसुताः कः प्रजापतिः कश्यपउपयेमे ३३ दानवीपरिणयनेहेतुः
ब्रह्मणाचोदितइति ३४ तयोष्षष्टिसहस्राणिनिवातकवचाःपुत्राजाताः तांश्चस्वर्गंगतःस

वृषपर्वणस्तुशर्मिष्ठांययातिर्नाहुषोबली वैश्वानरसुतायाश्चचतस्रश्चारुदर्शनाः ३
उपदानवीहयशिराः पुलोमाकालकातथा। उपदानवींहिरण्याक्षः क्रतुर्हयशिरांनृप
पुलोमांकालकांचद्वेवैश्वानरसुतेतुकः ३३ उपयेमेथभगवान्कश्यपोब्रह्मणोदितः
पौलोमाः कालकेयाश्चदानवायुद्धशालिनः ३४ तयोःषष्टिसहस्राणियज्ञघ्नांस्तेपि
तुःपिता जघानस्वर्गतोराजन्नेकइंद्रप्रियंकरः ३५ विप्रचित्तिःसिंहिकायांशतंचैक
मजीजनत् राहुज्येष्ठंकेतुशतंग्रहत्वंयउपागताः ३६ अथातःश्रूयतांवंशोयोदितेरनु
पूर्वशः यत्रनारायणोदेवः स्वांशेनावातरद्विभुः ३७

तेपितामहोर्जुनः जघान ३५ राहुज्ये
ष्ठोयस्य ३६ ३७

३८ असूयतअजनयतभुविवर्त्तमाना ३९ ततः विवस्वतः ४० चर्षणयः कृताकृतज्ञान
वंतः पश्यंतिकर्मत्वेननिघंटावुक्तेः यत्रयेषुआत्मानुसंधानविशेषेणमानुषीजातिश्चो

विवस्वतः श्राद्धदेवंसंज्ञासूयतवैमनुं मिथुनंचमहाभागायमंदेवंयमींतथा सैवभू
त्वाथवडवानासत्यौसुषुवेभुवि ३९ छायाशनैश्चरंलेभेसावर्णिंचमनुंततः कन्यांच
तपतींयावैवव्रेसंवरणंपतिं ४० अर्यम्णोमातृकापत्नीतयोश्चर्षणयःसुताः यत्र
वैमानुषीजातिर्ब्रह्मणाचोपकल्पिता ४१ पूषानपत्यःपिष्टादोभग्नदंतोभवत्पुरा
योसौदक्षायकुपितंजहासविवृतद्विजः ४२ त्वष्टुर्दैत्यात्मजाभार्यारोचनानामक
न्यका सन्निवेशस्तयोर्जज्ञेविश्वरूपश्चवीर्यवान् ४३

पकल्पिता तथाचश्रुतिः पुरुषत्वे
वाविस्तरामात्मेति ४१ कुपितंहरामीतिरोषः विवृतद्विजःप्रकटितदंतःसन् ४२ त्वष्टुरिति ४३

॥ विवस्वानर्यमापूषात्वष्टाथसविताभगः॥ धाताविधातावरुणोमित्रः
॥ शक्रउरुक्रमः॥ १२॥

यद्यदाविमतेनअवज्ञातेनबृहस्पतिनापरित्यक्ताः तदाद्विषत्तांशत्रूणांभागिनेयमपिविश्वरूपंपो
रोहित्येवृत्तवंतः ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेटीका० षष्ठे० षष्ठोध्यायः ६ सप्तमेविश्वरूपेसो

तंववव्रिरेसुरगणादौहित्रंद्विषत्तामपि विमतेनपरित्यक्ताागुरुणांगिरसेनयत् ४५
इतिश्रीभागवतेमहापुणेषष्ठस्कंधेषष्ठोध्यायः ॥६॥ राजोवाच यस्यहेतोःपरित्यक्ताआ
चार्येणात्मनःसुराः एतदाचक्ष्वभगवन्शिष्याणामक्रमंगुरौ १ बादरायणिरुवाच
इंद्रस्त्रिभुवनैश्वर्यमदोल्लंघितसत्पथः मरुद्भिर्वसुभीरुद्रैरादित्यैर्ऋभुभिर्नृप २

रा

पौहित्येवृत्तः सुरैः गुरुणासंपरित्यक्तैःपौरोहित्यमब्धाकरोत् १ यस्यहेतोःकस्माद्धेतोःआत्म
नःशिष्याःसुराःपरित्यक्ताः अमेक्रमपराधं १ सइंद्रोयदासंप्राप्तंवाचस्पतिंनाभ्यनंदत्नाद्द
तवान् तदासआंगिरसः ततोनिर्गत्यतूष्णींस्वगृहमाययाविसिष्टानामन्वयः अनादरेहेतुंम

५८

दंदर्शायितुंतंविशिनष्टि त्रिभुवनैश्वर्यमदेनोल्लंघितःसतांपंथायेनसः २ परिश्रितःपरिवृतः
३ ४ आस्थानंसभातस्मिन्नध्यासनंसिंहासनंतदाश्रितः ५ पारमेष्ठ्यैर्महाराजचिन्हैः आस
नस्यार्धेस्थितयापौलोम्यासहविराजमानःसन् ६ उत्थानादिनानाभ्यनंदत ७ नचचा

विश्वेदेवैश्चसाध्यैश्चनासत्साभ्यांपरिश्रितः सिद्धचारणगंधर्वैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ३
विद्याधराप्सरोभिश्चकिन्नरैःपतगोरगैः निषेव्यमाणोमघवांस्तूयमानश्चभारत ४ उपगी
यमानोललितमास्थानाध्यासनाश्रितः पांडुरेणातपत्रेणचंद्रमंडलचारुणा ५ युक्तश्चा
न्यैःपारमेष्ठ्यैश्चामरव्यजनादिभिः विराजमानःपौलोम्यासहार्धासनयाभृशं ६ सयदाप
रमाचार्यंदेवानामात्मनश्चह नाभ्यनंदतसंप्राप्तंप्रत्युत्थानासनादिभिः ७ वाचस्पतिंमुनि
वरंसुरासुरनमस्कृतं नोच्चचालासनादिंद्रःपश्यन्नपिसभागतं ८

लआसनेएवास्थितोपि
किंचिन्नचलितवान् ८

श्रीमदेनयाविक्रियातांविद्वान्जानन् ९ प्रतिबुध्यअनुस्मृत्य १० ममकृतंकर्मअहोअसाधु
यद्यस्मात्तद्दभ्रबुद्धिनाअल्पमतिनामयाकात्कृतः निराकृतः ११ विबुधानांसात्विकानांदे

ततोनिर्गत्यसहसाकविरांगिरसः प्रभुः आययौस्वगृहंतूष्णींविद्वान्श्रीमदवि
क्रियां ९ तर्ह्येवप्रतिबुध्येंद्रोगुरुहेलनमात्मनः गर्हयामाससदसिस्वयमात्मा
नमात्मना १० अहोबतमयासाधुकृतंवैदभ्रबुद्धिना यन्मदैश्वर्यमत्तेनगुरुःस
दसिकात्कृतः ११ कोगृध्येत्पंडितोलक्ष्मींत्रिविष्टपपतेरपि ययाहमासुरंभावं
नीतोद्यविबुधेश्वरः १२ येपारमेष्ठ्यंधिषणमधितिष्ठन्नकंचन प्रत्युत्तिष्ठेदिति
ब्रूयुर्धर्मंतेनपरंविदुः १३

वानामीश्वरोप्यहं १२ ननुसिंहासनस्थोराजाभ्युत्थानंन
कुर्यादितिवृद्धावदंति तत्राह येइतिद्वाभ्यां धिषणमासनं १३ नमोभगवतेनारायणा

कुपथंदिशंतीतिकुपथदेष्टारः तेषांवचः अश्ममयः प्लवोयेषांतेपथामज्जंतंप्लवमनुम
ज्जंतितद्वत् १४ अगाधागंभीराधिषणायस्यतं निशठः शाठ्यहीनः सन् १५ अधिक

तेषांकुपथदेष्टॄणांपततांतमसिह्यधः येश्रद्दध्युर्वचस्तेवैमज्जंत्यश्मप्लवा
इव १४ अथाहममराचार्यमगाधधिषणंद्विजं प्रसादयिष्येनिशठः शीर्ष्णा
तच्चरणंस्पृशन् १५ एवंचिंतयतस्तस्यमघोनोभगवान्गृहात् बृहस्पति
र्गतोदृष्टांगतिमध्यात्ममायया १६ गुरोर्नाधिगतः संज्ञांपरीक्षन्भगवान्स्वरा
ट् ध्यायन्धियासुरैर्युक्तः शर्मनालभतात्मनः १७

याआत्ममायया १६ गुरोः संज्ञांज्ञानोपायंपरीक्षमाणोपिनाधिगतः अप्राप्तः सन् १७ ७

आततायिनःउद्यतास्त्राः १८ निर्भिन्नानिखलमांगानिशिरांसिउरवोबाहवश्चयेषां १९
२० योयुष्माकंकृतंकरणमहरभद्रंतदाह ब्रह्मिष्ठमिति नाभ्यनंदत नाभिनंदितवंतः २३

तच्छ्रुत्वैवासुराःसर्वआश्रियंस्तोरगानुसंमतं देवान्प्रत्युद्यमंचक्रुर्दुर्मदाआतता
यिनः १८ तैर्विसृष्टेषुभिस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्नांगोरुबाहवः ब्रह्मणंशरणंजग्मुसहें
द्रानतकंधराः १९ तांस्तथाभ्यर्दितान्वीक्ष्यभगवानात्मभूरजः कृपयापरयादेवउवा
चपरिसांत्वयन् २० ब्रह्मोवाच अहोवतसुरश्रेष्ठाह्यभद्रंवःकृतंमत ब्रह्मिष्ठंब्राह्मणंदांत
मैश्वर्यान्नाभिनंदत २१ तस्यायमनयस्यासीत्परेभ्योवःपराभवः [illegible]
[illegible] २२ परेभ्यःशत्रुभ्योवःपराभवइतियत् अयंतस्यानयस्या
न्यायस्यसंबंधीफलरूपआसीत् उक्तंच ब्राह्मणंकुलसंपन्नं भक्तंविष्णोर्महात्मनः आया

प्रक्षीणेभ्यःस्ववैरिभ्यःसम
द्धानांचयत्सुराः २२

तंवीक्ष्य नोत्तिष्ठेत्स दुःखैः परिभूयते स्वयमेव वैरिणो हंतारो येषां तेभ्यः २२ गुरुतिरस्कारसत्का
रावेवापचयोपचयकारणं इत्यसुरदृष्टांतेनाह मघवन्निति द्विषतः शत्रून् काव्यं भार्गवं गुरु

मघवन् द्विषतः पश्य प्रक्षीणान् गुर्वतिक्रमात् संप्रत्युपचितान्भूयः काव्यमारा
ध्य भक्तितः आददीरन्निलायनं ममापि भृगुदेवताः २३ त्रिविष्टपं किंगणयं
त्यमेध्य मंत्राभ्यगूणामनुशिक्षितार्थाः न विप्र गोविंद गवीश्वराणां भवंत्सभ
द्राणि नरेश्वराणां २४ तद्विश्वरूपं भजताशु विप्रं तपस्विनं त्वाष्ट्रमथात्मवंतं
सभाजितोर्थान्सविधास्यते वो यदिष्टमिष्टं ध्वमुताऽस्य कर्म २५

मेवाराध्यासेव्योपचि
तान् उपचितत्वमेवाह आददीरन् ग्रहीष्युः २३ अमेध्यो मंत्रो येषां अनुशिक्षितार्थाः शिष्याः य
ते विप्रा गोविंदो गावश्चेश्वरा अनुग्राहकाः येषां तेषामेव भद्राणि न भवंति अन्येषां तु भवंति २४

तत्तस्मादथानंतरमेवभजत अस्यकर्मअसुरपक्षपातं २५ उदिवाःउक्ताः २६ २७ २८ अतिथीनां
पितॄणांचप्रशंसार्थमाहुः आचार्यउपनीयवेदाध्यापकोब्रह्मणोवेदस्यमूर्त्तिः २९ धर्मस्या

शुक॰

तएवमुदिताराजन्ब्रह्मणाविगतज्वराः ऋषिंत्वाङ्गमुपव्रज्य परिष्वज्येदमब्रुवन् २६ देवाउ॰
वयंतेतिथयः प्राप्ता आश्रमंभद्रमस्तुते कामः संपद्यतांतातपितॄणांसमयोचितः २७ पुत्रा
णांहिपरोधर्मः पितृशुश्रूषणंसतां अपिपुत्रवतांब्रह्मन्किमुतब्रह्मचारिणां २८ आचार्यो
ब्रह्मणोमूर्त्तिः पितामूर्त्तिःप्रजापतेः भ्रातामरुत्पतेर्मूर्त्तिर्मातासाक्षात्क्षितेस्तनुः २९ दयाया
भगिनीमूर्त्तिर्धर्मस्यात्मातिथिःस्वयं अग्नेरभ्यागतोमूर्त्तिः सर्वभूतानिचात्मनः ३०

त्मामूर्त्तिरतिथिः स्वयंसाक्षात्आत्मनः श्रीविष्णोः यद्वात्मनःस्वस्यसर्वभूतेषुआत्मदृष्टिःकर्त्त
व्येत्यर्थः ३०

परेभ्यः पराभवरूपामार्त्तिःतां ३१ संदेशमाहुः वृणीमहइति ३२ ननूपाध्यायत्वेकनिष्ठस्यममाभि
वंदनंकरिष्यथ तच्चगर्हितंतत्राहुः नेति अर्थेषुप्रयोजननिमित्तंयविष्ठानामभिवंदनंननिं
दितं किंचछंदोभ्यः मंत्रेभ्योन्यत्रवयोज्यैष्ठ्यस्यकारणंनतुमंत्रेषु अतोस्मभ्यंमंत्रदातृत्वमेव तेन

तस्मात्पितॄणामार्त्तानामार्त्तिंपरपराभवं तपसापनयंस्तातसंदेशंकर्त्तुमर्हसि ३१
वृणीमहेत्वोपाध्यायंब्रह्मिष्ठंब्राह्मणंगुरुं यथांजसाविजेष्यामः सपत्नांस्तवतेज
सा ३२ नगर्हयंतित्यर्थेषुयविष्ठांघ्र्यभिवादनं छंदोभ्योन्यत्रनब्रह्मन्वयोज्यैष्ठ्य
स्यकारणं ३३ ऋषिरुवा०॥ अभ्यर्थितः सुरगणैः पौरोहित्येमहातपाः सविश्वरूप
स्तानाहप्रसन्नः श्लक्ष्णयागिरा ३४

ज्येष्ठोभविष्यसि यद्वाछंदोभ्योन्यत्रवेदान्विहायवयएवज्यै
ष्ठ्यस्यकारणंनभवति किंतुवेदाएवकारणंतत्साम्येतुवयः वेदज्ञत्वाच्चत्वमेवज्येष्ठइत्यर्थः ३३ ३४

निंदितमपीदंयुष्मदाज्ञाभंगभयेनकरिष्यामीत्याह सार्धेन विगर्हितंपौरोहित्यं धर्मशीलैः अ
धर्महेतुत्वात् किंचब्रह्मवर्चउपव्ययंपूर्वसिद्धस्यब्रह्मवर्चसः व्ययकरं प्रत्याख्यातुंचमादृ
शोनार्हतीत्याह कथंत्विति ३५ तेषांशिष्यः शिक्षणार्हः सएवहिशिष्यस्स्वार्थउच्यते ३६ ननुपौ

विश्वरूप उवाच॥ विगर्हितंधर्मशीलैर्ब्रह्मवर्चउपव्ययं कथंनुमद्विधोनाथालोकेशै
रभियाचितं प्रत्याख्यास्यतितच्छिष्यः सएवस्वार्थउच्यते ३५ अकिंचनानांहिध
नंशिलोंछनंतेनैवानिर्वर्त्तितसाधुसत्क्रियः कथंविगर्ह्यंनुकरोम्यधीश्वराः पौरोधसं
हृष्यतियेनदुर्मतिः ३६

रोहित्येनधनलाभाद्धर्मः सिध्येत् अन्यथानिर्धनस्यकुतोधर्मः अतएवतेनलोकोहृष्यतीति
तत्राह अकिंचनानांशिलोंछनंहिधनं क्षेत्रेस्वाम्युपेक्षितकणिशोपादानंशिलं हट्टादौपतितव्री
ह्यादेरुपादानमुंछनं इहगृहाश्रमेतेनैवनिर्वर्तितासाधूनांसत्क्रियायेन ३६

कियदेतत्प्रार्थितमल्पमेवअभ्यधिकमपिकरिष्यामीत्याहभवतामिति ३७ समाधिनापरमो
घमेन ३८ वैष्णव्याश्रीनारायणकवचात्मिकया ३९ असुरचमूः दैत्यसेनाः ४० इतिश्रीमा

तथापिनप्रतिब्रूयांगुरुभिःप्रार्थितंकियत् भवतांप्रार्थितंसर्वंप्राणैरर्थैश्चसाधये ३७
शुकउवाच ॥ तेभ्यएवंप्रतिश्रुत्यविश्वरूपोमहातपाः पौरोहित्यंवृतश्चक्रेपरमेणसमाधि
ना ३८ सुरद्विषांश्रियंगुप्तामौशनस्यापिविद्यया आच्छिद्यादान्महेंद्रायवैष्णव्याविद्य
याविभुः ३९ ययागुप्तःसहस्राक्षोजिग्येसुरचमूर्विभुः तांप्राहसमहेंद्रायविश्वरूपउ
दारधीः ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठ॰सप्तमोध्यायः ७

गवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायांसप्तमोध्यायः ॥७॥ अष्टमेविश्वरूपस्तुवर्मनारायणात्मकं इंद्राय
प्राहयेनेंद्रोगुप्तोदैत्यानथाजयत् १

त्रैलोक्यसंबंधिनींश्रियं १ भगवान्नीति २ ३ मंत्राभ्यामष्टाक्षरद्वादशाक्षराभ्यांकृतःस्वांगेषु
करयोश्चन्यासोयेन ४ नारायणमयंपरंवर्मसन्नह्येत्बध्नीयात् तत्राष्टाक्षरेणपादाद्यष्टां

राजो**वाच**॥ययागुप्तःसहस्राक्षःसवाहान्रिपुसैनिकान् क्रीडन्निवविनिर्जित्यत्रि
लोक्याबुभुजेश्रियं १ भगवंस्तन्ममाख्याहिवर्मनारायणात्मकं यथाततायिनः
शत्रून्येनगुप्तोजयन्मृधे २ शु**क**उ० वृतःपुरोहितस्त्वाष्ट्रोमहेंद्रायानुपृच्छते नारा
यणाख्यंवर्माहतदिहैकमनाःशृणु ३ वि**श्वरूप**उ०॥धौतांघ्रिपाणिराचम्यसपवि
त्रउदङ्मुखः कृतस्वांगकरन्यासोमंत्राभ्यांवाग्यतःशुचिः ४ नारायणमयंवर्मस
न्नह्येद्भयआगते पादयोर्जानुनोरूर्वोरुदरेहृद्यथोरसि ५

गेषुन्यासमाह पादयोरितिसा
र्धेन प्रणवसंपुटितमोंकाराद्यैकैकमक्षरंविन्यसेत ५

देवतात्मककर्मभ्यो नारायणमयःपुमान्॥१८

१३

मुखेशिरस्यानुपूर्व्यादोंकारादीनिविन्यसेत् ओंनमोनारायणायेतिविपर्ययमथापिवा ६ करन्यासंततःकुर्यात्द्वादशाक्षरविद्यया प्रणवादियकारांतमंगुल्यंगुष्ठपर्वसु ७ न्यसेद्धृदयॐकारंविकारमनुमूर्द्धनि षकारंतुभ्रुवोर्मध्येणकारंशिखयादिशेत् ८

विपर्ययंयथाभवत्येवंशिरआदिपादांतंवाविन्यसेत् उत्पत्तिन्याससंहारन्यासंवाकुर्यात्इत्यर्थः ६ द्वादशाक्षरस्योद्धारः प्रणवादियकारांतमितिप्रणवसंपुटितमेकैकमक्षरंदक्षिणतर्जनी मारभ्यवाम तर्जनीपर्यंतमंगुलीषुपरिशिष्टमक्षरचतुष्टयमंगुष्ठयोराद्यंतपर्वसु न्यसेत् ७ मंत्रांतरन्यासमाह न्यसेदिति षकारणकारयोर्विश्लेषेणषडक्षराणिहृदयादिषुन्यसेत् ८ नमोनारायणायेतिमंत्रः ८

मकारमस्त्रमुद्दिश्यध्यात्वातन्मकरास्त्रंमः अस्त्रायफडित्येवं दिग्वंधोविनिर्दिशेत् ९ ध्येयमीश्व
ररूपमात्मानंध्यायेत्षट्छक्तिभिः ऐश्वर्यादिभिः भगशब्दवाच्याभिः विद्याच तेजश्च

वेकारंनेत्रयोर्युंज्यान्नकारंसर्वसंधिषु मकारमस्त्रमुद्दिश्यमंत्रमूर्त्तिर्भवेन्नरः
सविसर्गंफडंतंतुसर्वदिक्षुविनिर्दिशेत् ९ ॐविष्णवेनमइति आत्मानंपरमं
ध्यायेद्ध्येयंषट्छक्तिभिर्युतं विद्यातेजस्तपोमूर्त्तिमिमंमंत्रमुदाहरेत् १० ॐ
हरिर्विदध्यान्ममसर्वरक्षांन्यस्तांघ्रिपद्मःपतगेंद्रपृष्ठे दरारिचर्मासिगदे
षुचापपाशान्दधानोष्टगुणोष्टबाहुः ११

तेपश्चमूर्तिर्यस्यतं १० इमंवक्ष्यमाणंश्री
नारायणकवचाख्यं अष्टगुणः अणिमाद्यष्टैश्वर्ययुक्तः ११

यादसांगणाएववरुणस्यपाशास्तस्मात् १२ अटवी आजिमुखंसंग्रामोपग्रहश्च आदिर्ये
षांतेषुसंकटस्थानेषु १३ असौप्रसिद्धोवाराहोमामध्वनिरक्षतु यज्ञैरवयवरूपैः कल्प्यं
निरूप्यतइतितथाउन्नीताउद्धृताधरायेनसः अद्रिकूटेषुगिरिशिखरेषुरामोज्ञामेभ्यः

ते
द

जलेषुमांरक्षतुमत्स्यमूर्त्तिर्यादोगणेभ्योवरुणस्यपाशात् स्थलेषुमायावटु
वामनोव्यात्त्रिविक्रमः खेवतुविश्वरूपः १२ दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषुप्रभुः पा
यान्नृसिंहोऽसुरयूथपारिः विमुंचतोयस्यमहाट्टहासंदिशोविनेदुर्न्यपतंश्चग
र्भाः १२ रक्षत्वसौमाध्वनियज्ञकल्पः स्वदंष्ट्रयोन्नीतधरोवराहः रामोद्रिकूटे
ष्वथविप्रवासेसलक्ष्मणोव्याद्भरताग्रजो मां १४ मामुग्रधर्मादखिलात्प्र
मादान्नारायणः पातुनरश्चहासात् दत्तस्त्वयोगादथयोगनाथः पायाद्गुणेशः
कपिलः कर्मबंधात् १५

उग्रधर्मादभिचारादिलक्षणात् हासात्गर्वात्नरः अवतु दत्तोदत्तात्रेयः अयोगाद्योगभ्रं
शात् १५ पथियद्देवानांहेलनंनमस्कारमकृत्वागमनंतस्मात् पुरुषार्चनस्यांतराद्वैगु
ण्याच्छिद्रात् द्वात्रिंशदपराधरूपान्नारदः १६ लोकाज्जनापवादाद्यज्ञः जननिमित्तायोः तःउ

सनत्कुमारोवतुकामदेवाद्धयशीर्षामांपथिदेवहेलनात् देवर्षिवर्यःपुरुषार्चनांतरात्कू
र्मोहरिर्मांनिरयादशेषात् १६ धन्वंतरिर्भगवान्पात्वपथ्यात्द्वंद्वाद्भयादृषभोनिर्जितात्मा
यज्ञश्चलोकादवताज्जनांताद्बलोगणात्क्रोधवशादहींद्रः १७ द्वैपायनोभगवानप्रबोधा
द्बुद्धस्तुपाखंडगणात्प्रमादात् काल्किः कलेः कालमलात्प्रपातु धर्मावनायोरुकृतावतारः १८

पथ्यातः तस्माद्बलभद्रः अवतात् कृतांतादितिपाठेकृतांतात्कालादहस्तु क्रोधवशात्सर्पाणं
गणादहींद्रः शेषः १७ कालमलभूतात्कलेःकाल्किः धर्मावनायधर्मरक्षणायउरुर्महान्कृतो
वतारोयेन १८

दिनस्यषट्सुभागेषुक्रमेणप्रात्तरादिसंज्ञेषुप्रतिसंध्यंरात्रेश्चप्रदोषादिसंज्ञेषुरक्षाप्रा
र्थनंमांकेशवइतित्रिभिः १९ आसंगवंसंगवमभिव्याप्यत्रिधामाब्रह्मादित्रिमूर्त्तिः श्रीमा

मांकेशवोगदयाप्रातरव्याद्गोविंदआसंगवमात्तवेणुः नारायणःप्राह्णउदात्तश
क्तिर्मध्यंदिनेविष्णुररींद्रपाणिः १९ देवोपराह्णेमधुहोग्रधन्वासायंत्रिधामावतु
माधवोमां दोषेहृषीकेशउतार्धरात्रेनिशीथएकोवतुपद्मनाभः २० श्रीवत्सधामा
परारात्रईशः प्रत्यूषईशोसिधरोजनार्दनः दामोदरोव्यादनुसंध्यंप्रभातेविश्वेश्व
रोभगवान्कालमूर्त्तिः २१

धवः दोषेप्रदोषेअर्द्धरात्रेअर्धरात्रपर्यंतेकालेनिशीथेचएकए
वपद्मनाभोवतु २० अपररात्रेईशः श्रीवत्सधामावतुप्रत्यूषेईशः श्रीजनार्दनः श्रीदामोदरः
प्रभाते श्रीविश्वेश्वरोनुसंध्यंप्रतिसंध्यं २१

भा॰ष
६६

युगांतानलवत् तिग्मातीक्ष्णानेमिर्यस्यैच्चक्रंभगवताप्रयुक्तंसत्अरिसैन्यंदंदग्धिअति
शयेनदहतितस्यायंस्वभावएवनतुतस्मात्प्रार्थनीयमित्यर्थः यद्वादंदग्धीतिलोॅ मध्य र॰
मपुरुषः अत्रत्वमेवंभूतंचक्रमितिस्वरूपमुक्त्वासंबोध्यप्रार्थ्यते अतिशयेनदहेति

चक्रंयुगांतानलतिग्मनेमिभ्रमत्समंताद्भगवत्प्रयुक्तं दंदग्धिदंदग्धरिसैन्यमा
शुकक्षंयथावातसखोहुताशः २२ गदेशनिस्पर्शनविस्फुलिंगेनिष्पिंढिनिष्पिं
ढ्यजितप्रियासि कूष्मांडवैनायकयक्षरक्षोभूतग्रहांश्चूर्णयचूर्णयारीन् २३

कक्षंशुष्कतृणं २२ अशनिवत्स्पर्शोयेषांतेस्फुलिंगाः यस्याः संबोधनंहेगदेत्वंअजितस्य वि
प्रियासिअहंचतस्यदासः अतःकूष्मांडादीन्निष्पिंढिनिष्पिंढिचूर्णयचूर्णयअरींश्चूर्णय ६६
सर्वत्रवीप्साअतिशीघ्रत्वाय २३

हेदरेंद्रहेपांचजन्यत्वंयातुधानादीन्विद्रावयविप्रग्रहाःअस्मद्राक्षसाःयेन्येचघोरदृष्टयस्ता
न् २४ तिग्माधारायस्यहेतिग्मधारअसिवरखड्गश्रेष्ठत्वंममारिसैन्यंछिंधिधिछिंधिशातं

त्वंयातुधानप्रमथप्रेतमातृपिशाचविप्रग्रहघोरदृष्टीन् दरेंद्रविद्रावयकृष्णपूरि
तोभीमस्वनोरेर्हृदयानिकंपयन् २४ त्वंतिग्मधारासिवरारिसैन्यमीशप्रयुक्तोम
मछिंधिधिछिंधि चक्षूंषिचर्मन्शातचंद्रछादयद्विषामघोनांहरपापचक्षुषां २५
यन्नोभयंग्रहेभ्योभूत्केतुभ्योनृभ्यएवच सरीसृपेभ्योदंष्ट्रिभ्योभूतेभ्योघेभ्यएव
वा २६

चंद्राकाराणिमंडलानियास्मिन् हेशातचंद्रचर्मन् अ घोनामघवतांद्विषांचक्षूंषिछाद
यपापचक्षुषांचउग्रदृष्टीनांचक्षूंषिहर २५ यत्येभ्योभयं अघेभ्यःपापेभ्यः २६ श्री ७

श्रेयः प्रतीपकाः इष्टव्याघातकाः २७ स्तोत्राणि बृहद्रथंतरादिसामानि तैः स्तोभ्यते संस्तू
यत इति स्तोत्रस्तोभः छंदोमयो वेदमूर्त्तिः सुपर्णोसि गरुत्मानिति श्रुतेः एकपद्यपाठे स्तोभाः

सर्वाण्येतानि भगवन्नामरूपास्त्रकीर्त्तनात् प्रयांतु संक्षयं सद्यो
ये नः श्रेयः प्रतीपकाः २७ गरुडो भगवान् स्तोत्रस्तोभश्छंदोमयः प्र
भुः रक्षत्वशेषकृच्छ्रेभ्यो विष्वक्सेनः स्वनामभिः २८ सर्वापद्भ्यो हरे
र्नामरूपयानायुधानि नः बुद्धींद्रियमनःप्राणान् पांतु पार्षदभूषणाः २९

गीतिपूरकाक्षराणि स्तोत्रस्तोमेति पाठे सामाधारभूततत्कृतस्तोमः २८ नामानि च रूपाणि
च यानानि च वाहनान्यायुधानि च नो बुद्ध्यादीन् पांतु पार्षदभूषणाः पार्षदमुख्याश्च पांतु २९

सच्चअसच्चमूर्त्तामूर्त्तंयत्तत्सर्वंजगत् ३० ऐकात्म्यस्यानुभावोनुध्यानंयेषांतेषांविकल्पो
भेदस्तस्तद्रहितोपि ३१ सत्यमानेनसत्यभूतेनप्रमाणेन ३२ पुनरपिश्रीनृसिंहएवप्रार्थ्य

व

यथाहिभगवानेवस्तुतःसदसच्चयत् सत्येनानेननःसर्वेयांतुनाशमुपद्रवाः ३० यथै
कात्म्यानुभावानांविकल्परहितःस्वयं भूषणायुधलिंगाख्याधत्तेशक्तीःस्वमायया ३१
तेनैवसत्यमानेनसर्वज्ञोभगवान्हरिः पातुसर्वैःस्वरूपैर्नःसदासर्वत्रसर्वगः ३२ वि
दिक्षुदिक्षूर्ध्वमधःसमंतादंतर्बहिर्भगवान्नारसिंहः प्रहापयल्लोकभयंस्वनेनस्वतेज
साग्रस्तसमस्ततेजाः ३३

तोविदिक्ष्विति पात्वित्यनुषंगः यद्वान्नृसिंहःप्रहादः
स्वनेनश्रीनृसिंहनामगर्जनेनस्वतेजसास्वप्रभावेनग्रस्तानिसमस्तानिदिग्गजविषशस्त्र
जलवाय्वग्न्यादीनांतेजांसिप्रभावायेनसः ३३

दंशितः कवचितः ३४ सोपिसाध्वसात्भयात्विमुच्यतेतस्यतुभयंनभवेदेव ३५ ३६ एत
द्विद्याप्रभावमितिहासेनाह इमामितिसार्धैस्त्रिभिः मरुधन्वनिनिरुदकेदेशेअनेनविद्या

मघवन्निदमाख्यातंवर्मनारायणात्मकं विजेष्यस्यंजसायेनदंशितोऽसुर
यूथपान् ३४ एतद्धारयमाणस्तुयंयंपश्यतिचक्षुषा पदावासंस्पृशेत्सद्यः
साध्वसात्सविमुच्यते ३५ नकुतश्चिद्भयंतस्यविद्यांधारयतोभवेत् रा
जदस्युग्रहादिभ्योव्याघ्रादिभ्यश्चकर्हिचित् ३६ इमांविद्यांपुराकश्चित्कौ
शिकोधारयन्द्विजः योगधारणयास्वांगंजहौसमरुधन्वनि ३७

याः क्षेत्रतीर्थानपेक्षत्वंदर्शितं ३७

यत्राद्विजस्यक्षयोर्देहस्यत्यागः तस्योपरि ३८ सद्यः तत्क्षणमेवगगनात्न्यपतत् पाठां
तरेअंगनाभिःसहबालखिल्योपदेशात्तस्यास्थीनिप्रास्यप्राक्षिप्यविस्मितःसन्स्वधा

॥तस्योपरिविमानेनगंधर्वपतिरेकदा ययौचित्ररथःस्त्रीभिर्वृतोयत्रद्विजक्ष
।यः ३८ गगनान्न्यपतत्सद्यःसविमानोह्यवाक्शिराः सबालखिल्यवचनादस्थी
न्यादायविस्मितः ३९ प्रास्यप्राचीसरस्वत्यांस्नात्वाधामस्वमन्वगात् ।श्रीशुकउ०
यइदंशृणुयात्कालेयोधारयतिचादृतः तंनमस्यंतिभूतानिमुच्यतेसर्वतोभया
त् ४० एतांविद्यामधिगतोविश्वरूपाच्छतक्रतुः त्रैलोक्यलक्ष्मींबुभुजेविनिर्जित्य
मृधेसुरान् ४१ इतिश्रीभागवतेम० षष्ठस्कंधे नारायणवर्मोपदेशोनामाष्टमोध्या
यः ८

मगंधर्वलोकंजगाम ३९ ४० अधिगतःप्राप्तःसन् ४१ इ श्री० टी० अष्टमोध्यायः ८

नवमेविश्वरूपेतुहतेशक्रेणकोपतः त्वष्ट्राचोत्पादितेवृत्रेभीतैर्देवैर्हरेःस्तुतिः १ सोमस्य
पीथंपानंयस्मिन्एवंसुरापीथं अन्नमत्तीत्यन्नादं अत्रविश्वरूपोवैत्वाष्ट्रःपुरोहितोदेवा

श्रीशुक उ० ॥ तस्याःसान्विश्वरूपस्याशिरांसित्रीणिभारत सोमपीथंसुरापीथम
न्नादमितिशुश्रुम १ सवैबर्हिषिदेवेभ्योभागंप्रत्यक्षमुच्चकैः अवदद्यस्यपित
रोदेवाःसप्रश्रयंनृप २ सएवहिददौभागंपरोक्षमसुरान्प्रति यजमानोवह
द्भागंमातृस्नेहवशानुगः ३ तद्देवहेलनंतस्यधर्मालीकंसुरेश्वरः आलक्ष्यत
रसाभीतस्तच्छीर्षाण्यछिनद्रुषा ४

नामासीदित्यादिश्रुतिरनुसंधेया १ तस्याःसुरप
क्षपातमाह सवाइतिद्वाभ्यां प्रत्यक्षंप्रकटंयथाभवतितथासविनयंदेवेभ्योहविर्भागमिंद्राये
दमग्नयेइदमितिसुस्वैरवदत् अत्रहेतुः यस्यपितरोदेवाःसः २ ४

असुरेभ्यस्तुपरोक्षंसुमंभागंददौ तद्देवाह देवान्यजमानोसावसुरान्प्रति भागमहैवेत् ५
तांवारयितुंसमर्थस्तथापिजग्राह संवत्सरंतथैवस्थित्वासंवत्सरांतेभूत्वा क्रोशभीतःस
नभूतानांमध्येविशुद्धयेलोकापवादपरिहारायसहरिरिंद्रोभूम्यादिभ्यः तदघंविभज्यद

सोमपीथंतुयत्तस्यशिरआसीत्कपिंजलः कलविंकःसुरापीथमन्नादंयस्यतित्तिरिः ५
ब्रह्महत्यामंजलिनाजग्राहयदपीश्वरः संवत्सरांतेतदघंभूतानांसविशुद्धये ६ भूम्यं
बुद्रुमयोषिद्भ्यश्चतुर्धाव्यभजद्धरिः भूमिस्तुरीयंजग्राहखातपूरवरेणवै ७ ईरिणंब्रह्म
हत्यायारूपंभूमौप्रदृश्यते तुर्यंछेदविरोहेणवरेणजगृहुर्द्रुमाः ८

टी ६ तुरीयंचतुर्थभा
र्त गखातस्यगर्तस्यपूरः पूरणंतेनवरेणयदिखातनपूरणंस्यात्तएवभविष्यतितर्हिग्रहीष्यामीत्ये
वंभाषाबंधेनजग्राहेत्यर्थः ईरिणंतूषरं अतएवोषरेऽध्ययनादिनिषिध्यते छेदेसतिपुन
विरोहः प्ररोहोभवत्वितिवरेण ८

निर्यासरूपेणब्रह्महत्यायादृश्यत्वान्निर्यासोनभक्ष्यः शश्वत्कामवरेणयावत्प्रसवंगर्भानुप
घातेनैवसंभोगवरेण १ अतएवरजोदर्शनेनतत्संगमादिनकार्यं द्रव्यभूयोवरेणयस्मिन्
द्रव्येक्षीरादावापोमिश्राभवेयुः तस्यभूयस्त्वमाधिक्यंस्यादितिवरेण यद्वास्वस्येव निर्झरो

तेषांनिर्यासरूपेणब्रह्महत्याप्रदृश्यते शश्वत्कामवरेणांहस्तुरीयंजगृहुस्त्रि
यः १ रजोरूपेणतास्वंहोमासिमासिप्रदृश्यते द्रव्यभूयोवरेणापस्तुरीयंज
गृहुर्मलं १०

ऊर्मादिनाभूयस्त्ववरेणद्रव्यभूयइतिपाठेप्ययमेवार्थः यद्वाद्रव्यभूयस्त्वंसांसिद्धिकद्र
वत्वंतेनवरेण अस्यविभागस्यविश्वरूपोवैत्वाष्ट्रइत्यस्यांश्रुतावनुक्तेः १० नमोभगवते

तद्विभागफलमाह तस्यापंहरतिनिराकरोतिकः क्षिपन्बुद्बुदादिजलाद्बहिः प्रक्षिपन्नि
त्यर्थः यद्वाक्षिपन्जलंपापंहरतिआहरतिगृह्णीयादित्यर्थः अयंचनस्मादापोनप

रतिक्षिपन्

तासुबुद्बुदफेनाभ्यांदृष्टंतद्धरिकिल्बिषं हतपुत्रस्ततस्त्वष्टाजुहा
वेंद्रायशत्रवे ११ इंद्रशत्रोविवर्द्धस्वमाचिरंजहिविद्विषं अथान्वा
हार्य्यपचनादुत्थितोघोरदर्शनः १२ कृतांतइवलोकानांयुगांतस
मयेयथा विष्वग्विवर्द्धमानंतमिषुमात्रंदिनेदिने १३

रित्वस्यास्त्सादिस्तु

त्यर्थवक्तः पाठांतरेहरिकिल्बिषंइंद्रपापं इंद्रायइंद्रंहंतुंशत्रवेशत्रूत्पत्त्यैतदाह ११ इंद्र
शत्रोविवर्द्धस्वेतिअत्रचेंद्रशत्रुपदस्याद्युदात्तत्वात् बहुव्रीहौप्रकृत्यापूर्वपदमितिस्मृते

ना०प०
७१

र्बहुव्रीहिलक्षणापत्त्या इंद्रएवतस्यशत्रुरभूत् तदुक्तंश्रुत्या यदब्रवीत्स्वाहेंद्रशत्रुर्वर्ध
स्वेतितस्मादस्येंद्रः शत्रुरभवदिति तथाचशिक्षायां मंत्रोहीनः स्वरतोवर्णतोवामिथ्या
प्रयुक्तोनतमर्थमाह सवाग्वज्रोयजमानंहिनस्तियथेंद्रशत्रुः स्वरतोपराधादिति अन्वा
हार्य्यपचनाद्दक्षिणाग्नेः १२ तंवीक्ष्यवित्रस्ताः लोकाः दशदिशोविदुद्रुवुरितिपंचमेनान्व

दग्धशैलप्रतीकाशंसंध्याभ्रानीकवर्चसं नमत्ताम्रशिखाश्मश्रुंमध्याह्नार्कोग्रलोचनं
१४ देदीप्यमानेत्रिशिखेशूलआरोप्यरोदसी नृत्यंतमुन्नदंतंचचालयंतंपदामहीं १५

यः कथंभूतंविष्वक्समंततः इषुविक्षेपमात्रप्रतिदिनंवर्द्धमानं १३ दग्धशैलप्रतीकाशंधू
म्रवर्णंसंध्याभ्रानीकवद्वर्चोदीप्तिर्यस्यतं नमत्ताम्रवत्शिखाश्मश्रूणिचयस्यमध्या
ह्नार्कवदुग्रेलोचनेयस्य १४ रोदसीआरोप्येवेत्यर्थः १५

७१

दरीवद्गंभीरेण वक्त्रेण मुहुर्मुहुर्जृंभाणमित्यन्वयः कथंभूतेन नभस्तलं पिबता ऋक्षाणि जि
ह्वयालिहता भुवनत्रयं ग्रसता १६ महता विस्तीर्णेन रौद्रा दंष्ट्रा यस्मिन् १७ वृत्रनामनि

दरीगंभीरवक्त्रेण पिबता च नभस्तलं लिहता जिह्वयार्क्षाणि ग्रसता भुवनत्रयं
१६ महता रौद्रदंष्ट्रेण ज्रंभमाणं मुहुर्मुहुः वित्रस्ता दुद्रुवुर्लोकास्तस्य सर्वे दिशो
दश १७ येनावृता इमे लोकास्तमसा त्वाष्ट्रमूर्त्तिना स वै वृत्र इति प्रोक्तः पापः
परमदारुणः १८ तं निजघ्नुरभिद्रुत्य सगणा विबुधर्षभाः स्वैः स्वैर्दिव्यास्त्रश
स्त्रौघैः सोऽग्रसत्तानि कृत्स्नशः १९

वेत्ति येनावृता इति त्वाष्ट्रीमूर्तिर्यस्य तमसः तेन तथा च
श्रुतिः स इमान् लोकानावृणोद्यदिमान् लोकानावृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वमिति १८ अग्रसत् भक्षि
तवान् १९

ग्रस्तंतेजोयेषांप्रत्यंचमंतर्यामिणंत्रिभुवनस्यतेनव्याप्तत्वात्क्वापिगमनासंभवात् तत्रैवास्थित्वातुष्टुवुरित्यर्थः महाभयेपरित्राणमन्यतोनभवेदिति हरिमेवप्रपद्यंतेसुराः शरणमातुराः २० वाय्वादीनिपंचमहाभूतानितैर्निर्मितास्त्रयोलोकास्तेषामधिपतयो

ततस्तेविस्मिताःसर्वेविषण्णाग्रस्ततेजसः प्रत्यंचमादिपुरुषमुपतस्थुः
समाहिताः २० देवाउ० वाय्वंबराग्न्यप्क्षितयस्त्रिलोकाब्रह्मादयोयेवयमु
द्विजंतः हरामयस्मैबलिमंतकोसौबिभेतियस्मादरणंततोनः २१

सुर

ब्रह्मादयश्चततोर्वाचीनावयंचसर्वेयस्मैअंतकायकालायउद्विजंतःसंतोबलिंहराम असावपियस्माद्बिभेतिततःपरमेश्वरादेवनोस्माकंअरणंरक्षणमस्तु २१ श्रीकृष्णायनमः

उ

ततएवेत्यवधारयोहेतुमाहुः अविस्मितंनिरहंकारंकुतूहलशून्यंवाकुतः प्रशांतंरागादिशून्यं
तच्चकुतः स्वेनैवलाभेन परिपूर्णकामं तच्चकुतः समंत्रपाधिपरिछेदशून्यं एवंभूतंपरमे
श्वरंविनाअपरंयः शरणार्थमुपसर्पति सहिबालिशोत्तः यतोऽसौस्वलांगूलेनपुछेनस

अविस्मितंतंपरिपूर्णकामंस्वेनैवलाभेनसमंप्रशांतं विनोपसर्पत्यपरंहिबालिशः
श्वलांगूलेनातितितर्तिसिंधुं २२ यस्योरुशृंगेजगतींस्वनावंमनुर्यथाबध्यतता
रदुर्गं सएवनस्त्वाष्ट्रभयाद्दुरंतात्त्राताश्रितान्वारिचरोपिनूनं २३

मुद्रमतितितीर्षति
अतितर्तुमिच्छतीत्यर्थः यथातेनसमुद्रतरणंनभवतितथानिरीश्वराश्रयेणव्यसनार्णवत
रणंनभवतीतिभावः २२ महाभयेपिसएवरक्षकइतिदृष्टांतमित्याहुः द्वाभ्यां यस्यमहाशृंगेज
गतींपृथ्वीमेवस्वनावंबध्वामनुः सत्यव्रतोयथायथावत्दुर्गंसंकटंततारसएववारिचरोमत्स्य
मूर्तिः नोस्मानप्याश्रितावसतः नूनंत्रातारक्षिष्यति २३

भा०प०
७३

संयमांभसिप्रलयोदकेउदीर्णैरूर्मिभिर्वातैर्यद्दुर्मर्षस्तेषांरवैः करालेभयंकरे अरविंदनाभि
कमलात्पतितप्रायः एकअसहाय एवतस्माद्भयाद्येनतता[illegible]रसएवनः पारः तारकोस्तु
२४ किंचवयंभगवतैवसृष्टाः पालिताश्चबहुशः अतस्तमेवशरणंव्रजामेत्याहुः यएकइति

पुरास्वयंभूरपिसंयमांभस्युदीर्णवातोर्मिरवैः कराले एकोरविंदात्पतितस्ततारतस्माद्भया
द्येनसनोस्तुपारः २४ यएकईशोनिजमाययानः ससर्जयेनानुसृजामविश्वं वयंनयस्यापिपु
रःसमीहतः पश्यामलिंगंपृथगीशमानिनः २५ योनः सपत्नैर्भृशमर्द्यमानान्देवर्षितिर्यङ्नृ
षुनित्यएव कृतावतारस्तनुभिः स्वमाययाकृत्वात्मसात्पातियुगेयुगेच २६

त्रिभिः येनानुगृ
हीताः संतोविश्वंसृजामः ननुस्वयमेवस्रष्टारः नान्योयुष्माकमनुग्राहकोस्तिनस्यादर्शनात्तत्रा
हुः अस्मत्तः पुरः पूर्वमेवांतर्यामितयासमीहमानस्यापियस्यलिंगंरूपंनपश्यामः तत्रहेतुः पृ
थगीशाइत्यभिमानिनः २५ ७३

देवादिषुउपेंद्रपरशुराममत्स्यरामादितनुभिः कृतावतारः सन् आत्मसात्कृत्वापातिच २६
आत्मभूतंदैवतंकुतः विश्वंविश्वात्मकंतथापिविकारंवारयति अन्यंविश्वात्मत्वेहेतुः

तमेवदेवंवयमात्मदैवतंपरंप्रधानंपुरुषंविश्वमन्यं व्रजामसर्वे
शरणंशरण्यंस्वानांसनोधास्यतिशंमहात्मा २७ श्रीराकृउ०
इतितेषांमहाराजसुराणामुपतिष्ठतां प्रतीच्यांदिश्यभूदा
विः शंखचक्रगदाधरः २८ श्रीकृष्णायपरमात्मनेनमः॥

परंकारणं ननुप्रधानंपुरुषश्चविश्वस्यकारणंतत्राहुः प्रधानंपुरुषंचतदात्मकोपिस
एवेत्यर्थः सएवनः शंविधास्यति २७ प्रतीच्यांदिशिहृदिप्रथममाविरभूत् २८ नमोनमः

पुनश्चतंपुरोदृष्ट्वाईक्षणाल्हादेनविवशाअवनौदंडवत्पतिताः संतः शनैरुत्थायतुष्टुवुरि
न त्यर्थः कथंभूतंश्रीवत्सकौस्तुभौविनात्मतुल्यैःषोडशभिःसुनंदादिभिःपरिसेवितं उ

आत्मतुल्यैःषोडशभिर्विनाश्रीवत्सकौस्तुभौ पर्युपासि
तमुन्निद्रशरदंबुरुहेक्षणं २९ दृष्ट्वातमवनौसर्वईक्षणाल्हा
दविक्लवाः दंडवत्पतिताराजन्शनैरुत्थायतुष्टुवुः ३०७

न्निद्रशरदंबुरुवेंहेदीक्षणेयस्यतं २९ ३० नमोभगवतेश्रीनारायणायनमोनमः॥७॥

यज्ञोवीर्यंस्वर्गादिफलजननायसामर्थ्यंयस्यतस्मैनमः वयसेउततत्परिछेदकका
लात्मनेपि तद्दियानकेषुदेसेषुमस्तंप्रक्षिप्तंचक्रंयेन एवंभूतैःप्रभावैःसुपुरुहूतये
शोभनबहुनाम्ने २१ ननुममगुणातीतंरूपंविहायगुणोपाधिकंयज्ञवीर्यत्वादिकिमि

देवाऊचुः॥ नमस्तेयज्ञवीर्यायवयसेउततेनमः नमस्तेन्यस्तचक्रायनमः
सुपुरुहूतये २१ यस्तेगतीनांतिसृणामीशितुःपरमंपदं नार्वाचीनोविसर्ग
स्यधातावेदितुमर्हति २२

तिवर्ण्यते तत्राहुः यत्तवगुणत्रयस्येशितुर्नियंतुस्त्रिगुणात्मिकानां तिसृणांगतीनांप
रमंपदंनिर्गुणंस्वरूपंतद्विसर्गस्यार्वाचीनः इदानींतनःहेधाताःवेदितुंनार्हति अतःकेवलं
तस्मैनमोस्तुते २२

मिताक्षराणिपद्यानि नमीयंतेहरेर्गुणाः इतिपद्यैरस्तुष्यंतः सयोगयेनतुष्टुवुः भक्त्युद्रे-
केणबहुधासंबोधयंतोउद्देश्यत्वंप्रपंचयंतिभगवन्नित्यादिना परमंमंगलंशुद्धोधर्मो

ॐ नमस्तेस्तुभगवन्नारायणवासुदेवादिपुरुषमहापुरुषमहानुभावपरमम-
गलपरमकल्याणपरमकारुणिककेवलजगदाधारलोकैकनाथसर्वेश्वरल-
क्ष्मीनाथपरमहंसपरिव्राजकैः परमेणात्मयोगसमाधिनापरिभावितपरि-
स्फुटपारमहंस्यधर्मेणोद्घाटिततमःकपाटद्वारेचित्तेपावृतआत्मलोकेस्वय-
मुपलब्धनिजसुखानुभवोभवान ३३

यस्मिन्आत्मयोगेनाष्टांगेनयःसमाधि-
श्चित्तैकाग्र्यंतेनपरिभावितः सुशीलितःपरिस्फुटोयःपारमहंस्यधर्मोभगवद्भजनंतेनउ

छादितंतमोरूपंकपाटंयस्मिन्तस्मिन्द्वारभूतेचित्तेअपावृतेप्रकटेआत्मलोकेभस्यस्वरू
पेस्वयमेवोपलब्धमभिव्यक्तंयन्निजसुखंतदनुभवरूपोभवान् ३३ ननुकेवलानुभव
रूपत्वेममसख्यादिकर्तृत्वंकथंतत्राहुः दुरवबोधइवतवायंविहारयोगः क्रीडायोगः

दुरवबोधैतवाऽइवऽयंविहारयोगोयदशरणोशरीरइदमनवेक्षितास्मत्स
मवायआत्मनैवाविक्रियमाणेनसगुणमगुणःसृजसिपासिहरसि ३४ अ
थतत्रभगवान्किंदेवदत्तवदिहगुणविसर्गेपतितःपारतंत्र्येणस्वकृतकुश
लाकुशलंफलमुपाददाति ३५

यद्यस्मादशरणोनिराश्रयःइदंविश्वंनअवेक्षि
तोस्माकंसमवायोमेलनंसाहाय्यंयेनसः ३४ दुर्ज्ञेयतांतरमाहुः अथतत्रेति यथेहदे
वदत्तोगृहादिनिर्मायतत्रस्वकृतशुभाशुभयोःफलमुपादत्तेएवंभगवानब्रह्मस्वरूपो

भाष.
७६

जीवरूपेणगुणविसर्गेपतितःसंनुपाददाति ३५ यदासमंजसंअप्रस्तुतंदर्शनंविछत्तिर्य
स्यसभवानुरास्तेउदासीनःसाक्षीवयावर्त्ततइति ३६ तदेवंविरोधेनउद्वेगेयत्समुत्क्रातस्य
रिहारेणज्ञानप्रकारमाहुः नहीतिविरुध्यतइतिविरोधःउभयंनविरुद्धमित्यर्थः नत्वन्यद

अहोस्विदात्मारामउपशमशीलःसमंजसदर्शनउदास्तइतिहवावनविदा
मः ३६ नहिविरोध उभयंभगवत्यपरिगणितगुणेईश्वरेःनवगाह्यमाहा गणे
त्म्येःर्वाचीनविकल्पवितर्कविचारप्रमाणाभासकुतर्कशास्त्रकलिलांतःक
रणाश्रयदुरवग्रहवादिनांविवादानवसरेउपरसमस्तमायामयेकेवलएवा
त्ममायामंतर्धायकोन्वर्थोदुर्घटइवभवतिस्वरूपद्वयाभावात् ३७

णापस्य

ध्यातेनत्वयिविकल्पोयुज्यते अतत्वैश्वर्यत्वादित्याहुः भगवतीति अपरिमितगुणग

७६

२ श्लोक समविषममतीनांमतमनुसरासियथारज्जुखंडः सर्पादिधियां ३८४

तस्मिन्नीश्वरेस्वतंत्रे नअवगाह्यंअप्रतर्क्यमाहात्म्यंयस्यतस्मिन्विकल्प एवंवाएवंवेति
वितर्कः किमत्रयुक्तमिति विचारस्त्यमेवेति तत्रप्रमाणाभासाः तदनुग्राहकाः कुतर्का
श्चार्वाचीनाः वस्तुस्वरूपासंस्पर्शिनोयेविकल्पादयस्तेयेषुशास्त्रेषुतैः कलिलंव्याकुलं
तः करणमाश्रयोयस्यपुरुषग्रहस्यतेनवादिनांविवादस्यानवसरेअगोचरे ननुश्रद्धा
मात्रमेतत् युक्तिरुच्यतांतत्राहुः उपरतोमायायामयः संसारोयस्मिन्केवलेप्यात्ममा
यांमध्येनिधायकोन्वर्थः कर्तृत्वादिर्नसंभवति यदिवस्तुतः कर्तृत्वादिभवेत्तर्हिविरो
धः स्यात् ननुतदस्तीत्याहुः स्वरूपदृष्ट्याभावादिति ३७ अनुग्रहनिग्रहादिकंतत्तन्म
तिभेदेनत्वन्माययात्वयिस्फुरतीत्याहुः समाविषमाचमतिर्येषांतेषांमतमभिप्रायं
सर्पादिविषयाधीर्येषांयथारज्जुखंडस्तथातथाभाति पश्चात्तमेवाविरोधंपुरुषम
तिभेदेनदर्शयति समविषमेति ३८ नमोनारायणायपरमहंसायनमोनमः ॥छ॥

तदेवंविरोधंपरिहृत्यनिश्चितंपरमार्थमाहुः सएवहियोनानारूपेणप्रतीतःवस्तुस्वरूपः
सद्रूपःसर्वेषांगुणानांविषयाणामाभासैःप्रकाशैरुपलक्षितः ननुतैर्जीवएवोपल

सएवहिपुनःसर्ववस्तुनिवस्तुस्वरूपःसर्वेश्वरःसकलजगत्कारणंभूतःसर्वप्रत्यगा कारण१
त्मत्वात्सर्वगुणाभासोपलक्षितएकएवपर्यवशेषितः ३९ अथहवावतवमहिमामृत
रससमुद्रविप्रुषासकृदवलीढयास्वम नसिनिष्यंदमानानवरतसुखेनविस्मारित
दृष्टश्रुतविषयसुखलेशाभासाःपरमभागवताएकांतिनोभगवतिसर्वभूतसुहृ प्रिय
दिसर्वात्मनिनितरांनिरंतरनिर्वृतमनसः कथमुहवाएतेमधुमथनपुनःस्वार्थकु
शलाह्यात्मप्रियसुहृदःसाधवस्त्वच्चरणांबुजानुसेवांविसृजंतिनयत्रपुनरयंसंसा
रपर्यावर्तः ४०

ष्यते नह्यस्यगात्मासर्वेषामंतर्यामित्वात् जडतादात्म्याध्यासेनजीवस्यापिजडप्रायत्वा
त्तेनविनाप्रकाशइतिभावः पर्यवशेषितः नेतिनेतीत्यादिश्रुतिभिः २९ अतस्त्वद्भक्ति
रेवपरमपुरुषार्थइत्याहुः अथहेतिपर्यावर्त्तइत्यंतेनसुहृदिसर्वात्मनियस्मादेवंभूत
स्त्वंपरमेश्वरः अथहवावअतएवहि हेमधुमथनपरमभागवताएतेत्वत्पदांभोजानु
सेवांकथंमुहुर्विसृजंतीत्यन्वयः हियस्मात्स्वार्थेषुपुरुषार्थेषुनिपुणाः अतएवआ
त्मा
त्मेवप्रियः सुहृच्चयेषांतेसाधवोरागादिशून्याः तत्रहेतुः तवमहिमैवामृतरसस
मुद्रस्तस्यविप्रुषाबिंदुमात्रेणसकृदपिलीढया आस्वादितयास्वमनसिनिष्पंदमानं
अतिशयेनस्रवद्यन्निरंतरंसुखंतेनविस्मारितादृष्टश्रुतविषयसुखलेशाभासायेषां
ते अतएवभगवतित्वयिनिरंतरांनिरंतरंनिर्वृतंचमनोयेषांते यत्रयस्यामनुसेवा
यांसत्यां ३० नमोनमः

प्रस्तुतंविज्ञापयंतित्रिभुवनेत्यादिनायावत्समाप्ति त्रिभुवनमात्मास्वरूपंभवनंचयस्य
त्रिभुवनस्यात्मभवनंचेतिवा त्रयोविक्रमायस्यत्रिलोकान्नयतीतितथात्रयाणांलोका

त्रिभुवनात्मभवनत्रिविक्रमत्रिनयनत्रिलोकमनोहरानुभावतवैवविभूतयोदितिज
दनुजादयश्चापितेषामनुपक्रमसमयोयमितिस्वात्ममाययासुरनरमृगमिश्रितज
[illegible] लचराकृतिभिर्यथापराधंदंडंदंडधरदधर्थ एवमेनमपिभगवन्जहित्वाष्ट्रमुतयदि
मन्यसे ४१

नांमनोहरोऽनुभावोयस्यएवंचतुर्धासंबोध्याहुः तेषामनुपक्रम
समयः उधमकालोनभवतीतिमत्वाहहेदंडधरपूर्वंयथादंडंदधर्थेधृतवानसि ए
वमेनंत्वाष्ट्रमपिजहि यदिमन्यसेहंतुंयदीच्छसि ४१

प्रथमंतावत्त्वदीयानामस्माकंअंतस्तापंशमयितुमर्हसि तावकानामित्यत्रहेतुः
हेतातपितःहेपितामह त्वच्चरणनलिनयुगलध्यानेनैवानुबद्धोहृदयेनिगडःशृंख
लायेषांस्वलिंगविवरणेननिजमूर्तिप्रकटनेनस्वीकृतानांकेन अनुकंपयानुरंजितं

अस्माकंतावकानांतवनतानांतपितामह तवचरणनलिनयुगलध्यानानुबद्धहृ
दयनिगडानांस्वलिंगविवरणेनात्मसात्कृतानामनुकंपानुरंजितविशदरुचिराशिशिर
स्मितावलोकेनविगलितमधुरमुरवरसामृतकलयाचांतस्तापमनयार्हसिशम
यितुं ४९
सानुरागंचतद्विशदरुचिरंचशिशिरंचास्मितंयस्मिन्नूतत्सहितेनावलोकनेनत
यानुकंपयैवविगलितोमधुरोमुरवरसःप्रियावाक्सैवामृतकलानयाच ४९ रामकृष्ण

किंचास्मदभिप्रायस्त्वयाज्ञायतएवकिमत्रास्माभिर्विज्ञापनीयमित्याहुः अथहेभगव
न्तवास्माभिरिहकियान्वार्थविशेषोविज्ञापनीयःस्यादित्यन्वयः यथाहिरण्यरेतसो

अथभगवंस्तवास्माभिरखिलजगदुत्पत्तिस्थितिलयनिमित्तायमानदिव्यमायावि
नोदस्यसकलजीवनिकायानामंतर्हृदयेषुबहिरपिचब्रह्मप्रत्यगात्मस्वरूपेण
प्रधानरूपेणयथादेशकालदेहावस्थानविशेषंतदुपादानोपलंभकतयानुभवतः
सर्वप्रत्ययसाक्षिणआकाशशरीरस्यसाक्षात्परब्रह्मणःपरमात्मनःकियानिहवा
अर्थविशेषोविज्ञापनीयःस्याद्विस्फुलिंगादिभिरिवहिरण्यरेतसः ४३

ग्नेस्तदंशभूतैर्विस्फुलिंगादिभिःप्रकाशोनक्रियतेतथातवास्माभिःकार्यार्थप्रकाशनंन

कार्यमित्यर्थः अत्रहेतुगर्भाणिविशेषणानि अखिलजगतामुत्पत्त्यादिषुनिमित्ता
यमानयादिव्यमाययाविनोदोयस्य अतएवसर्वजीवनिकायानामंतर्हृदयेषुब्रह्मस्वरूपे
णप्रत्यगात्मांतर्यामीतद्रूपेणचबहिरपिप्रधानरूपेणदेशकालदेहावस्थानविशेषान
नुभवतः कथंतेषामुपादानयो पलंभकतयेतिवा अतएवसर्वेषांप्रत्ययानांबुध्या
दीनामपिसाक्षिणः साक्षित्वेहेतुः आकाशवत्अलिप्तंशरीरंस्वरूपंयस्य अलिप्तत्वे
हेतुद्वयं साक्षात्परब्रह्मणेनिरुपाधेः परमात्मनःशुद्धसत्त्वमूर्त्तेश्च ४३ नमोभगवते

त

ननुलंघ्या

उपलंभकतयाच उपादानस्यो

अतएवसर्वज्ञत्वादेववयंयत्कामेनयस्यकार्यस्यकामेनोपसादिताःप्रापिताः तदस्माकं
कार्यंस्वयमेवोपकल्पयसंपादयेति चरणमेवशातपलाशंकमलंतंतस्यछायांविविधै

अतएवस्वयंतदुपकल्पयास्माकंभगवतःपरमगुरोस्तवचरण
शातपलाशछायांविविधवृजिनसंसारपरिश्रमोपशमनीमुप
सृतानांवयंयत्कामेनोपसादिताः ४४ अथोईशजहित्वाष्ट्रंग्र
संतंभुवनत्रयं ग्रस्तानियेननः कृष्णतेजांस्यस्त्रायुधानिच ४५

वृजिनैर्यः संसारपरिश्रमः तस्योपशमकरीं उपसृतानांप्राप्तानां ४४ पूर्वंभक्तेरुत्क
र्षोक्तेस्तत्कामत्वांकामामहइतिस्वकार्यंकथयंति अथोअनंतरमेव ४५ नमोभगवते

शीघ्रंतद्ध्यायपुनःप्रणमंति हंसायशुद्धायहरयेआर्त्तिहरायतेनमः शुद्धत्वेहेतवः हृद
निलयायहृदयाकाशनिकेताय निरीक्षकाय बुध्यादिसाक्षिणे कृष्णायसदानंदरूपाय
कृषिर्भूवाचकःशब्दोणश्च निर्वृतिवाचकः तयोरैक्यंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयते इति

८ हंसायहृन्निलयायनिरीक्षकायकृष्णायमृष्ट[illegible]शसेनिरुपक्रमाय
सत्संग्रहायभवपांथनिजाश्रमाप्तावंतेपरीष्टगतयेहरयेनमस्ते

रुक्तेः आर्त्तिहरत्वेहेतवः मृष्टंरुचिकरंयशोयस्य निरुपक्रमाय आदिशून्याय सद्भिः सं
गृह्यतइतितथातस्मै भवपांथः भवरूपेपथिवर्त्तमानः तस्यजनस्यनिजाश्रमाप्तौस्वरू श
पप्राप्तौसत्यांसंसारस्यांतेपरिष्टासर्वतःपूजिताउत्तमागतिः फलंय[illegible]स्तस्मै ८६॥

अभिनंदितः संतोषितः ४७ मदीयमुपस्थानं स्तोत्रं तत्सहितयाविद्ययाज्ञानेन आत्मन ऐ
श्वर्यमसंसारित्वं तस्य स्मृतिर्यया नहि विरोध उभयमित्यादिना कर्तृत्वभोक्तृत्वादेर्मय्यपि

शुक उ० ॥ अथैवमीडितो राजन्सादरं त्रिदशैर्हरिः स्वमुपस्थानमाकर्ण्य
प्राह तानभिनंदितः ४७ श्रीभगवानु० ॥ प्रीतोहं वः सुरश्रेष्ठा मदुपस्थान
विद्यया आत्मैश्वर्यस्मृतिः पुंसां भक्तिश्चैव यया मयि ४८ किं दुरापं म
यि प्रीते तथापि विबुधर्षभाः मय्येकांतमतिर्नान्यन्मत्तो वांछति तत्ववि
त् ४९ ।

कत्वोक्तेः भक्तिश्च यया भवति ४८ अथ ह भगवन्नित्यादिना भक्तेः सर्वोत्कर्षोक्तेः भक्तमभि
नंदति किमिति ४९

यदुक्तंदेवैःस्वयंतदुपकल्पयास्माकमित्यादितत्संपादनंकृपालोर्ममानुचितमित्याशयेनाह
नवेदेतिद्वाभ्यां गुणेषुविषयेषुतत्त्वदर्शितान्विषयान्तथाविधोऽज्ञएव ५० कर्मनवक्ति
प्रवृत्तिमार्गंनवक्तिहि अपथ्यंययानरातिनददातिभिषक्तमः सद्वैद्यः ५१ एवंतत्त्वकथ

नवेदकृपणःश्रेयःआत्मनोगुणवस्तुदृक् तस्यतानिच्छतोयच्छेद्यदि सोपि
तथाविधः ५० स्वयंनिःश्रेयसंविद्वान्नवक्त्यज्ञायकर्महि नरातिरोगिणो
पथ्यंवांछतोपिभिषक्तमः ५१ मघवन्यातभद्रंवोदध्यंचमृषिसत्तमं
विद्याव्रततपःसारंगात्रंयाचतमाचिरं ५२

नैनौचित्यंपरिहृत्यतदभिप्रायमनु
सरन्नाहमघवन्निति विद्याव्रतैस्तपसाचसारंदृढंगात्रंशरीरंयाचतयाचध्वं ५२ ७॥

तत्रतुरीयंविद्यातिशयमाह सवाइतिद्वाभ्यां एवंसर्वत्रप्रसिद्धाकथा निशम्याथर्वणंदध्यं
प्रवर्ग्यब्रह्मविद्ययोः दध्यंचंसमुपागम्यतमूचतुरश्विनौ भगवन्देहिनौविद्यामितिश्रु

भ

सवाअधिगतोदध्यंङ्ङाथर्वणोब्रह्मनिष्कलं यद्वाअश्व
शिरोनामतयोरमरतांव्यधात् ५३ नमोनमः

त्वासचाब्रवीत् कर्मण्यवस्थितोघाहं पश्चाद्वक्ष्यामिगच्छतं तयोर्निर्गतयोरेवशक्रआग
त्यतंमुनिं उवाचभिषजोर्विद्यांमावदीरश्विनोर्मुने यदिमद्वाक्यमुल्लंघ्यब्रवीषिसहसैवते
शिरश्छिंद्यांनसंदेहइत्युक्त्वासययौहरिः इंद्रेगतेतथाभेत्यनासत्यावूचतुर्द्विजं त्वन्मुखादि

इत्युदितंश्रुत्वातावूचतुःपुनः आवांतवशिरश्छित्वापूर्वमश्वस्यमस्तकं संधास्यावस्ततोब्रूहि
तेनविद्यांचनौद्विज तस्मिन्निंद्रेणसंछिन्नेपुनःसंधायमस्तकं निजंतेदक्षिणांदत्वागमिष्या
वोयथागतं एतच्छ्रुत्वातथोवाचदध्यङ्ङाथर्वणस्तयोः प्रवर्ग्यंब्रह्मविद्यांचमत्कृतोसस
शंकितइति ततश्चायमर्थः दध्यङ्ङनिष्कलंशुद्धंब्रह्मअधिगतः ज्ञातवान् पाठांतरेतुनितरां
कृतंभवति [illegible] तंप्रवर्ग्यंचअधिगतः ज्ञातवान् ततोश्विभ्यांप्रादादित्युत्तरस्यानुषंगः उपदिदे
शेत्यर्थः कथंभूतंब्रह्म यद्धँअश्वशिरोनामप्रसिद्धं तयोरमरत्वंजीवन्मुक्तत्वंव्यधात् त
थाचश्रुतिः अश्वस्यशीर्ष्णाप्रयदीमुवाचेति ५२ ७ ७ ७ ८ ५ ५

निष्कृतं

अश्वशिरसाप्रोक्तत्वात्

मदात्मकंवर्मश्रीनारायणकवचंअधिगत्तइतिपूर्वस्यानुषंगः तत्रहेतुः यस्मात्त्वष्ट्रेप्रादा
त् किंतत्यत्त्वष्टाविश्वरूपायपुत्रायप्रादात्किंदृशंयत्त्वंततोविश्वरूपात् अधाः धृत
वानसि तदेवंविधमासारंगात्रंयाचध्वमित्यर्थः ५४ ननुप्रेष्ठंदेहंकथंदास्यतितत्राह युष्म

दध्यङ्ङाथर्वणस्त्वष्ट्रेवर्माभेद्यंमदात्मकं विश्वरूपाययत्प्रादात्त्व
ष्टायत्त्वमधास्ततः ५४ युष्मभ्यंयाचितोऽश्विभ्यांधर्मज्ञोंगानिदा
स्यति ततस्तैरायुधश्रेष्ठोविश्वकर्मविनिर्मितः ५५

भ्यंअंगानिअस्थीनियाचितःसन्दास्यति यतोधर्मज्ञः विशेषतोऽश्विभ्यांशिष्यप्रीत्यादा
स्यति अस्थीनिइत्यनेनहेयत्वंदर्शितं तैरस्थिभिर्विश्वकर्मणाविनिर्मितआयुधश्रेष्ठोवज्रो
भविष्यतीतिशेषः ५५

येनभवान्वृत्रस्यशिरोहर्त्ताहरिष्यतिमत्तेजउपबृंहितःसन्तेजश्चअस्त्राणिचायुधानि
चसंपदश्चभूयःप्राप्स्यथ महाकायास्त्रिभुवनग्रासीसएवअस्मान्हन्यादितिशंका

येनवृत्रशिरोहर्त्तामत्तेजउपबृंहितः तस्मिन्विनिहतेयूयंते
जोऽस्त्रायुधसंपदः भूयःप्राप्स्यथभद्रंवोनहिंसंतिचमत्परा
न् ५६ इतिश्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधेनवमोध्यायः ९

कुलचित्तान्पस्याह मत्परांश्चकेपिनहिंसंति अतोयुष्माकंभद्रमेवेति ५६ इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायां नवमोध्यायः॥९॥

हृशामेकेशवादिश्टदध्यङ् स्थिजवज्रमस्त्र इंद्रोयुध्यतवृत्रेणसोसुरेणविनिर्जितः १ इंद्रमि
ति १ मोदमादएवतत्सुखाद्इमंश्रोतुकामः प्रत्याचक्षाणइवोवाच २ अपीतिद्वाभ्यां

बादरायणिरुवाच ॥ इंद्रमेवंसमादिश्यभगवान्विश्वभावनः पश्य
तामनिमेषाणांतत्रैवांतर्दधेहरिः १ तथाभियाचितोदेवैरृषिराथ
र्वणोमहान् मोदमानउवाचेदंप्रहसन्निवभारत २ अपिवृंदारकायू
यंनजानीथशरीरिणां संस्थायांयस्त्वभिद्रोहोदुःसहश्चेतनापहः ३

हेवृंदारकाः अपिकिंसंस्थायांमृत्यौयोभिद्रोहोदुःखंतन्नजानीथ ३ नमोभगवतेश्रीनारायण

आत्मादेहः वयंजानीमएवकिंतुश्रीविष्णुरस्मन्मुखेनयाच नइतिचेत्तत्राह विष्णवेपि दातुंकउत्सहेत ४ पुण्यश्लोकैरीड्यानिकर्माणियेषां ५ याचकोयदिवेदनर्हिंनयाचेत॥

जिष्णोविष्णूणांजीवानामात्माश्रेष्ठस्त्वोपसितः कउत्सहेतत्तंदातुंभिक्ष्यमाणायविष्णवे ४ देवाद्यु॰ किंनुतद्दुस्त्यजंब्रह्मन्पुसांभूतानुकंपिनां भवद्विधानांमहतांपुण्यश्लोकेड्यकर्मणां ५ नूनंस्वार्थपरोलोकोनवेदपरसंकटं यदिवेदनयाचेतनेतिनाहयदीश्वरः ६

यदीश्वरः दानसमर्थ नहिंसोपिनेतिनाह अतोयथातवसंकटंवयंस्वार्थपरानजानीमः एवंप्रसाद्यप्राणस्त्वमस्मत्संकटंनजानासीतिभावः ६ नमोनमः॥

मेमयाप्रत्युपस्थिताः प्रत्युक्ताः मांत्यजंतंसप्तकायंतंआत्मानंदेहं ७ अध्रुवेणात्मनादेहे
नहेनाथाः ८ भूतानांशोकेनशोचतिहर्षेणहृष्यतिय आत्मास्वयंतस्ययोधर्मः एतना

ऋषिरुवाच ॥ धर्मंवः श्रोतुकामेनयूयंमेप्रत्युपस्थिताः एषवः प्रियमा
त्मानंत्यजंतंसंत्यजाम्यहं ७ योध्रुवेणात्मनानाथानधर्मंनयशःपुमा
न ईहेतभूतदययासशोच्यःस्थावरैरपि ८ एतावानव्ययोधर्मःपुण्य
श्लोकैरुपासितः योभूतशोकहर्षाभ्यामात्माशोचतिहृष्यति ९ अहो
दैन्यमहोकष्टंपारक्यैःक्षणभंगुरैः यन्नोपकुर्यादस्वार्थैर्मर्त्यःस्वज्ञातिविग्रहैः

नेवाव्ययइत्यर्थः ९ पारक्यैःश्वसृगालादिभक्ष्यैः अस्वार्थैरात्मोपयोगशून्यैः स्वंवितंज्ञा
तयःपुत्रादयः विग्रहोदेहः तैर्नोपकुर्यादितियत्त् १०

कृतंव्यवसितंनिश्चयोयेन आत्मानंक्षेत्रज्ञंसन्नयन् एकीकुर्वन् तनुंजहौ ११ यताःअक्षा
दयोयेनतत्त्वंपश्यतीतितथा ध्वस्तानिगतानिबंधनानियस्य १२ अथेंद्र अशोभतेसुत्त

बादरायणिरुवाच एवंकृत व्यवसितोदध्यङ्आथर्वणस्तनुं परेभग
गवतिब्रह्मण्यात्मानंसंनयन्जहौ ११ यताक्षासुमनोबुद्धिस्तत्त्वदृ
ग्ध्वस्तबंधनः आस्थितःपरमंयोगंनदेहंबुबुधेगतं १२ अथेंद्रोव
ज्रमुद्यम्यनिर्मितंविश्वकर्मणा मुनेःशुक्तिभिरुत्सिक्तोभगवत्तेजसा
न्वितः १३

रेणान्वयः मुनेःशुक्तिभिःआस्थिभिर्निर्मितं उत्सिक्तः उर्जितः मुनिःशुक्तिभिरितिवा
पाठः १३ नमोनमः॥

१४ असुरानीकानांयूथपैः पर्यस्तंपरिवृतं १५ रणः संग्रामः प्रथमेचतुर्युगेत्रेतायु

वृतोदेवगणैः सर्वैर्गजेंद्रोपर्यशोभत स्तूयमानोमुनिगणैस्त्रै
लोक्यंहर्षयन्निव १४ स्त्रमभ्यद्रवच्छत्रुमसुरानीकयूथपैः प
र्यस्तमोजसाराजन्क्रुद्धोरुद्रइवांतकं १५ ततः सुराणामसु
रै रणः परमदारुणः त्रेतामुखेनर्मदायामभवत्प्रथमेयुगे १६
रुद्रैर्वसुभि रादित्यैरश्विभ्यांपितृवह्निभिः मरुद्भि र्ऋभुभिः सा
ध्यैर्विश्वेदेवैर्मरुत्पतिं १७

गस्यमुखेआरंभे १६

नमोभगवतेश्रीरामचंद्राय

नामृष्यन्नासहंत १८ १९ २० २१ २९ २२ ७

दृष्ट्वावज्रधरंशक्रंरोचमानंस्वयाश्रिया नामृष्यन्नसुराराजन्मृ
धेवृत्रपुरःसराः १८ नमुचिःशंबरोनर्वा द्विमूर्द्धाऋषभोंबरः हय
ग्रीवःशंकुशिराविप्रचित्तिरयोमुखः १९ पुलोमावृषपर्वाचप्रहे
तिर्हेतिरुत्कलः दैतेयादानवायक्षारक्षांसिचसहस्रशः २० सु
मालिमालिप्रमुखाःकार्त्तस्वरपरिच्छदाः प्रतिषिध्येंद्रसेनाग्रंमृत्यो
रपिदुरासदं २१ अभ्यर्दयन्नसंभ्रांताःसिंहनादेनदुर्मदाः गदाभिः
परिघैर्बाणैःप्रासमुद्गरतोमरैः २२

शतघ्नीत्वचतुर्हस्तालोहकंटकसंचिता भुशुंडीसर्वतोलोहकंटकानुक्रमोन्नतेत्यभिधानं
२३ पुंखोमूलदेशः एकस्यमूलदेशमनुतत्संलग्नोपरस्यपुंखोयथाभवतितथान

शूलैः परस्वधैः खड्गैः शतघ्नीभिर्भुशुंडिभिः सर्वतोवाकिरन्नस्त्रैः शस्त्रै
श्चविबुधर्षभान् २३ नतेदृश्यंतसंछन्नाः शरजालैः समंततः पुंखानु
पुंखपतितैर्ज्योतींषीवनभोघनैः २४ नतेशस्त्रास्त्रवर्षौघाह्यासेदुः
सुरसैनिकान् छिन्नाःसिद्धपथेदेवैर्लघुहस्तैः सहस्रधा २५ ७॥

भस्थैर्घनैर्ज्योतींषीवेत्यनेनतेषांतद्व्याप्तिःसूचिता २४ तामेवाह नतइति शस्त्रा
णामस्त्राणांचयानिवर्षाणितेषांमोघाः नासेदुः नप्रापुः सिद्धपथेआकाशे २५ ७॥

क्षीणाअस्त्राणांशस्त्राणांचओघायेषां गिरिशृंगैर्द्रुमैरुपलैश्च २६ तानिंद्रसैनिका
न् शस्त्राणामस्त्राणांचपूगैः समूहै रक्षतानक्षतशून्यान्स्वास्तिमत्तः सुखिनः

अथक्षीणास्त्रशस्त्रौघागिरिशृंगद्रुमोपलैः अभ्यवर्षन्सुरबलंचिच्छिदुस्तांश्चपू
र्ववत् २६ तानक्षतान्स्वास्तिमतोनिशाम्यशस्त्रास्त्रपूगैरथवृत्रनाथाः द्रुमैर्दृषद्भि
र्विविधाद्रिशृंगैरविक्षतांस्तत्रसुरेंद्रसैनिकान् २७ सर्वेप्रयासाअभवन्विमोघाःकृ
ताःकृतादेवगणेषुदैत्यैः कृष्णानुकूलेषुयथामहत्सुक्षुद्रैः प्रयुक्तारुशतीरूक्षवाचः

द्रुमादिभिश्चअविक्षतान्निशाम्यवृत्रोनाथोयेषांतेत्रसुः भीताः २७ कृताः कृताः पु
नःपुनः कृताः कृष्णोनुकूलोयेषांतेषुदेवगणेषुरुशतीः रुशत्यः अकल्याण्यः रूक्षाः
परुषाःवाचःयथामहत्सुक्षोभकर्त्र्योनभवंतितद्वत् २८

रा

हतोयुद्धेदर्पोयेषां अतःपरैर्गृहीतःसारोधैर्यंयेषांते अतिप्रसिद्धाअपितेदैत्याःएवं
तेदस्यस्यापौनरुक्त्यंआजिमुखेयुद्धारंभेपतिंविसृज्यपलायनायमनोदधुः यतोह

तेस्वप्रयासंवितथंनिरीक्ष्यहरावभक्ताहतयुद्धदर्पाः पलायनायाः
जिमुखेविसृज्यपतिंमनस्तेदधुरात्तसाराः २९ रक्षोसुरांस्तानु
गान्मनस्वीप्रधावतःप्रेक्ष्यबभाषएतत् पलायितंप्रेक्ष्यबलं
चभग्नंभयेनतीव्रेणविहस्यवीरः ३०

रावभक्ताः २९ प्रधावतः पलायमा
नान्प्रेक्ष्यआदावेवतीव्रेणभयेनपलायितंभग्नंचतद्बलंसैन्यंतच्चप्रेक्ष्यएतद्वक्ष्य

माणंबभाषे ३०

तदेवविशिनष्टि कालोपपन्नामवसरोचितांमनस्विनांरुचिरांहेमयपहेअनर्वन्नमेवाचंशृ
णुत ३१ ततोमृत्योः इहयशः लोकः स्वर्गश्चयदिस्यात् अथतर्हि अमुंमृत्युंयुक्तंस

कालोपपन्नांरुचिरांमनस्विनामुवाचवाचंपुरुषप्रवीरः हेविप्र
चित्तेनमुचेपुलोमन्मयाऽनर्वन्शंबरमेशृणुध्वं ३१ जातस्यमृ
त्युर्ध्रुवएवसर्वतः प्रतिक्रियायस्यनचेहक्लृप्ता लोकोयशश्चा
थततोयदिह्यमुंकोनाममृत्युंनवृणीतयुक्तं ३२

मीचीनंप्राप्तंवा ३२

ब्रह्मसंधारणयाकलेवरंजह्यादितियत्सएकोमृत्युः वीरशयेरणभूमौअनिवृत्तः
अपराङ्मुखः सन्जह्यादितियत्सचैकः तौद्वाविहशास्त्रेसंमतौमृत्यूतथाचस्मृतिः
द्वाविमौपुरुषौलोकेसूर्यमंडलभेदिनौ परिव्राड्योगयुक्तश्चरणेचाभिमुखोहतइ

द्वौसंमताविहमृत्युदुरापौयद्ब्रह्मसंधारणयाजितासुः कलेवरंयोगरतोविजह्याद्य
दग्रणीर्वीरशयेनिवृत्तः ३३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेदशमोध्यायः॥१०॥७
श्रीशुकउवाच॥तएवंशंसतोधर्मंवचःपत्युरचेतसः नैवागृह्णन्भयत्रस्ताःपला
यनपरान्नृप १

ति ३३ इतिश्रीभागवतेषष्ठस्कंधे॥दशमोध्यायः एकादशेतुवृत्रस्ययु
ध्यमानस्यवज्रिणा भक्तिज्ञानबलोदर्काश्चित्रावाचोनुवर्णिताः १ शंसतः कथय
तःपत्युर्वचः १

कालानुकुलैः कालानुवर्त्तिभिः काल्यमानां विद्राव्यमाणां २ अमर्षितः असहमानः
तांस्त्रिदशान्निवार्य निर्भर्त्स्य चेदं वक्ष्यमाणमुवाच ३ तदाह द्वाभ्यां मातुरुच्चरितैः

विशीर्यमाणां पृतनामासुरीमसुरर्षभः कालानुकूलैस्त्रिदशैः काल्यमानामनाथ
वत् २ दृष्ट्वातप्यत संक्रुद्ध इंद्रशत्रुरमर्षितः तान्निवार्य्यौजसा राजन्निर्भर्त्स्येदमुवा
च ह ३ किं व उच्चरितैर्मातुर्धावद्भिः पृष्ठतो हतैः नहि भीतवधः श्लाघ्यो न स्वर्ग्यः शूर
मानिनां ४ यदि वः प्रधने श्रद्धा सारं वा क्षुल्लका हृदि अग्रे तिष्ठत मात्रं मे न चेद्ग्राम्यसु
खे स्पृहा ५

पुरीषप्रायैः प्रथमांत पाठे दै नानां संबोधनं पृष्ठतो हतैर्दैत्यैः किं न किंचि
त् न यशो नापि धर्मः तदेवाह नहीति ४ प्रधने संग्रामे सारं धैर्यं हे क्षुल्लकाः क्षुद्राः
मात्रं क्षणमात्रं अग्रे तिष्ठत न चेदिह लोकभोगे स्पृहास्ति ५

सुरगणान्रिपून्सुमहान्प्राणोबलंयस्ययेनविचेतसोबभूवुः ६ वज्रस्यविस्फोटनेननादे

एवंसुरगणान्क्रुद्धोभीषयन्वपुषारिपून् व्यनदत्सुमहाप्राणोयेनलोकावि
चेतसः ६ तेनदेवगणाःसर्वेवज्रविस्फोटनेनवै निपेतुर्मूर्छिताभूमौयथै
वाशनिनाहताः ७ ममर्दपद्भ्यांसुरसैन्यमातुरंनिमीलिताक्षंरणरंगदुर्मदः
गांकंपयन्नुद्धतस्थूलओजसानालंवनंयूथपतिर्यथोन्मदः ८ विलोक्य
तंवज्रधरोत्यमर्षितःस्वशत्रवेभिद्रवतेमहागदां चिक्षेपतामापततीं
सुदुःसहांजग्राहवामेनकरेणलीलया ९

ना१

न ७ उद्धतंस्थूलंयेननालंनलानां
वनं उद्धतोमदोयस्यसयूथपतिर्गजोयथामर्दयति ८ ९

भा.स्
२१

१० सप्तधनुःप्रमाणंदेशं ११ सन्नोवसन्नोवाहोयस्यतस्मैनप्रायुंक्त अमृतस्यंदीअ

सइंद्रशत्रुःकुपितोभृशंतयामहेंद्रवाहंगदयोरुविक्रमः जघानकुंभ
स्थलउन्नदन्मृधेतत्कर्मसर्वेसमपूजयन्नृप १० ऐरावतोवज्रगदाभि
मृष्टोविघूर्णितोद्रिःकुलिशाहतोयथा अपासरद्भिन्नमुखः सहेंद्रोमुं
चंनसृक्सप्तधनुर्भृशार्तः ११ नसन्नवाहायविषण्णचेतसेप्रायुंक्त
भूयःसगदांमहात्मा इंद्रोमृतस्यंदिकराभिमर्शवीतव्यथ क्षतवा
होवतस्थे १२

मृतस्त्रावीयःकरः तेनाभिमर्शःस्पर्शः तेनवीतव्यथःगतदुःखः क्ष
तोवाहोयस्येंद्रस्यसतथाभूतोवतस्थे १२

२१

सः वृत्रः हेनृपेंद्र आवहेकाम्यया युद्धेछयावस्थितं भ्रातृहणंविश्वरूपंहतवंतंनृशं
संकूरंतदेवाह पापंतस्यकर्मस्मरन् १२ योब्रह्महाब्राह्मणंहतवान् विशेषतश्चगुरुंम

सतंनृपेंद्राहवकाम्ययारिपुंवज्रायुधंभ्रातृहणंविलोक्य स्मरंश्चतत्कर्मनृशंसमंहः
शोकेनमोहेनहसन्जगाद १३ वृत्रउ॥ दिष्ट्याभवान्मेसमवस्थितोरिपुर्योब्रह्महागु
रुहाभ्रातृहाच दिष्ट्याऽनृणोऽद्याहमसत्तमत्वयामच्छूलनिर्भिन्नदृषद्धृदाचिरात् ४

मच्चभ्रातरंसभवानग्रतःसमवस्थितः एतद्दिष्ट्याभद्रंजातं दिष्ट्येत्यव्ययमानंदार्थे
हेअसत्तम ममशूलेन निर्भिन्नंदृषत्तुल्यंहृदयंयस्य तेनत्वयानिमित्तभूतेन अद्य
अचिरादेवभ्रातुरनृणोहंस्यां एतच्चदिष्ट्या १४

भा॰पु॰
१२

स्वर्गकामोयोभवान्अयक्ष्यत्स्वर्गकामोयाज्ञिकः पशोरिवेतिवा १५ तंत्वामस्पृष्ट
वन्हिमदग्धदेहंसमदंति वर्त्तमानसामीप्येवर्त्तमानवन्निर्देशः १६ अन्येपियेअज्ञा
इहत्वात्वांनृशंसमनुमरिष्यंतउद्यतास्त्राः संतोयदिप्रहरंतितैर्भूतनाथान्भैरवादी

योनोग्रजस्यात्मविदोद्विजातेर्गुरोरपापस्यचदीक्षितस्य विश्रभ्य
खड्गेनशिरांस्यवृश्चत्पशोरिवाकरुणःस्वर्गकामः १५ ह्रीश्रीदयाकी
र्तिभिरुज्झितंत्वांस्वकर्मणापुरुषादैश्चगर्ह्यं कृच्छ्रेणमच्छूलविभिन्न
देहमस्पृष्टवन्हिंसमदंतिगृध्राः १६ अन्येतुयेतेहनृशंसमज्ञायेह्यु
द्यतास्त्राःप्रहरंतिमह्यं तैर्भूतनाथान्सगणान्निशातत्रिशूलनिर्भिन्न
गलैर्यजामि १७

न्यस्यामि कथंभूतैः निशातंतीक्ष्णीकृतंयन्ममत्रिशूलंतेननिर्भिन्नागलाये
षांतैः १७

१२

अथोअथवाहरेभोइंद्रयदिभवानेवममाशिरोहर्त्ताहरिष्यतितत्रतथासति अनृणोवि
मुक्तकर्मबंधः सन्तेभ्योबलिंदेहेनविधायमनस्विनांपादरजः प्रपत्स्येधीराणांपदं
यास्यामि १८

अथोहरेमेकुलिशेनवीरहर्त्ताप्रमथ्यैवशिरोयदीह तत्रानृणोभूत्वबलिं
विधायमनस्विनांपादरजःप्रपत्स्ये १८ सुरेशकस्मान्नहिनोषिवज्रं
पुरःस्थितेवैरिणिमय्यमोघं मासंशयिष्ठानगदेववज्रंस्यान्निष्फ
लंक्षपणार्थेवयांग्वा १९

जीवितादपिमत्सुरेवममाभिमत
इत्याशयेनाह सुरेशेति नहिनोषिनाहिंस्सिपासि गदेव [illegible] विफलोयास्यतीति
संशयंमाकार्षीः क्षपणादर्थः प्रयोजनंयस्यांसायाच्यायथानिष्फलातथानस्यात् १९

अमोघत्वेहेतुंवदन्तंप्रोत्साहयतिनन्विति तेजितः तीक्ष्णीकृतःशत्रुंमांजहि विष्णुना
यंत्रितःप्रेरितः २० हननेनपीडास्यादित्यपिमाशंकिष्ठाइत्याह अहमिति संकर्ष

नन्वेषवज्रस्तवशक्रतेजसाहरेर्दधीचेस्तपसाचतेजितः तेनैवशत्रुंजहि
विष्णुयंत्रितोयतोहरिर्विजयःश्रीर्गुणास्ततः २० अहंसमाधायमनो
यथाहसंकर्षणस्तच्चरणारविंदे त्वद्वज्ररंहोलुलितग्राम्यपाशोगतिंमु
नेर्याम्यपविद्धलोकः २१

णोमत्पतिर्यथाहतथात दीयचरणारविंदेमनःसमाधा
यमुनेर्योगिनोगतिमहंयास्यामितववज्रस्यरंहसालुलितःछिन्नोग्राम्यःपाशोवि
षयभोगलक्षणोयस्य अपविद्धलोकःत्यक्तदेहः २१ श्रीरामचंद्रायनमोनमः ७

तर्हिभगवान्संकर्षणःस्वभक्तस्यायमस्यमेवस्वर्गादिसंपदोदास्यतीत्यपिमांसंश
यिष्ठाऽस्यात्पुंसामिति स्वर्गेभूमौरसातलेचयाःसंपदस्ताःकिलनिश्चितंनराति
नददाति तत्रहेतुः यत्तयाभ्यः द्वेषादयोभवंति २२ तर्हिस्वभक्तस्यकिंविधत्ते

पुंसांकिलैकांतधियांस्वकानांयाःसंपदोदिविभूमौरसायां नरातियत्
तद्वेषउद्वेगआधिर्मदःकलिर्व्यसनंसंप्रयासः २२ त्रैवर्गिकायासवि
घातमस्मत्पतिर्विधत्तेपुरुषस्यशक्र ततोनुमेयोभगवत्प्रसादोयो
दुर्लभोकिंचनगोचरोन्यैः २३

तत्राह त्रैवर्गिकोधर्मार्थकामविषयोयआया
सस्तस्यविघातंविधत्ते ततआयासोपरमादेवानुमेयः नतैश्वर्यादिना अतःस
म्यक्भगवत्प्रसादाभावात्तवसंपदोभविष्यंतीतिभावः २३

एवमिंद्रायुस्त्वाभिप्रायंनिवेद्यभगवंतंप्रार्थयते अहमिति तवपादावेवएकंमूलमा
श्रयोयेषांतेषांदासानामनुदासः भूयोभवितास्मिभविष्यामिभवेयं असुपतेःप्रा
णनाथस्यतवगुणान्ममनःस्मरतु वागपितानेवकीर्त्तयतु कायस्तवैवकर्मक

अहंहरेतवपादैकमूलदासानुदासोभवितास्मिभूयः मनःस्मरेतासुपतेर्गु
णांस्तेगृणीतवाक्कर्मकरोतुकायः २४ ननाकपृष्ठंनचपारमेष्ठ्यंनसार्व
भौमंनरसाधिपत्यं नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवासमंजसत्वाविरहय्यकांक्षे

रोतु २४ ननुकिंदास्येनतुभ्यंमहाफलानिदास्यामि तत्राह नाकपृष्ठंध्रुवपदं ब्रह्म
लोकादिकंचहेसमंजसनिखिलसौभाग्यनिधेत्वात्वांविरहय्यपृथक्कृत्यनकांक्षे नेच्छामि २५

तर्हिकिमिच्छसितदाह अजातपक्षाःखगाःधूकादिभिः पीडिताः यथामातरं यथा
चदाम्नाबद्धाःबालवत्साःस्तन्यं यथाचक्षुषितदूरदेशागतंप्रियंकामेन विषण्णा
प्रियातथामेमनस्तापत्रयपीडितंकर्मभिर्बद्धंचकामादिभिर्विषण्णंचत्वांदिदृक्षते

अजातपक्षाइवमातरंखगाःस्तन्यंयथावत्सतराःक्षुधार्ताः प्रियंप्रियेवव्युषितं
विषण्णामनोरविंदाक्षदिदृक्षतेत्वां २६ ममोत्तमश्लोकजनेषुसख्यंसंसारचक्रेभ्र
मतःस्वकर्मभिः त्वन्माययात्मात्मजदारगेहेष्वासक्तचित्तस्यननाथभूयात् २७ इ
तिश्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे एकादशोध्यायः॥११॥

द्रष्टुमिच्छतीत्यर्थः २६ उत्त
मश्लोकस्यतवजनेषु भक्तेष्वेवसख्यंभूयात् त्वन्माययादेहादिष्वासक्तचित्तस्य
भूयोपितेष्वासक्तिर्नभूयात् २७ इतिश्रीभागवते० टीकायांषष्ठे० एकादशोध्यायः

द्वादशोतिविष्णुनेन स्वयमुत्साहितेनतु महेंद्रेणमहायुद्धेवृत्रस्यवधईर्यते १ महापु
रुषंश्रीविष्णुंअप्सुजलयोदके १ युगांताग्निवत्कठोराजिह्वाशिखायस्यततत् आ

ऋषिरु० एवंजिहासुर्नृपदेहमाजौमृत्युंवरंविजयान्मन्यमानः शूलंप्रगृह्याभ्यपत
त्सुरेंद्रंयथामहापुरुषंकैठभोप्सु १ ततोयुगांताग्निकठोरजिह्वमाविध्यशूलंतर
सासुरेंद्रः क्षिप्त्वामहेंद्रायविनद्य वीरोहतोसिपापेतिरुषाजगाद २ खआपतत्त
द्विचलद्ग्रहोल्कवन्निरीक्ष्यदुःप्रेक्ष्यमजातविक्लवः वज्रेणवज्रीशतपर्वणाछिन
द्भुजंचतस्योरगराजभोगं ३

विध्यभ्रामयित्वा २ तत्खेआपतत् आगच्छत् ग्रहश्च
उल्काचग्रहोल्कंतद्वत्दुःप्रेक्ष्यंशतंपर्वाणियस्यतेन उरगराजोवासुकिः तस्यभो
गोदेहस्तदाकारं ३

हनौकपोलभ्रांतेअमरेभमैरावतंच ४ ५ पुनस्त्वतमाहवृत्रः हेहरेइंद्र ६ सदाजयोनैव
किंतुकुत्रचिज्जयः एकत्रकुत्रचिन्नैव यद्वाकुत्रचिदपियुयुत्सतांसदाजयोनैव किंत्वे

छिन्नैकबाहुः परिघेणवृत्रः संरब्धआसाद्यगृहीतवज्रं हनौतताडेंद्रमथामरेभंवज्रंच
हस्तान्न्यपतन्मघोनः ४ वृत्रस्यकर्मातिमहाद्भुतंतत्सुरासुराश्चारणसिद्धसंघाः अ
पूजयंस्तत्पुरुहूतसंकटंनिरीक्ष्यहाहेतिविक्रुचुशुर्भृशं ५ इंद्रोनवज्रंजगृहेविलज्जि
तश्च्युतंस्वहस्तादरिसान्निधौपुनः तमाहवृत्रोहरआत्तवज्रोजहिस्वशत्रुंनविषादका
लः ६ युयुत्सतांकुत्रचिदाततायिनांजयः सदैकत्रनवैपरात्मनां विनैकमुत्पत्तिलय
स्थितीश्वरंसर्वज्ञमाद्यंपुरुषंसनातनं ७
क्वैवकदाचिदेवेत्यर्थः परोदेहआत्मायेषां

पराधीनात्मनामितिवा आद्यमनादिंसनातनंनित्यं ७ पराधीनतामेवाह लोकाइति
सप्ताभिः यस्यवशोस्थिताः स्वयंविवशाःसंतः श्वसंतिचेष्टंते द्विजाः पक्षिणःशिचाजा

लोकाःसपालायस्येमेश्वसंतिविवशावशे द्विजाइवशिचाबद्धाःसकाल
इहकारणं ८ ओजःसहोबलंप्राणममृतंमृत्युमेवच तमज्ञायजनोहेतु
मात्मानंमन्यतेजडं ९ यथादारुमयीनारीयथायंत्रमयोमृगः एवंभू
तानिमघवन्नीशतंत्राणिविद्धिभो १०

लेन कालः कलयतीति भगवान्जया
दौकारणं ८ ओजआदिरूपंकालंहेतुमज्ञायजडंसंतमात्मानंदेहंहेतुंमन्यते ९ १०

ननु स्वारंभकप्रधानपुरुषादितंत्राणीति युक्तं तत्राह पुरुष इति व्यक्तं महत्तत्वं आत्माहंकारः ११ ननु स्वकर्मद्वारा जीव एव सृष्ट्यादिहेतुरिति मीमांसका मन्यंते तत्राह एवमविद्वाननीशमेवात्मानमीश्वरं स्वतंत्रं मन्यते ननु पित्रादयः स्त्रग्दारा देहस्यं ते बाधा

पुरुषः प्रकृतिर्व्यक्तमात्मा भूतेंद्रियाशयाः शक्नुवंत्यस्य सर्गादौ न विना यदनुग्रहात्
११ अविद्वानेवमात्मानं मन्यतेऽनीशमीश्वरं भूतैः सृजति भूतानि ग्रसते तानि तैः स्वयं
१२ आयुः श्रीः कीर्त्तिरैश्वर्यमाशिषः पुरुषस्य याः भवंत्येव हि तत्काले यथानिच्छोर्विपर्ययाः

दयस्तु हंतारस्तत्राह भूतैरिति स्वयमीश्वरः १२ ननु त्वया पराजितस्य मम जयशंकैव नास्ति किमिति मां बलात् युद्धे प्रवर्त्तयसि तत्राह आयुरिति तत्काले जयादिकाले विपर्यया अकीर्त्यादयः १३

भाग
९७

यस्मादेवं सर्वमीश्वराधीनं तस्मात् समः स्यात् हर्षविषादहीनो भवेत् १४ समदृष्ट्यानुपा
यमाह सत्त्वमिति हर्षादिभिर्नबध्यन्ते १५ हर्षविषादनिरसनेन बाहुमेव गुरुरित्याह पश्ये

तस्मादकीर्त्तियशसोर्जयापजययोरपि समः स्यात् सुखदुःखाभ्यां मृत्युजीवितयोस्त
था १४ सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः तत्र साक्षिणमात्मानं यो वेद स न बध्य
ते १५ पश्य मां निर्जितं शक्र वृक्णायुधभुजं मृधे घटमानं यथाशक्ति न व प्राणजिही
र्षया १६ प्राणग्लहोऽयं समर इष्वक्षो वाहनासनः अत्र न ज्ञायतेऽमुष्य जयोऽमुष्य पराजयः

ति वृक्णमायुधं भुजश्च यस्य अनियतत्वं द्यूतरूपकेणोपसंहराति १६ प्राण एव ग्लहः
पणो यस्मिन् इषव एवाक्षा यस्मिन् वाहनान्येव तनस्तन्तश्चालम्बमानानि आसनानि फलका
यस्मिन् १७

९७

गतालीकंनिष्कपटं १८ भक्तःसेवितवानसि १९ २० २१ तस्यतवखातकोदकैःगर्त्तो

शुकदेव उ०॥ इंद्रोवृत्रवचःश्रुत्वागतालीकमपूजयत् प्रहीनवज्रःप्रहसंस्तमा
हगतविस्मयः १८ अहोदानवसिद्धोसियस्यतेमतिरीदृशी भक्तःसर्वात्मना
त्मानंसुहृदंजगदीश्वरं १९ भवानतार्षीन्मायांवैवैष्णवींजनमोहिनीं यद्विहा
यासुरंभावंमहापुरुषतांगतः २० खल्विदंमहदाश्चर्यंयद्रजःप्रकृतेस्तव वा
सुदेवेभगवतिसर्वात्मनिदृढामतिः २१ यस्यभक्तिर्भगवतिहरौनिःश्रेयसे
श्वरे विक्रीडतोमृतांभोधौकिंक्षुद्रैःखातकोदकैः २२

दिजलोपमैःस्वर्गादिभिःकिं २२ श्रीरामजी

भा०प
१९

युद्धानांसंग्रामाणांपतीमुख्यौ २३ हेमारीषश्रेष्ठराजन् २४ [illegible]

शुक उ० ॥ इतिब्रुवाणावन्योन्यंधर्मजिज्ञासयानृप युयुधातेमहावीरा
विंद्रवृत्रौयुधांपती २३ आविध्यपरिघंवृत्रःकार्ष्णायसमरिंदमः इं
द्रायप्राहिणोद्घोरंवामहस्तेनमारिष २४ सतुवृत्रस्यपरिघंकरंचकर
भोपमं चिछेदयुगपद्देवोवज्रेणशतपर्वणा २५ दोर्भ्यामुत्कृत्तमूला
भ्यांबभौरक्तस्रवोसुरः छिन्नपक्षोयथागोत्रःखाद्भ्रष्टोवज्रिणाहतः २६

[illegible] २५ उत्कृत्तंमूलंययोः ताभ्यांरक्तंस्रवतीतित
था गोत्रःपर्वतः २६

९८

कृत्वा धरामित्यादेः जग्रासेति तृतीयेनान्वयः नभोवद्गंभीरेण वक्त्रेण लेलिहः सर्पस्त

कृत्वाधरांहनुंभूमौदैत्योदिव्युत्तरांहनुं नभोगंभीरवक्त्रेणलेलिहोल्बण
जिह्वया २७ दंष्ट्राभिःकालकल्पाभिर्ग्रसन्निवजगत्त्रयं अतिमात्रम
हाकायआक्षिपंस्तरसागिरीन् २८ गिरिराट्पादचारीवपद्भ्यांनिर्जर
यन्महीं जग्रासससमासाद्यवज्रिणंसहवाहनं २९ महाप्राणोमहा
वीर्योमहासर्पइवद्विपं वृत्रग्रस्तंतमालक्ष्यसप्रजापतयःसुराः ३०

द्वदुल्बणयाजिह्वया २७ कालकल्पाभिः ग्रसन् चालयन् २८ निर्जरयन् चूर्णय
न् महाप्राणोमहाबलः महावीर्योमहाप्रभावः २९

३१ महापुरुषेणकवचरूपेणश्रीनारायणेनसंनद्धोदंशितः योगबलेनमायाबले
नबलाभिदिंद्रः उच्चकर्तविछेद ३२ तस्यकंधरंकंधरा आसुवेगः अतिवेगवान् ओ

हाकष्टमितिनिर्विण्णाश्चुक्रुशुः समहर्षयः निगीर्णोप्यसुरेंद्रेणनममारोदरंगतः
३१ महापुरुषसन्नद्धोयोगमायाबलेनच भित्वावज्रेणतत्कुक्षिंनिष्क्रम्यबलाभिद्वि
भुः ३२ उच्चकर्तशिरः शत्रोर्गिरिशृंगमिवौजसा ३२ वज्रस्तुतत्कंधरमाशुवेगः
कृंतन्समंतात्परिवर्तमानः न्यपातयत्तावदहर्गणेनयोज्योतिषामयनेवार्त्रहत्ये ३३

तिषांसूर्यादीनामयनेदक्षिणोत्तरगतिरूपेसंवत्सरेयोहर्गणः षष्ठ्युत्तरशतत्रया
त्मकः तावत्ताहर्गणेन वार्त्रहत्येवृत्रहत्यायांयोग्यकालेन्यपातयत् यद्वास्वार्थेतद्धितः
वृत्रहत्यायांवृत्रहननार्थेपरिवर्तमानइत्यर्थः ३४

वार्त्रघ्नलिंगैर्मंत्रैर्वृत्रहंतुर्वीर्यप्रकाशकैः वार्त्रहत्यायशवसेपृतनाषाह्यायचेत्याद्यैः
तमिंद्रमभिष्टुवाना अभिष्टुवंतः ३४ अलोकं लोकातीतं भगवंतं ३५ इति श्रीभाग

तदाचखेदुंदुभयोविनेदुर्गंधर्वसिद्धाःसमहर्षिसंघाः वार्त्रघ्नलिंगै
स्तमभिष्टुवानामंत्रैर्मुदाकुसुमैरभ्यवर्षन् ३४ वृत्रस्यदेहान्निष्क्रां
तमात्मज्योतिररिंदम पश्यतांसर्वलोकानामलोकंसमपद्यत ३५
इति श्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेवृत्रासुरवधोनामद्वादशोध्यायः १२

वते महापुराणे षष्ठ० टीकायां द्वादशोध्यायः १२ त्रयोदशेतुवृत्रस्यब्रह्महत्यामहाभ
यात् चिरंनष्टोवितः शक्रो विष्णुनेति निरूप्यते १ नमोभगवते श्रीरामचंद्राय

वृत्रइति १ अनिर्वृतंशाक्रमपृष्ट्वास्वयमेवप्रतिजग्मुः २ ३ तस्यहरेरिंद्रस्यदुःखहेतुं

शुकउ० वृत्रेहतेत्रयोलोकाविनाशक्रेणभूरिद सपालाह्यभवन्स
द्योविज्वरानिर्वृतेंद्रियाः १ देवर्षिपितृभूतानिदैत्यादेवानुगाःस्वयं
ष्ण्याः प्रतिजग्मुःस्वधि[illegible]निब्रह्मेशेंद्रादयस्ततः २ राजोवाच इंद्रस्यानि
र्वृतेर्हेतुंश्रोतुमिच्छामिभोमुने येनासन्सुखिनोदेवाहरेर्दुःखंकु
तोभवत् ३ शुकउ० वृत्रविक्रमसंविग्नाःसर्वेदेवाःसहर्षिभिः त
द्वधायार्थयन्निंद्रंनैच्छद्भीतोबृहद्वधात् ४

वक्तुंप्रस्तावकथामाह वृत्रविक्रमेत्यादिना अर्थयन्प्रार्थयन् बृहद्वधाद्ब्रह्मवधा
द्भीतःसन् ४

एनः पापंविभक्तंविभज्यगृहीतंमार्ज्मिशोधयामि ५ ६ ७ ८ तमिति ९ श्रीराम

इंद्रउवाच स्त्रीभूजलद्रुमैरेनोविश्वरूपवधोद्भवं विभक्तमनुगृण्हद्भिर्वृत्रह
त्यांक्वमार्ज्म्यहं ५ शुकउवाच ॥ ऋषयस्तदुपाकर्ण्यमहेंद्रमिदमब्रुवन् या
जयिष्याम भद्रंते हयमेधेनमास्मभैः ६ हयमेधेनपुरुषंपरमात्मानमी
श्वरं इष्ट्वानारायणंदेवंमोक्ष्यसेत्रिजगद्वधात् ७ ब्रह्महापितृहागोघ्नो
मातृहाचार्यहाघवान् श्वादः पुल्कसकोवापिशुद्ध्येरन्यस्यकीर्त्तनात्
८ तमश्वमेधेनमहामखेनश्रद्धान्वितोस्माभिरनुष्ठितेन हत्वापिसब्र
ह्मचराचरंत्वंनलिप्यसेकिंखलनिग्रहेण ९

वृषाकपिंइंद्रं १० तयादेवादिभिः कारितया स्मेत्यवधारणे इंद्र एव तापं अहसत् नान्यः अमुमिंद्रं निर्वृतिर्नाविशत् ११ ननु धैर्यादिगुणयुक्तस्य कुतोऽनिर्वृतिस्तत्राह ह्रीम

शुकउ० ॥ एवं संचोदितो विप्रैर्मरुत्वानहनद्रिपुं ब्रह्महत्याहतेतस्मिन्नाससाद वृषाकपिं १० तयेंद्रः स्मासहत्तापं निर्वृतिर्नामुमाविशत् ह्रीमंतं वाच्यतां प्राप्तं सुखयंत्यपि नो गुणाः ११ तां ददर्शानुधावंतीं चांडालीमिव रूपिणीं जरया वेपमानांगीं यक्ष्मग्रस्तामसृक्पटां १२ विकीर्य पलितान्केशान्तिष्ठ तिष्ठेति भाषिणीं मीनगंध्यसुगंधेन कुर्वंतीं मार्गदू

तं वाच्यतां निंद्यतां यक्ष्मग्रस्तां क्षयरोगव्याप्तां १२ मीनस्येव गंधो यस्य स मीनगंधिः स चासावसुश्च श्वासवायुस्तस्य गंधेन १३

प्रागुदीचींदिशंगतःसन्तूर्णंमानसंसरः १४ सइंद्रःसहस्त्रंवर्षाणिपुष्करनालस्यतंतूना
वसत् कथंभूतः नलब्धः भोगोयेनसः कुतः ययस्मात्इहजलेऽवसत् अग्निहूतश्च

नभोगत्तोदिशःसर्वाःसहस्राक्षोविशांपते प्रागुदीचींदिशंतूर्णंप्रविष्टो
नृपमानसं १४ सआवसत्पुष्कलनालतंतूनलब्धुगौभौयदिहाग्निहूतः
वर्षाणिसाहस्रमलक्षितोंतःसंचिंतयन्ब्रह्मवधाद्विमोक्षं १५ तावत्त्रिणा
कंनहुषःशशासवियात्तपोयोगबलानुभावः ससंपदैश्वर्यमदांधबुद्धि
र्नीतास्तिरश्चांगतिमिंद्रपत्न्या १६

स्वयंअग्नेश्चस्वाहूतस्यहविर्भागात्तुजले
प्रवेशाभावादलब्धभोगइत्यर्थः पाठांतरेनलब्धोयस्यभोगोयेनसः १५ त्रिणाकं

॥नअकंदुःखंयस्मिन्नितिनाकः पुण्यश्लोकस्तृतीयंनाकंस्वर्गं ननुमनुष्यस्यकु
।तःस्वर्गराज्यंतत्राह विद्याभिरनुभावः स्वर्गपालनसामर्थ्यंयस्यसः तर्हित
॥स्मिन्सतिकथमिंद्रस्यपुनःस्वर्गप्राप्तिस्तत्राह सनहुषःसंपदैश्वर्याभ्यांयोम
दस्तेनांधाबुद्धिर्यस्यसः इंद्रपत्न्याशच्यातिरश्चांगतिंसर्पयोनिंनीतः उपायेनप्रा
पितः एवंह्याख्यायते नहुषः किलैकदाचिदिंद्राणींउवाच इंद्रस्तावदहं अतस्त्व
मांभजेति तयाचार्यावेदितवृत्तांतोबृहस्पतिस्तामुवाचब्राह्मणवाह्यशिबिका
मारुह्यागतंत्वांभजिष्यामीतिब्रूहि ततोसौब्रह्मशापात्पतिष्यतीति तयाचत
थोक्तोनहुषोगस्त्यादीन्शिबिकांवाहयामास तदाचशीघ्रंसर्पसर्पेत्यगस्त्यंपदा
पस्पर्शतेनकुपितेनसर्पोभवेतिशप्तोमहासर्पोजगरः सर्पोभूदिति १६ राम

ततइंद्रः स्वर्गेगतः प्राप्तः कथंभूतः ब्रह्मगिराब्राह्मणवाक्येनोपहूतः सन् कृतंभरतः
सत्यपालकोहरिः तस्य ध्यानेननिवारितमघंयेन प्राक् अपितुपापोब्रह्मवधस्तमि
द्रंनाभ्यभवत् तस्याभिभवंनाकरोत् कुतः दिग्देवतयाप्रागुदीच्यांदिशिस्थितया श्री

ततोगतोब्रह्मगिरोपहूतऋतंभरध्याननिवारिताघः पापस्तुदिग्देवतयाहतौजास्तं
नाभ्यभूदवितंविष्णुपत्न्या १७ तंचब्रह्मर्षयोभ्येत्यहयमेधेनभारत यथावद्दीक्ष
यांचक्रुःपुरुषाराधनेनहि १८ अथेज्यमानेपुरुषेसर्वदेवमयात्मनि अश्वमेधेमहें
द्रेणवितते ब्रह्मवादिभिः १९

रुद्रेणावितंरक्षितंसंतं १७ पुरुषस्यहरेराराधनंयस्मि
स्तेन १८ सर्वदेवमयआत्मामूर्तिर्यस्यतस्मिन्वेदमयात्मनिइतिवापाठः ब्रह्मवादि
भिर्विततेनुष्ठितेअश्वमेधेमहेंद्रेणेज्यमानेपुरुषेसति १९

तेनैवपुरुषेणैवशून्यायनीतः नाशितइत्यर्थः २० अधिष्ठातायज्ञायेनतं २१ पादा
दिविधातुमाख्यानंस्तौतिइदमिति प्रक्षाल्यतेनेनेति प्रक्षालनंतीर्थपदस्यानुकी

सवैब्रह्मवधोभूयानपिपापचयोनृप नीतस्तेनैवशून्यायनीहारइ
वभानुना २० सवाजिमेधेनयथोदितेनवितायमानेनमरीचिमिश्रैः
इष्ट्वाधियज्ञंपुरुषंपुराणमिंद्रोमहानासविधूतपापः २१ इदंमहाख्या
नमशेषपाप्मनांप्रक्षालनंतीर्थपदानुकीर्त्तनं भक्त्युच्छ्रयंभक्तजना
नुवर्णनंमहेंद्रमोक्षंविजयंमरुत्वतः २२

रामजी ४४

र्त्तनंयस्मिन् भक्तेरुच्छ्रयोयस्मिन्भ
क्तजनानामनुवर्णनंयस्मिन् महेंद्रस्यमोक्षोयस्मिन् मरुत्वतोविशेषेणपापजयो

टी

इंद्रियंतत्पाटवकरंइंद्रसंबंधीतिवा आयुषं आयुष्यं. २३ इतिभागवतेषष्ठेकायां
त्रयोदशोध्यायः १३ वृत्रस्यतानभक्त्यादिश्रुत्वापृष्टः परीक्षिता हेतुमाहचतुर्भि

पठेयुराख्यानमिदंसदाबुधाः शृण्वंत्यथोपर्वणिपर्वणींद्रियं ध
न्यंयशस्यंनिखिलाघमोचनंरिपुंजयंस्वस्त्ययनंतथायुषं २३ इ
तिश्रीभागवतेषष्ठेत्रयोदशोध्यायः १३ ७ परीक्षिदुवाच॥ रजस्त
मःस्वभावस्यब्रह्मन्वृत्रस्यपाप्मनः नारायणेभगवतिकथमासी
द्दृढामतिः १

स्तत्प्रागजन्मचरितोक्तिभिः १ चतुर्दशेतुसहसाकृच्छ्लब्धेमृतेसु
ते चित्रकेतोरतिस्नेहादतिशोको निरूप्यते १ रजइति १ नमोभगवतेनारायण

भक्तेर्दुर्लभत्वंप्रपंचयतित्रिभिः पार्थिवैः रजोभिः परमाणुभिः समाः संख्याताअनंता

देवानांशुद्धसत्वानामृषीणांचामलात्मनां भक्तिर्मुकुंदचरणेन
प्रायेणोपजायते २ रजोभिः समसंख्याताः पार्थिवैरिहजंतवः ते
षांयेकेचनेहंतेश्रेयोवैमनुजादयः ३ प्रायोमुमुक्षवस्तेषांकेचनै
वद्विजोत्तम मुमुक्षूणांसहस्रेषुकश्चिन्मुच्येतसिध्यति ४ मुक्ता
नामपिसिद्धानांनारायणपरायणः सुदुर्लभः प्रशांतात्माकोटि
ष्वपिमहामुने ५

इत्यर्थः जंतवोजीवाः ते षांमध्येयेकेचनकतिपयेश्रेयोधर्ममी
हंतेकुर्वंति ३ मुच्येतदेहादिसंगाद्विमुच्यते सिध्यतितत्त्वंजानाति ४ ५ नमोनमः

६ नचेंद्राभियाकृष्णंशरणंगतइत्याह यः पौरुषेणेति ७ ८ यथावत्शृणु ९

वृत्रस्तुसकथंपापः सर्वलोकोपतापनः इत्थंदृढमतिः कृष्णआसीत्संग्रामउल्ब
णे ६ अत्रनः संशयोभूयान् श्रोतुंकौतूहलंप्रभो यः पौरुषेणसमरेसहस्राक्षम
तोषयत् ७ सूतउवाच परीक्षितोथसंप्रश्नंभगवान्बादरायणिः निशम्यश्रद्दधा
नस्यप्रतिनंद्यवचोब्रवीत् ८ शुकउवाच शृणुष्वावहितोराजन्नितिहासमिमंयथ
श्रुतंद्वैपायनमुखान्नारदाद्देवलादपि ९ आसीद्राजासार्वभौमः शूरसेनेषुवैन्र
प चित्रकेतुरितिख्यातोयस्यासीत्कामधुङ्मही १० नमोनमोनमस्ते ७ ७

१० १० ७ ७ ७ ७ १० १०

भार्यासहस्राणांसहस्राणिकोटिरित्यर्थः सांतानिकः स्वयंसंतानार्होपिपुत्रोत्पादन

तस्यभार्यासहस्राणांसहस्राणिदशाभवन् सांतानिकश्चापिनृपो
नलेभेतासुसंततिं ११ रूपौदार्यवयोजन्मविद्यैश्वर्यश्रियादिभिः सं
पन्नस्यगुणैः सर्वैश्चिंतावंध्यापतेरभूत् १२ नतस्यसंपदः सर्वामहि
ष्योवामलोचनाः सार्वभौमस्यभूश्चेयमभवन्प्रीतिहेतवः १३ तस्यै
कदातुभवनमंगिराभगवानृषिः लोकाननुचरन्नेतानुपागच्छद्यदृच्छ
या १४

समर्थोपितासुसंततिंनलेभे ११ सर्वास्तावंध्याएवदैवयोगेनमिलिताइतिभावः
तदेवाहवंध्यापतेरिति १२ १४

उपासीदत्तस्यसमीपंउपविवेश समाहितः संयतः १५ १६ अपिकिंचानामयमारो
ग्यंस्वास्तिसुभं प्रकृत्यधीनमेवहिराज्यमितिसदृष्टांतमाह यथामहदाद्यादिभिः स

तंपूजयित्वाविधिवत्समुत्थानार्हणादिभिः कृतातिथ्यमुपासीदत्सु
खासीनंसमाहितः १५ महर्षिस्तमुपासीनंप्रश्रयावनतांसितौ प्रति
पूज्यमहाराजसमाभाष्येदमब्रवीत् १६ अंगिराउवा॰ अपितेनाम
यंस्वस्तिप्रकृतीनांतथात्मनः यथाप्रकृतिभिर्गुप्तःपुमान्राजन्वस
सप्तभिः १७

सप्तभिःप्रकृतिभिःपुमान्जीवो निस्संगुसोभवति नतुतद्व्यतिरेकेणक्षणम
पितिष्ठतितथाराजापिसप्तभिः स्वाम्यमात्यजनपददुर्गद्रविणसंचयाः दंडोमित्रंचत
स्यैताःसप्तप्रकृतयोमत्ताःस्वकलक्षणाभिर्निस्संगुप्तःसन् १७

भा·ष·
१०६

आत्मानंप्रकृतिषुअध्यासाक्षात्निधायतदनुवर्त्तिनंकृत्वाश्रेयोराज्यसुखंप्राप्नुया
दित्यर्थः स्वामीगुरुःस्वयंवा मंत्रसहायोमित्रं कर्मसहायोमात्यइतिभेदः प्रकृतीनां
चसुखंराजाधीनमेवेत्याह हेनरदेवतथाप्रकृतयोपिराज्ञाआहृताधयःनिहितनि

आत्मानंप्रकृतिष्वद्धानिधायश्रेयआप्नुयात् राज्ञास्तथाप्रकृतयोन
रदेवाहृताधयः १८ अपिदाराःप्रजामात्याभृत्याःश्रेण्योथमंत्रिणः
पौराजानपदाभृत्याआत्मजावशवर्तिनः १९

क्षेपाः धनैःसमृद्धाभवंति पाणंत
रेआसमंततोहृताधयोनिरस्तमनोदुःखाभवंतीत्यर्थः १८ अमात्याश्चश्रेण्यश्चस
मयविशेषेणसंघशोवर्त्तमानावणिक्प्रभृतयः पौराःपुरवासिनः जानपदाःतत्तद्देश

टीका॥ ५

१०६

तवमनःस्ववशोवानवेत्स्यर्थात्पृछति यस्यात्मामनःअनुवशः अनुवर्ती अधीनःस्यात्
तस्यवशागाइमेसर्वेभवंतिकिंचलोकाश्चतस्यबलिंयछंति २० आत्माभवान्आत्म

यस्यात्मानुवशश्चेत्स्यात्सर्वेतद्वशगाइमे लोकाःसपाला यछंतिस
वैबलिमतंद्रिताः २० आत्मनःप्रीयतेनात्मापरतःस्वतएववा लब्ध
येऽलब्धकामंतांश्चिंतयाशबलंमुखं २१ एवंविकल्पितोराजन्विदुषा
मुनिनापिसः प्रश्रयावनतोभ्याहप्रजाकामस्ततोमुनिं २२

नोनप्रीयतेनतुष्यति तत्किंपरतोवास्वतोवाअलब्धकामंत्वांलक्षये २१ विदुषास

वैश्येनापि २२

अलब्धकामत्वंकथयन्पुत्रंयाचतेभगवन्नितिचतुर्भिः २३ २४ अप्रजमपुत्रंक्षुत्तृट्का
मन्नपानकाममपरेस्रक्चंदनादयोयथानसुखयंति २५ पूर्वैःपित्रादिभिःसहगतं

चित्रकेतुरुवा॰॥ भगवन्किंनविदितंतपोज्ञानसमाधिभिः योगिनांध्वस्त
पापानांबहिरंतःशरीरिषु २३ तथापिपृच्छतोब्रूयांब्रह्मन्नात्मनिचिं
तितं भवतोविदुषश्चापिचोदितस्त्वदनुज्ञया २४ लोकपालैरपिप्रार्थ्याः
साम्राज्यैश्वर्यसंपदः ननंदयंत्यप्रजंमांक्षुत्तृट्काममिवापरे २५ ततः
पाहिमहाभागपूर्वैःसहगतंतमः यथातरेमदुस्तारंप्रजयातद्विधेहिनः २

प्राप्तंतमोनरकंप्रजयाययातरेमतत्तथाविधेहि २६ ७ ७ ७ ७ ७

२७ यज्ञोछिष्टंयत्तत्शेषं २८ जन्मनाहर्षंमरणेनचशोकंप्रददातीतित्तथाशतिएवमु

शुकउवाच॥ इत्यर्थितःसभगवान्कृपालुर्ब्रह्मणःसुतः श्रपयित्वाचरुं
त्वाष्ट्रंत्वष्टारमयजद्विजः २७ ज्येष्ठाश्रेष्ठाचयाराज्ञोमहिषीणांचभारत
नाम्नाकृतद्युतिस्तस्यैयज्ञोछिष्टमदाद्विजः २८ अथाहनृपतिंराजन्भ
वितैकस्तवात्मजः हर्षशोकप्रदस्तुभ्यमितिब्रह्मसुतोययौ २९ सापि
तत्प्राशनादेवचित्रकेतोरधारयत् गर्भंकृतद्युतिर्देवीकृत्तिकाग्नेरिवात्म
जं ३० तस्याअनुदिनंगर्भः शुक्लपक्षइवोडुपः ववृधेशूरसेनेशतेजसाश नकैर्नृप ३१

क्कापयो २९ ३० शूरसेनानामीशस्यतेजसावीर्येणयोगर्भःसववृधे ३१ नामकृष्ण

भा॰षु॰
१०८

३२ जातकंजातकर्म ३३ अर्बुदंदशकोटयः वेदेतुकोटिरेवार्बुदंचेतिश्रुतानंतर

अथकालेनउपावृत्तेकुमारःसमजायत जनयन्शूरसेनानांस्थ
प्ववृत्तांपरमांमुदं ३२ हृष्टोराजाकुमारस्यस्नातःशुचिरलंकृतः
वाचयित्वाशिषोविप्रैःकारयामासजातकं ३३ तेभ्योहिरण्यर
जतंवासांस्याभरणानिच ग्रामान्हयान्गजान्प्रादाद्धेनूनामर्बु
दानिषट् ३४ ववर्षकामानन्येषांपर्जन्यइवदेहिनां धन्यंयशस्य
मायुष्यंकुमारस्यमहात्मनः ३५

निर्देशात् ३४ धन्यंधनकरंआयुष्यमायुः १०८
करं ३५

३६ मोहस्यसमुद्भवोयास्मिन् प्रजाकामरूपोज्वरस्तापः ३७ दारइत्येकवचनमार्षं ३८
आनपत्येन अपुत्रत्वनिमित्तेन ३९ नगृहेसंमतां नबहुमतां यद्वागृहिण्येवगृहंन

॥ कृच्छ्रलब्धेचराजर्षेस्तनयेनुदिनंपितुः यथानिःस्वस्यकृच्छ्राप्तेधनेस्नेहोन्ववर्धत
३६ मातुस्तुनितरांपुत्रेस्नेहोमोहसमुद्भवः कृतयुतेःसपत्नीनांप्रजाकामज्वरोभ
वत् ३७ चित्रकेतोरतिप्रीतिर्यथादारेप्रजावति नतथान्येषुसंजज्ञेबालंलालयतोन्व
स्यो हं ३८ ततःपर्यंतप्रपन्नात्मानंगर्हयं[illegible]स्यसूयया आनपत्येनदुःखेनराज्ञोनादरणे
नच ३९ धिगप्रजांस्त्रियंपापांपत्युश्चागृहसंमतां सुप्रजाभिःसपत्नीभिर्दासीभि
वतिरस्कृतां ४०

भार्येतिसंमतानामित्यर्थः ४०

दास्याः दासीयथातथावयंदुर्भगाः ४१ नसंमतावृत्तिर्जीवनंयासां ४२ विद्वेषेणन

दासीनांकोनुसंतापः स्वामिनः परिचर्यया अभीक्ष्णंलब्धमानानांदास्यादासीव
दुर्भगाः ४१ एवंसंदह्यमानानांसपत्न्याः पुत्रसंपदा राज्ञोसंमतवृत्तीनांविद्वेषोव
लवानभूत् ४२ विद्वेषनष्टमतयः स्त्रियोदारुणचेतसः गरंददुः कुमारायदुर्मर्षान्न
पतिंप्रति ४३ कृतद्युतिरजानंतीसपत्नीनामघंमहत् सुप्तएवेतिसंचिंत्यनिरी
क्ष्यव्यचरद्गृहे ४४ शयानंसुचिरंबालमुपधार्यमनीषिणी पुत्रमानयमेभद्रेइति
धात्रीमचोदयत् ४४

ष्टामतिर्यासांताः गरंविषंदु र्मर्षाः असहमानाः ४३ कृतद्युति
रिति ४४ धात्रींस्तनदायिनीं ४५ ७

उत्कृतेतारकेकनीनिकेययोस्तेलोचनेयस्यतत् ४६ ४७ विक्षिप्ताःशिरोरुहाःअंबरे

साशायानमुपव्रज्यदृष्ट्वाचोत्तारलोचनं प्राणेंद्रियात्मभिस्त्यक्तंहतास्मीत्यपतद्भुवि
४८ तस्यास्तदाकर्ण्यभृशातुरंस्वरंध्वस्ताः कराभ्यामुरश्चांकैरपि प्रविश्यराज्ञीत्वर
यात्मजांतिकंददर्शबालंसरुसामृतंसुतं ४७. पपातभूमौपरिवृद्धयासुचासुमो
हविक्षिप्ताशिरोरुहांबरा ततोन्तःपातःपुरवर्त्तिनोजनानराश्चनार्यश्चनिशाम्यरोद
नं ४८ आगसतुल्यव्यसनाःसुदुःखितास्ताश्चव्यलीकंरुरुदुःछलनागसः श्रुत्वा
मृतंपुत्रमलक्षितांतकंविनष्टदृष्टिःप्रपतन्स्खलन्पथि ४९

वयस्याःसा ४८ नाश्वसपत्न्योपिअलक्षितःमृत्युहेतुर्यस्यतत् ४१ नमोनमस्ते

अनुगताः प्रकृतयो मात्यादयो यस्य सोनुप्रकृतिः ५० बाष्पकलादिभिः अश्रुबिंदुभिः
उपरोधतः संवृतत्वेन निरुद्धः कंठो यस्य उरुशुचार्पितं बहुशोकेनव्याप्तं एकमेव संतति

स्नेहानुबंधैधितयाशुचाभृशंविमूर्छितोनुप्रकृतिर्द्विजैर्वृतः पपातबालस्यसपाद
मूलेमृतस्यविस्रस्तशिरोरुहांबरः ५० दीर्घंश्वसन्बाष्पकलोपरोधतोनिरुद्धकंठोन
शशाकभाषितुं पतिंनिरीक्ष्योरुशुचार्पितंतदामृतंचबालंसुतमेकसंततिं ५१ जन
स्यराज्ञीप्रकृतेश्चहृद्रुजंसतीदधानाविललापचित्रधा स्तनद्वयंकुंकुमगंधमंडितंनि
षिंचतीसांजनबाष्पबिंदुभिः विकीर्यकेशान्विगलत्स्रजः सुतंशुशोचचित्रंकुररीवसु
स्वरं ५२

रूपं ५१ विगलंत्यःस्रजोयेभ्यः तान्केशान् ५२ नमोभगवतेश्रीकृष्णाय

आत्मसृष्टेरप्रतिरूपं अननुरूपं चेष्टसे तदेवाह परेवृद्धेजीवति अपरस्यबालस्यया
मृतिस्तत् तदाहिवृद्धस्यसृष्टिसामर्थ्याभावेबाले चमृतेसंततिनवसृष्टिर्नष्टास्या

प२ अहोविधातस्त्वमतीवबालिशोपस्त्वात्मसृष्ट्यप्रतिरूपमीहसे प
रेतुजीवत्यपरस्य यामृतिर्विपर्ययश्चेत्त्वमसिध्रुवःपरः ५३ नहिक्रम
श्चेदिहमृत्युजन्मनोः शरीरिणामस्तुतदात्मकर्मभिः यः स्नेहपाशो
निजसर्गवृद्धयेस्वयंकृतस्तेनमिमंविदश्यसि ५४

दिस्यर्थः सांप्रतंत्व
सृष्टेर्विपरीतोस्मीतिचेत्तत्राह नहित्वंप्राणिनामतिदुःखकारित्वाद्ध्रुवः नित्यः

परः शत्रुरसि नतु कृपालुरित्यर्थः ५२ ननुजीवकर्मानुसारेणजन्मादिकुर्वतोमम
कोपराधस्तत्राह नहीति पुत्रेजीवस्येवपितास्ति यतोपितरिजीवत्येवपुत्रोजायत
इतिक्रमोनास्तिकर्माधीनत्वादितिचेत्तर्ह्यात्मकर्मभिरेवतज्जन्मादिकमस्तु किंत
याह्लस्यं ननुमयेश्वरेणविनाजडैः कर्मभिरिदंकथंसिध्येत् भवतुनामतथापि
निजसर्गवृद्धयेत्वयायः स्नेहपाशः कृतस्तमिमंस्वयमेवविवृश्चसिछिनत्सीत्या
दिक्रोशति नह्येवंविधंदुःखंदृष्ट्वाकश्चिदपिपुत्रादिषुस्नेहंकरिष्यतीतिभावः ५३

अग्रजउत्तरं अग्रजानांउत्तरं अकरुणेनसह ५५ अज्ञानयासुधिया ५६ तनूज
हेपुत्र नाहंप्रथमंत्वत्पार्श्वमागतासतितवमुग्धस्मितंतवक्रंददृशेनदृष्टवत्यस्मि

त्वंतातनार्हसिचमांकृपणामनाथांसकुंविञ्चस्त्वपितरंतवशोकतप्तं अंजस्तरेम
भवताप्रजउत्तरंयत्तूध्वांतंनयाप्यकरुणेनयमेनदूरं ५५ उत्तिष्ठतातततमेशिश
वोवपस्यारस्वामाव्हयंतिनृपनंदनसंविहर्तुं सुप्तश्चिरंस्यशनयाचप्तवान्परी
तोमुंस्ववस्तनंपिबस्वशोकहरनःस्वकानां ५६ नाहंतनूजददृशेहतमंगलातेमुग्ध
स्मितंमुदितवीक्षणमाननाब्जं किंवागतोस्यपुनरन्वयमन्यलोकंनीतोघृणेन
नश्रणोमिकलागिरस्ते ५७ इदानीमपिगिरोनश्रणोमि तर्हिकिंअपुनरन्वयपु
नरागमनंयथानभवतितथागतोसि ५७

विलपंत्येति ५८ ६० ६१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायांचतुर्द

शुकउवाच विलपंत्यामृतंपुत्रमितिचित्रविलापनैः चित्रकेतुर्भृशंतप्तोमुक्तकंठोरुरोदह ५९ तयोर्विलपतोःसर्वेदंपत्योस्तदनुव्रताः रुरुदुःस्मनरानार्यःसर्वमासीदचेतनं ६० एवंकश्मलमापन्नंनष्टसंज्ञमनायकं ज्ञात्वांगिरानाममुनिराजगामसनारदः ६१ इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्दशोध्यायः १४ शुकउ॰ ऊचतुर्मृतकोपांतेपतितंमृतकोपमं शोकाभिभूतंराजानंबोधयंतौसदुक्तिभिः १

शः १४ ततः पंचदशे चित्रकेतोः शोकापनोदनं कृतंतत्त्वोपदेशेननारदेनांगिरसायु
ग्मा १ मृतकोपांते शवसमीपे १

त्वंचास्यबंधूनांकत्तमःसृष्टौप्रजारूपायां अयंपुत्रः अहंचास्यपितेतिक्तेत्ता
हंतुः पुरेति येपूर्वजन्मनिपित्रादिरूपेणसंयुक्ताआसन् नएवमरणेनवियुक्ताः
संतः वर्त्तमानजन्मनिकदाचिन्नस्यैवान्यस्यवापुत्रादयोभवंति नेजन्मांतरेतस्यै

॥कोयंस्यात्तवराजेंद्र भवान्यमनुशोचति त्वंचास्यकत्तमःसृष्टौ
पुरेदानीमतःपरं २ यथाप्रयांतिसंयांतिस्रोतोवेगेनवालुकाः
संयुज्यंतेवियुज्यंतेतथाकालेनदेहिनः ३

वान्यस्यकलत्रादयः शत्रुमि
त्रादयोभवंति अतोनायंनियमइतिभावः २ तमेवाभिप्रायंप्रकटयतियथेति
स्रोतसःप्रवाहस्यवेगेनयथाप्रयांतिवियुज्यंते संयांतिसंयुज्यंतेतथाकालवेगेन
देहिनोजीवाअपि ३

तथाप्येतावंतंकालंममपुत्रोनाभूत्वार्धकेजातोमृतइतिदुःखमितिचेत्तत्राहतुः
यथाधानासुबीजेषुधानाबीजांतराणिभवंतिकासुचित्कदाचित्नभवंतिनोत्पद्यं
तेनश्यंतिच ननुभवंत्येवतिष्ठंत्येवेतिवानियमः एवमेवभूतानिपुत्रादिरूपाणिभू

यथाधानासुवैधानाभवंतिनभवंतिच ए
वंभूतेषुभूतानिचोदितानीशमायया ४

तेषुपित्रादिषु अतोधानानांजन्यजनकत्वेपियथापितृपुत्रादिभावोनास्ति एव
मत्रापीतिनशोकः कार्यइतिभावः ईशमायाप्रेरितानामेवभवनमभवनंनवस्तुतः
४

तस्यचसर्वसाधारणत्वान्नपुत्रएवशोचनीय इत्याहतुः वयंचेति तुल्यकालाःवर्तमानकालीनाःऽजन्मनः प्राक्मृत्योः पश्चाच्चयथानसंतिएवमधुनाऽपिनसंतिभोराजन्आद्यंतयोरसत्वात्तत्स्वभवदित्यर्थः ५ असत्वेकथंप्रतीतिः कथंचाहम

वयंचत्वंचयेचेमेतुल्यकालाश्चराचराः जन्ममृत्योर्यथापश्चात्प्रां[illegible]वमधुनापि गेः
भो ५ भूतैर्भूतानिभूतेशः सृजत्यवतिहंत्यजः आत्मसृष्टैरस्वतंत्रैरनपेक्षोपि
बालवत् ६

स्यजनकस्याद्यभिमानस्तत्राहतुः भूतैरितिईश्वरेणमाययासृष्टत्वात्प्रतीतिः निमित्तमात्रत्वेनैवचभूतानामयमभिमानइतिभावः नन्वीश्वरस्यसृष्ट्यादिभिः साध्यमस्तिचेत्अपूर्णकामताप्राप्तानास्तिचेत्कुतःप्रवृत्तिस्तत्राहतुः अनपेक्षोपिबालवत्लीलयाकरोतीति ६

यथाबीजादेवबीजंजायते

अन्यच्च अयंजन्मादिव्यवहारोदेहानामेवनत्वात्मनइत्याहतुः देहिनः पितुर्देहेन देहिनः पुत्रस्यदेहोमातुर्देहतोदेहादभिजायते देहीतुशाश्वतएवअर्थोस्यादिर्यथातद्वत् ७ ननुनश्वरदेहप्रतियोगित्वाद्देह्यपिनशाश्वतःस्यात्तत्राहतुः

देहेनदेहिनोराजन्देहाद्देहोभिजायते बीजादेवयथाबीजंदेह्यर्थइवशाश्वतः ७ देहीदेहविभागोयमविवेककृतःपुरा जातिव्यक्तिविभागोयंयथावस्तुनिकाल्पितः ८

देहदेहिनोरयंपरस्परप्रतियोगित्वाहतु ८ विभागः पुराअनादिः अविवेककृतः अज्ञानकाल्पितः जातिःसामान्यंव्यक्तिर्विशेषः तयोर्विभागोयथावस्तुनिसन्मात्रेकाल्पितः परस्परापेक्षासिद्धित्वेनानिरूप्य

आधिनाम्लानंवक्त्रं ९ काविति १० उन्मत्तस्येव लिंगंयेषांते ११ १२ १३ ७७

शुकउवाच एवमाश्वासितोराजाचित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः प्रमृज्यपा
णिनावक्त्रमाधिम्लानमभाषत १ राजोवाच कौयुवांज्ञानसंपन्नौम
हिष्ठौचमहीयसां अवधूतेनवेषेणगूढाविहसमागतौ १० चरंति
ह्यवनौकामंब्राह्मणाभगवत्प्रियाः मादृशांग्राम्यबुद्धीनांबोधा
योन्मत्तलिंगिनः ११ कुमारोनारदऋभुरंगिरादेवलोसितः अपांत
रतमोव्यासोमार्कंडेयोथगौतमः १२ वसिष्ठोभगवान्रामःकपि
लोबादरायणिः दुर्वासायाज्ञवल्क्यश्चजातुकर्ण्यस्तथारुणिः १३

१४ १५ ममप्रभुरस्त्वकोबोधेसमर्थावितिवा अतोयुवाभ्यांज्ञानदीपः प्रवर्त्यं

लोमशश्च्यवनोदत्तआसुरिःसपतंजलिः ऋषिर्वेदशिराधौम्योमुनिः
पंचशिखस्तथा १४ हिरण्यनाभः कौशल्यः श्रुतदेवऋतध्वजः एतेप
रेचासिद्धेशाश्चरंतिज्ञानहेतवः १५ तस्मा[illegible]वांग्राम्यपशोर्मममूढधि द्यु
यः प्रभू अंधेतमसिमग्नस्यज्ञानदीपउदीर्यतां १६॥अंगिराउवाच
अहंतेपुत्रकामस्यपुत्रदोस्म्यंगिरानृप एषब्रह्मसुतःसाक्षान्ना
रदोभगवानृषिः १७

तां १६ १७

महापुरुषगोचरंत्वांहरिभक्तं १८ १९ तद्देवपदापूर्वमागतोस्मि २० रायःअर्थाः

इत्थंत्वांपुत्रशोकेनमग्नंतमसिदुस्तरे अतदर्हमनुस्मृत्यमहापुरुष
गोचरं १८ अनुग्रहायभवतःप्रापितावावामिहप्रभो ब्रह्मण्योभग
वद्भक्तोनावसीदतुमर्हति १९ तद्देवत्तेपरंज्ञानंदद्यामिगृहमागतः ज्ञा
नि त्वान्याभिवेशंतेपुत्रमेवददाम्यहं २० अधुनापुत्रिणांतापोभवतैवा
नुभूयते एवंदारागृहारायोविविधैश्वर्यसंपदः २१ नारायणायन

२१ २१ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

चलाः अनित्याः किंचमहीति २२ हेशूरसेनइमेसर्वेपिशोकादिप्रदाः किंच आगमापायित्वेनगंधर्वनगरतुल्याः गंधर्वनगरंयथाकस्माद्देवक्वचिदायातिचापयातिचेति प्रसिद्धं तदेवमनित्यत्वंशोकादिहेतुत्वंचागमापायित्वंचोक्तं मिथ्यात्वमप्याह स्व-

शब्दादयश्चविषयाश्चलाराज्यविभूतयः महीराज्यंबलंकोशोभृ-
त्यामात्याः सुहृज्जनाः २२ सर्वेपिशूरसेनेमेशोकमोहभयार्दि-
दाः गंधर्वनगरप्रख्याः स्वप्नमायामनोरथाः २३

प्नश्चमायाचमनोरथश्चयद्वात्तद्वन्मनोभवाः मनोमात्रविजृंभिताः २३ ❀ ❀

तत्रहेतुः अर्थेनतात्विकस्वरूपेणविनैवदृश्यमानाः तत्कुतः यस्मात्क्षणांतरे
नदृश्यंते तात्विकत्वेहिक्षणांतरेबाधोनस्यात् अतोमनोमात्रविजृंभितत्वेन
स्वप्नादिवन्मिथ्याभूताइत्यर्थः नन्वेतेपुण्यापुण्यकृताइतिमीमांसकाःप्राहुः

दृश्यमानाविनार्थेननदृश्यंतेमनोभवाः क
र्मभिर्ध्यायतोनानाकर्माणिमनसोभवन् ॥

तत्कुतोमनोभवत्वंतत्राह कर्मभिः कर्मवासनाभिः अर्थान्ध्यायतः पुंसोम
नसएवनिमित्तात्कर्माण्यभवन् पाठांतरेकर्मईप्सिततममभिध्यायतइत्यर्थः
कर्मणोपिमनोभवत्वात्तत्साध्याअर्थाअपिमनोभवाएवेतिभावः २४ ॥

तद्देवं ममतास्पदानां दुःखादिहेतुत्वमुक्तं तत्रदेहसंबंधोमूलमित्याह अयंही
तिहीत्यवधारणे अयंद्रव्यज्ञानक्रियात्मकः अधिभूताधिदैवाध्यात्मरूपोदेहए

अयंहिदेहिनोदेहोद्रव्यज्ञानक्रियात्मकः देहिनोविवि
धक्लेशसंतापकृदुदाहृतः २५ तस्मात्स्वस्थेनमनसावि
मृश्यगतिमात्मनः द्वैतेध्रुवार्थविश्रंभंत्यजोपशामआ
विश २६

वदेहिनः देहोहमितिमान्यमान्य स्यदेहिनोजीवस्यविविधक्लेशान्सं
तापांश्चकरोतीतितथा २५ स्वस्थेनाव्यग्रेणगतिंतत्त्वंध्रुवोऽयमर्थइतिविश्रंभं
विश्वासंप्रणयंवात्यज ततश्चउपशाममाविशआश्रय २६

अंगिरसोपदिष्टंतत्वंपरमेश्वरप्रसादंविनानप्राप्यतइतितत्प्रसादायमंत्रविद्यांना
रदःपरिदिशति एतामिति उपनिषदं परंश्रेयोऽस्यामित्युपनिषन्मंत्रएवोपनिष

नारदउवाच ॥ एतांमंत्रोपनिषदंप्रतीछप्रयतोमम यांधारयन्सप्त
रात्राद्द्रष्टासंकर्षणंप्रभुं २७ यत्पादमूलमुपसृत्यनरेंद्रपूर्वेशर्वा
दयोभ्रममिमंद्वितयंविसृज्य सद्यस्तदीयमतुलानधिकंमहित्वंप्र
पुर्भवानपिपरंनचिराउपैति २८ इतिश्रीभागवतेमहा० पंचदशः १५

न्मंत्रएवोपनिषत्तांप्रतीछगृहाणद्रष्टाद्रक्ष्यतीभवान् २७ अतुलंचतदनधिकं
चसमानाधिकरहितंपरंमहिमानंप्रापुः उपैतिउपैष्यति २८ इ श्री० टी० पंचदशः

षोडशेनस्सुतोक्त्यैवविशोकीकृत्यतंनृपं आदिदेशमहाविद्यांनारदःशोषतोभिणिं १
१ आदौतावत्तत्पुत्रसुखेनैवपितृपुत्रादिसंबंधोमिथ्येतिदर्शयितुंयोगबलेनतमेव

बादरायणिरुवा०।।अथदेवऋषीराजन्संपरेतंनृपात्मजं दर्शयित्वेतिहो
वाचज्ञातीनामनुशोचतां १ नारदउ०।।जीवात्मन्पश्यभद्रंतेमातरंपि
तरंचते सुहृदोबांधवास्तप्तास्शुचात्वत्कृतयाभृशं २ कलेवरंस्वमा
विश्यशेषमायुःसुहृद्वृतः भुंक्ष्वभोगान्पितृप्रत्तानधितिष्ठनृपासनं

ज्ञातीनांदर्शयित्वाजीवात्मन्निसाधुवाच २ शेषमवशिष्टमायुरस्तिअपमृत्युनाम्
तत्वादित्यर्थः ३

तदेवकलेवरंप्रविश्योत्थितोजीवउवाच यद्वानरस्तेप्रेतशरीरोस्थितोतिज्ञेयं ४ म
यिमृतेपुत्रदृष्ट्वाशोकश्चेछत्रुंदृष्ट्वाहर्षःकिंनक्रियतेइत्याशयेनसंबंधस्यानिय

जीवउवाच॥ कास्मिन्जन्मन्यमीमम्संपितरोमातरोभवन् कर्मभि
र्भ्राम्यमाणस्यदेवतिर्यङ्नरयोनिषु ४ बंधुज्ञात्यरिमध्यस्थामित्रो
दासीनविद्विषः सर्वएवहिसर्वेषांभवंतिक्रमशोमिथः ५

तत्वमाह बंधवोविवाहादिभिः संबंधिनः ज्ञातयः सपिंडाः अरयोघातकाः मित्राणि
रक्षकाः मध्यस्थाउभयव्यतिरिक्ताः विद्विषोद्रव्यादीनिमित्तेनद्वेषिणः उदासीना
स्तद्व्यतिरिक्ताइतिभेदः ५

कर्मभिर्भ्राम्यमाणत्वेदृष्टांतः यथापण्यानिक्रयविक्रयाद्यर्हाणिकर्त्तृषुव्यवहर्त्तृषु
परिभ्रमंति एवंजीवोपियोनिषुजनकेषु ६ एकस्मिन्नपिजन्मनिसंबंधस्यानि

यथावस्तूनिपण्यानिहेमादीनिततस्ततः पर्यटंतिनरेष्वेवंजी
वोयोनिषुकर्त्तृषु ६ नित्यस्यार्थस्यसंबंधोह्यनित्योदृश्यतेनृ
षु यावद्यस्यहिसंबंधोममत्वंतावदेवहि ७ श्रीकृष्णजी ०

यत्तत्वंसदृष्टांतमाहद्वाभ्यां नित्यस्यजीवत्तोपिअर्थस्यपश्वादेः अनित्यः अनि
यतः विक्रयादिनासंबंधनिरस्तेः ७

एवंयोनिगतःपित्रादिसंबंधंप्राप्तोपिसजीवोनित्यः देहजन्मादिनातस्यजन्माद्यभा
वात् अतएववस्तुतोनिरहंकृतः अहमस्यपुत्रइत्यभिमानशून्यः यत्रपित्रादौ
संबंधिनियावदुपलभ्येतकर्मवशेनवर्त्तेततावदेवतस्यपित्रादेस्तस्मिन्स्वत्वंनतु

एवंयोनिगतोजीवःसनित्योनिरहंकृतः
यावद्यत्रोपलभ्येततावत्स्वत्वंहितस्यतत्

विक्रियाउत्तरकालमपि अथवैवंसंबंधः यउक्तंकलेवरंस्वमाविश्येतितत्रतस्मिन्कले
वरेममेदानींस्वत्वंनिवृत्तंइतिसदृष्टांतमाह नित्यस्यचिरकालावस्थायिनःसुवर्णा
देः योनिगतोदेहंप्रविष्टः यत्रदेहेतस्यजीवस्यतत्तस्मिन्देहेस्वत्वंनतुमरणोत्तरकाल
मपीत्यर्थः शेषंसमानं ८

जीवस्यनित्यत्वंसाधयतिएषइति एषनित्यः तत्रहेतुः अव्ययः अपक्षयशून्यः
तत्कुतः सूक्ष्मः जन्मादिशून्यः तच्चकुतः सर्वाश्रयः जन्मादिमतोदेहादेराश्रयः
नतुदेहादिरूपः यतः स्वदृक्प्रकाशः सर्वाश्रयत्वमुपपादयति आत्ममायायागु
णैरात्मानमेवविश्वंविश्वात्मकंसृजति तदात्मानंस्वयमकुरुतेतिश्रुतेः उपादान

स्व

एषनित्योऽव्ययः सूक्ष्मएषसर्वाश्रयःस्वदृक् आत्ममाया
गुणैर्विश्वमात्मानंसृजतेपुनः १

कारणत्वात्सर्वाश्रयइत्यर्थः जीवस्यवस्तुतोब्रह्मत्वाद्ब्रह्मणएवाचिच्छक्तिविशिष्ट
स्येश्वरत्वेनस्रष्टृत्वाज्जीवः सृजतीतिवाचोयुक्तिः यद्वास्यकर्मद्वारासृष्टिनिमित्त
त्वेनस्रष्टृत्वंभोग्यस्यचसर्वस्यभोक्ताश्रयत्वात्सर्वाश्रयत्वंचोक्तमितिद्रष्टव्यं १

यदुक्तं सुहृद्धृत इति सुहृदो बांधवास्तप्ता इति च तत्राप्याह नह्यस्येति तत्र हेतुः एकः
सुहृदादिसंगरहितः तत्कृतः गुणदोषयोर्हिताहितयोः कर्तॄणां मित्रादीनां याः सर्वा
धियः विचित्रा बुद्धयः तासां द्रष्टा साक्षी १० यच्चोक्तं भुंक्ष्व भोगान्निसादित तत्राप्याह

नह्यस्यास्ति प्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोपि वा एकः सर्वधियां द्र
ष्टा कर्तॄणां गुणदोषयोः १० नादत्त आत्मा हि गुणं न दोषं न क्रिया
फलं उदासीनवदासीनः परावरदृगीश्वरः ११

नादत्त इति गुणं सुखं दोषं
दुःखं क्रियाफलं च राज्यादिकं उदासीनत्वे हेतुः परावरदृक्कारणस्य कार्यस्य च साक्षी
न तु भोक्ता यतः ईश्वरः देहादिपारतंत्र्यशून्यः अत एवंभूतस्य मम च युष्माकं च संबं
धाभावाच्छोकं मा कुरु नेति वाक्यार्थः ११

१२ १३ द्विजभाषितंअंगिरसाप्रोक्तं पुत्रादीनांदुःखहेतुत्वंस्मरंस्यः पुत्रकाम

श्रीशुकउवाच इत्युदीर्यगतोजीवोज्ञातयस्तस्यतेतदा विस्मिता
मुमुचुः शोकंछित्वात्मस्नेहस्यंखलां १२ निर्हृत्यज्ञातयोज्ञातेर्देहंकृ
त्वोचिताः क्रियाः तत्यजुर्दुस्त्यजंस्नेहंशोकमोहभयार्त्तिदं १३ बाल
घ्योव्रीडितास्तत्रबालहत्याहतप्रभाः बालहत्याव्रतंचेरुर्ब्राह्मणै
र्यन्निरूपितं यमुनायांमहाराजस्मरंत्योद्विजभाषितं १४ ७ राम

नाम्नन्याः निर्मत्सराः सत्सइतिभावः १४ श्रीगोपालकृष्णायनमोनमः ७ ७

निबिडपंकतुल्यंगृहंविहाय निष्क्रमणमतिधीरस्यतस्यैवयोग्यंनान्यस्येतिसदृष्टां
तमाह सरसः पंकान्द्वीपोगजइवेति १५ कृताः पुण्यजलक्रियाः पितृतर्पणाद्याये

सइत्थंप्रतिबुद्धात्माचित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः गृहांधकूपान्निष्क्रांतः
सरःपंकादिवद्विपः १५ कालिंद्यांविधिवत्स्नात्वाकृतपुण्यजलक्रि
यः मौनेनसंयतप्राणोब्रह्मपुत्राववंदत १६ अथतस्मैप्रपन्ना
यभक्तायप्रयतात्मने भगवान्नारदःप्रीतोविद्यामेतामुवाचह १७
नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवायधीमहि प्रद्युम्नायानिरुद्धायनमः
संकर्षणायच १८

नसंयतप्राणेनियतेंद्रियः १६ १७ नमोधीमहिध्यायेममनसानमस्यामइत्यर्थः १८

निवृत्ताद्वैतदृष्टिर्यस्मात् १९ न्यस्तानिरस्ताःशक्त्यूर्मयः मायानिमित्ताःरागद्वेषा
दयोयेन २० मनसासहवचसिअप्राप्योपरतेसतियएकएवप्रकाशते वचसी

नमोविज्ञानमात्रायपरमानंदमूर्त्तये आत्मारामायशांतायनिवृत्त
द्वैतदृष्टये १९ आत्मानंदानुभूत्यैवन्यस्तशक्त्यूर्मयेनमः हृषीके
शायमहतेनमस्तेविश्वमूर्त्तये २० वचस्युपरतेप्राप्ययएकोमन
सासह अनामरूपश्चिन्मात्रःसोव्यान्नःसदसत्परः २१

तिसर्वेंद्रियोपलक्षणं सोस्मान्अव्यात् सदसत्परःकार्यकारणयोः कारणं २१

तदेवाह यस्मिन्निदंकार्यकारणंतिष्ठति अप्येतिच यतश्चजायते मृन्मयेषुघ
टादिषुमृज्जातिर्मृन्मात्रमिवसर्वानुस्यूतं यत्तस्मै २२ सर्वानुस्यूतंचेज्ज्ञातिवत्प्र

यस्मिन्निदंयतश्चेदंतिष्ठत्यप्येतिजायते मृन्मयेष्विवमृज्जाति
स्तस्मैतेब्रह्मणेनमः २२ यन्नस्पृशंतिनविदुर्मनोबुद्धींद्रियासवः
अंतर्बहिश्चविततंव्योमवत्तन्नतोस्म्यहं २३

तीयेत कथंमनोवचसोरप्राप्तिस्तत्राह यद्ब्रह्मव्योमवद्वित त मपिअसवः
प्राणाः क्रियाशक्त्यानस्पृशंति मनआदीनिचज्ञानशक्त्यानविदुः तद्ब्रह्मनतोस्मि
२३

तेषांतद्ज्ञानेहेतुमाह देहेंद्रियादयोअमीयदंशाविद्धायच्चैतन्यांशेनाविष्टाःसंतः
कर्मसुस्वस्वविषयेषुप्रचरंति जाग्रत्स्वप्नयोः अन्यदासुषुप्तिमूर्छादौनैवप्रचर
तियथाअप्रतप्तंलोहंनदहति एवंब्रह्मगतज्ञानक्रियाशक्तिभिर्भास- वर्तमाना देहा

देहेंद्रियप्राणमनोधियोमीयदंशाविद्धाःप्रचरंतिकर्मसु नैवान्यदालो
हमिवाप्रतप्तंस्थानेषुतद्द्रष्टृपदेशमेति २४

दयः तन्नस्पृशंतिन विदुश्चेति
भावः जीवस्तर्हिद्रष्टृत्वाज्जानातुनेत्याह स्थानेषुजाग्रदादिषुद्रष्टृपदेशंद्रष्टृसं
ज्ञांतदेवैतिप्राप्नोति नान्योजीवोनामास्तिनान्योतोस्तिद्रष्टेत्यादिश्रुतेः यद्वाद्रष्टृ १२३
पदेशंद्रष्टृसंज्ञंजीवमपितदेवएतिजानाति ननुजीवस्तज्जानातीत्यर्थः तदुक्तंहंस
गुह्यस्तोत्रे देहोऽसवोक्षाइत्यादि २४

सकलायेसात्वतपरिवृढाः तेषांनिकरःसमूहः तस्यकरकमलानांकुड्मलैर्मुकुलैः उप
लालितंचरणारविंदयुगलंयस्यतस्यसंबोधनं परमउत्कृष्टपरमेष्ठिन्सर्वेश्वर

ॐ नमोभगवतेमहापुरुषायमहानुभावायमहाविभूतिपतयेस
कलसात्वतपरिवृढनिकरकरकमलकुड्मलोपलालितचरणारविं
दयुगलंपरमेष्ठिन्नमस्ते २५ शुकउ० भक्तायैतांप्रपन्नायविद्यामा
दिश्यनारदः ययावंगिरसासाकंधामस्वायंभुवंप्रभो २६

परम

२५ पूर्वंसनारदोंगिराआजगामेति अंगिराः प्राधान्येनोक्तः चित्रकेतोःपुत्रप्रद
त्वेनतस्यप्रथमगुरुत्वात् इहतुनारदोंगिरसासाकंययाविति नारदस्यप्राधान्यनिर्दे
शः तदुपदेशेनतस्यवैराग्योत्पत्तेः प्रमोहेसमर्थ २६

यथायथावद्धारयामास २७ विद्याधराधिपत्यं चावांतरफलं लेभे अप्रतिहतम
स्खलितं २८ कतिपयैरहोभिः विद्ययाऽस्खन्नदीप्तेन मनसा गतिर्यस्य २९ मृणाल

चित्रकेतुस्तु विद्यां तां यथा नारदभाषितां धारयामास सप्ताहमब्भक्षः सुसमाहि
तः २७ ततश्च सप्तरात्रांते विद्यया धार्यमाणया विद्याधराधिपत्यं स लेभेऽप्रतिहतं
नृप २८ ततः कतिपयाहोभिर्विद्ययेद्धमनोगतिः जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणां
तिकं २९ मृणालगौरं शितिवाससं स्फुरत्किरीटकेयूरकटित्र कंकणं प्रसन्नवक्त्रा
रुणलोचनं वृतं ददर्श सिद्धेश्वरमंडलैः प्रभुं ३०

धौरं शितिवाससं नीलांबरं स्फुरं
ति किरीटादीनि यस्य कटित्रं कटिसूत्रं प्रसन्नानि वक्त्राणि यस्य अरुणानि लोचना
नि यस्य तं च तं च ३०

दृष्ट्वाचतमादिपुरुषमभ्ययाच्छरणंगतः अनमत्ननाम कथंभूतः तस्यदर्शने
नध्वस्तंसमस्तंकिल्बिषंयस्य स्वछममलंचांतः करणंयस्य प्रणयेनाश्रुयुक्ते

तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषः स्वच्छामलांतःकरणोभ्ययान्मुनिः
प्रवृद्धभक्त्याप्रणयाश्रुलोचनः प्रहृष्टरोमानमदादिपुरुषं ३१ स
उत्तमश्लोकपदाब्जविष्टरंप्रेमाश्रुलेशैरुपमेहयन्मुहुः प्रेमोपरुद्धा
खिलवर्णनिर्गमोनैवाशकत्तंप्रसमीडितुंचिरं ३२

लोचनेयस्य प्रहृष्टा
निरोमाणियस्यसः ३१ तंप्रसमीडितुंस्तोतुंचिरंनैवाशकत्नशशाक तत्रहेतुः उ
त्तमश्लोकस्यपादाब्जयोर्विष्टरमासनंउपमेहयन् अभिषिंचन् प्रेम्णाउपरुद्धः अ
खिलानांवर्णानांनिर्गमउच्चारणंयस्यसः ३२

भा॰ष॰
१२५

मनीषयाबुद्ध्यामनःसमाधायएतद्वक्ष्यमाणंबभाषे प्रतिलब्धावाग्येन सात्व
तशास्त्रोक्तोविग्रहोयस्यतं ३३ अन्योन्यप्रेमजानंदनिभृतान्स्वामिसेवकान्।।अ

ततःसमाधायमनोमनीषयाबभाषएतत्प्रतिलब्धवागसौ निय
म्यसर्वेंद्रियबाह्यवर्त्तनंजगद्गुरुंसात्वतशास्त्रविग्रहं ३३ चित्रकेतुरु॰
अजितजितःसममतिभिःसाधुभिर्भवान्जितात्मभिर्भवता
विजितास्तेपिचभजतामकामात्मनांयआत्मदोतिकरुणः ३४ ७

भिर्नंदनृसुदास्तौतिदशभिः पंचभिर्विभुं हे अजित अन्यैरजितोपिभवान्साधुभिर्भ
क्तैर्जितःस्वाधीनएवकृतः यतोभवानतिकरुणः तेपिच निष्कामाअपिभवताविजि
ताः योभवान्अकामात्मनामात्मानमेवददाति ३४

१२५

ननु भक्तैरेव जित इति कथं स्पर्द्धमानैरपि स्रष्ट्यादिकर्तृभिरन्यैरीश्वरैर्जयसंभवा
त् तत्राह तवेति जगत उदयादीनि तवैव विभवः विभवनं महिमा लीलेति यावत्

तव विभवः खलु भगवन् जगदुदयस्थितिलयादीनि वि
श्वसृजस्तेंशंशास्तत्र मृषा स्पर्द्धंते पृथगभिमत्या ३५

वना१

वस्पर्द्धंते ३५

आदिशब्देन प्रवेशनियमनादीनि विश्वसृजस्तु ब्रह्मादयो न ईश्वराः किंतु ते तवां
शो यः पुरुषस्तस्यांशाः तत्र एवं स्थितेपि पृथग्पृथगीश्वरा वयमित्यभिमानेन वृथै

भा॰प॰
१२६

त्वमेवसृष्ट्यादिकर्त्तेत्येतदुपपादयति परमाणुःसूक्ष्मंमूलकारणंपरमंमहत्अंति
मंकार्यंतयोः त्वमेवाद्यंतांतरवर्त्तीआदावंतेच अंतरेमध्येचवर्त्तितुंशीलंयस्यसअ

परमाणुपरममहतोस्त्वमाद्यंतांतरवर्तीत्रयविधुरः आ
दावंतेपिचसत्वानांयत्ध्रुवंतदेवांतरालेपि ३६

तएवत्रयविधुरः आद्यंतमध्यशून्योध्रुवः तेचत्वयासृज्यंतेनतुध्रुवाः कुतइत्य
तआह सत्वानांसत्वेनप्रतीतानांकार्याणामादावंतेपिअंतरालेपितदेवध्रुवंसु
वर्णादिवत् ३६

१२६

एवंध्रुवत्वेनकालतःपरिछेदोनास्तीत्युक्तं देशतोप्यपरिछेदमाह क्षित्यादिभिरि
तिपूर्वस्मात्पूर्वस्माद्दशगुणमुत्तरैरधिकैरावृतः यत्रत्वयि अणुकल्पः अणुतुल्यः

क्षित्यादिभिरेषकिलावृतः सप्तभिर्दशगुणोत्तरैरंडकोशः
यत्रपतत्यणुकल्पः सहांडकोटिभिस्तदनंतरः ३७ विषय
तृषोनरपशवोयउपासते विभूतीर्नपरंत्वां तेषामाशिषई
शातदनुविनश्यंतियथाराजकुले ३८

पततिपरिभ्रमतितस्मादनंतस्त्वं ३७ यस्मादेवंपरमेश्वरस्त्वमेव अन्येदेवास्त
वविभूतयः अतस्त्वांविहायविषयकामनयान्योपासका अतिमंदाइत्याह वि

षयेषुतद्वत्तृष्णायेषांतेनराकाराः पशवः कुतः येविभूतिरिंद्रा
घाउपासनेनेनतुपरंत्वां ततः किंतत्राह तेषामितितदनूपास्य
नाशानंतरंयथाराजकुलंअत्रुराजनाशानंतरंयथातत्सेवका
नांआशिषोनस्यंतितद्वत् अयंचपरमोवधिः मध्येपिविन
श्यंस्येव ३८ ७

विषयकामेनापिकृतात्वत्सेवामोक्षफलैवेत्याह कामधियः विषयकामना अपिहेपरम
त्वयिरचिताः कृताश्चेत्तन्नरोहंति देहांतरोत्पत्तयेनभवंति करंभबीजानिभर्जित

कामधियस्त्वयिरचितानपरमरोहंतियथाक
रंभबीजानि ज्ञानात्मन्यगुणमयेगुणगणतो
स्यद्वंद्वजालानि ३९

बीजानियथा यतोस्यजीवस्यगुणगणादेवद्वंद्वसमूलानभवंति अतःकामेनापिनि
र्गुणस्यतवभजनाच्छनैर्नैर्गुण्यंभवतीत्यर्थः ३९ ७ ७ ७ ७ ७

फलकामनयापितृदाराधनंयदामोक्षहेतुस्तदाकिंवक्तव्यंभगवद्धर्ममाहात्म्यमि
तिवक्तुंतत्संप्रदायप्रवर्त्तकत्वेनभगवंतंस्तौतिजितमिति यदाभवान्भागवतं

जितमजिततदाभवतायदाहभागवतंधर्ममनवद्यं निष्किं
चनायेमुनयआत्मारामायमुपासतेऽपवर्गाय ४०

धर्ममाहतदाभवतात्वयाजितंसर्वोत्कर्षेणास्थितं तत्रहेतुः येनिष्किंचनाः सनकु
मारायैदेस्ते [illegible] भवंतमपवर्गायसेवंतेतेनभवताजितंयंधर्ममितिवा ४० ७

अनवद्यतामेवाह विषमामतिर्यत्रयस्मिन्भागवतेधर्मेनास्ति यदन्यत्रयथान्य
स्मिन्काम्यधर्मेनतुसोपिवेदोक्तत्वादनवद्यएवतत्राह विषमधियाशत्रुमारणा

विषममतिर्नयत्रनृणांत्वमहमितिममतवेतिचयदन्य
त्र विषमधियारचितोयःसह्यविशुद्धःक्षयिष्णुरधर्मबहुलः
४१

दिकामनयारचितोविहितोयःसह्यविशुद्धः रागद्वेषादिमत्त्वात् क्षयिष्णुश्चनश्व
रफलत्वात् अधर्मबहुलश्चहिंसादिबाहुल्यात् तदुक्तंशबरस्वामिभिः उभयमि
हचोदनयालक्ष्यते अर्थोऽनर्थश्चेत्यादि ४१

एतत्प्रपंचयति कः क्षेमः किंकुशलं नाकिंचित् निजपरयोः स्वस्यपरस्यचस्वपरद्रु
हास्वस्मैपरस्मैचद्रुह्यतीतिस्वपरध्रुक्तेन यतः स्वद्रोहात् असंतकायक्लेशात्तव
कोपः पीडासंभवति तदुक्तंगीतासु कर्षयंतः शरीरस्थंभूतग्राममचेतसः मां

कः क्षेमोनिजपरयोः कियानर्थः स्वपरद्रुहाधर्मेण स्व
द्रोहात्तवकोपः परसंपीडयाचतथाधर्मः ४८

चैवांतः शरीरस्थंतांविद्ध्यासुरनिश्चयान् इति तथापरसंपीडयाऽधर्मः चशब्दा
त्तवकोपश्च अतस्त्वयारागांधमपिकथंचिद्वेदमार्गेप्रवर्त्तयितुंकाम्यधर्मोपि
हितोनतत्त्वदृष्ट्या ४८

१२९

भागवतेधर्मेनतुद्रोहइत्याह नव्यभिचरतिनपरमार्थंजहातितवईक्षादृष्टिः अव्य
भिचारेहेतुः स्थिरेतिस्थावरजंगमप्राणिसमूहेषुसमबुद्धयोभागवतायंधर्मंसेवं

नव्यभिचरतितवेक्षाययाह्यभिहितोभागवतोधर्मः स्थिरचर
सत्वकदंबेष्वपृथक्धियोयमुपासतेत्वार्याः ४३ नहिभगव
न्नघटितमिदंत्वद्दर्शनान्नृणामखिलपापक्षयः यन्नामसकृ
च्छ्रवणात्पुल्कसोपिविमुच्यतेसंसारात् ४४

ते ४३ एवंभूतस्यभागवतधर्मप्रवर्तकस्यतवदर्शनात्सर्वपापक्षयोभवतीति
किंचित्रमित्याह नहीति ४४

अतोहंकृतार्थोस्मीत्याह अथेति अतोहेतोस्तवावलोकेनपरिमृष्टानिरस्ताआशये चित्तेमलायेषांतेत्वद्दर्शनंचममनारदोपदेशेनजातमित्याह सुरर्षिणेति ४५ यथा

अथभगवन्वयमधुनात्वदवलोकपरिमृष्टाशयमलाः सुरर्षिणायदुदितंतावकेनकथमन्यथाभवति ४५ विदितमनंतसमस्तंतवजगदात्मनोजनैरिहाचरितं विज्ञाप्यंपरमगुरोः कियदिवसवितुरिवखद्योतैः ४६

चाहंपूर्वमतिमूढआसंयथाचनारदेनानुगृहीतोस्मितत्सर्वांतर्यामिणस्तवमयाकिंप्रकाशनीयमित्याह विदितमिति विशेषेण ज्ञाप्यंप्रकाशनीयंकियदिव नकिमपिसूर्यः सवितुर्यथाखद्योतैः प्रकाशनीयं नास्तितद्वत् ४६

उक्तलक्षणंभगवंतंप्रणम्यातिनमस्यतिद्वाभ्यां सकलजगतः स्थित्यादीनामीशाय
समर्थायदुरवसिताअविज्ञाताआत्मगतिर्निजंतत्वंयस्यतस्मै केषांकुयोगिनां

नमस्तुभ्यंभगवतेसकलजगत्स्थितिलयोदयेशाय दुरवसितात्मगत
येकुयोगिनांभिदापरमहंसाय ४७ यंवैश्वसंतमनुविश्वसृजःश्वसं
तियंचेकितानमनुचित्तयउच्चकंति भूमंडलंसर्षपायतियस्यमूर्ध्नि
तस्मैनमोभगवतेस्तुसहस्रमूर्ध्ने ४८ शुक उ० संस्तुतोभगवानेवम
नंतस्तमभाषत विद्याधरपतिंप्रीतश्चित्रकेतुंकुरूद्वह ४९

केनभिदाभेदद्द
ष्या ४७ श्वसंतिचेष्टंतेचेकितानंपश्यंतंअनुचितयःज्ञानेंद्रियाणिउच्चकंतिसारूदंप

मेऽनुशासनंमद्विषयउपदेशः तेनचतयाचविद्यया अस्मात्त्वद्दर्शनात्संसिद्धोसि
५० तद्बोधदार्ढ्यायस्वयमप्युपदिशति अहमित्यादिना सर्वभूतान्यहमेवभूताना

भगवानुवाच ॥ पश्यादर्शंगिरोभ्यांतेव्याहृतंमेनुशासनं संसिद्धोऽ
सितयाराजन्विद्ययादर्शनाच्चमे ५० अहंवैसर्वभूतानिभूता
त्माभूतभावनः शब्दब्रह्मपरंब्रह्मममोभेशाश्वतीतनू ५१

मात्माभोक्ताप्यहमेवभोक्तृभोग्यात्मकंविश्वंमद्व्यतिरिक्तंनास्तीत्यर्थः यतोहंभू
तभावनः भूतानांप्रकाशकः कारणंच ननुशब्दब्रह्मप्रकाशकंपरंब्रह्मकारणंप्र
काशकंच सत्यं तेउभेममैवरूपेइत्याह शब्दब्रह्मेति शाश्वतीशाश्वत्यौ ५१ छ

अतस्त्वमेवं पश्येत्याह लोके भोग्यप्रपंचे भोक्तृत्वेन विततमनुगतमात्मानं लोकं चा
त्मनि भोग्यत्वेन संततं व्याप्तं तदुभयं च मया कारणात्मना व्याप्तं मयि चैवोभयं क्लृप्तं
कल्पितं स्मरेदिति तृतीयेनान्वयः पश्येत्यध्याहारो वा ५२ ननु जाग्रदाद्यवस्थाभेदे

लोके विततमात्मानं लोकं चात्मनि संततं उभयं च मया व्याप्तं मयि चैवोभयं क्लृप्तं ५२
यथा सुषुप्तः पुरुषो विश्वं पश्यति चात्मनि आत्मानमेकदेशस्थं मन्यते स्वप्नउत्थितः

न भोक्तृभोग्यात्मकं विश्वं स्फुटं प्रतीयमानं कथं कल्पितं स्यादित्याशंक्य स्वप्नं जाग्र गत
दादिदृष्टांतेन संभावयन्नाह यथेति द्वाभ्यां यथा स्वप्ने सुषुप्तो गिरिवनादिरूपं देशां
तरस्थमात्मन्येव पश्यति स्वप्नमध्ये सुषुप्तिं स्वप्नं च पश्यतोस्यार्थः तथा स्वप्न एव

विश्वं

भूतानि

स्थितःसन्आत्मानमेकदेशस्थंशयनदेशेस्थितंमन्यतेजाग्रदवस्थामनुभवति
५३ एवंप्रसिद्धान्यपिजाग्रदादीनित्रीण्यवस्थानानिजीवोपाधेर्बुद्धेरवस्था आत्मनो
मायामात्राणीत्येवंविज्ञायतेषांद्रष्टारंअतएवपरंतदवस्थारहितमात्मानंस्मरेत्

एवंजागरणादीनित्रीण्यवस्थानानिचात्मनः मायामात्राणिविज्ञायतत्द्रष्टारंपरं
स्मरेत् ५४ येनप्रसुप्तःपुरुषःस्वापंवेदात्मनस्तदा सुखंचनिर्गुणंब्रह्मतमात्मानम
वैहिमां ५५

५४ ननुतेषांद्रष्टारमितिकथ मुच्यतेस्वापेदृश्याभावेनतद्द्रष्टृत्वाभावात्
तत्राहयेनेति प्रसुप्तःपुरुषोजीवः येनरूपेणतदास्वापकालेआत्मनःस्वापंनिर्गुण
मतींद्रियंसुखंचवेद तमात्मानंब्रह्ममामवेहि तदास्वापसुखयोरसंवेदनेसुखमँ १२

हमस्वाप्समिति स्मृतेरसंभवात्

ननुस्वापसाक्षिणादृष्टंकथंजाग्रदवस्थःस्मरेत् नह्यन्येनदृष्टमन्यःस्मरतितत्राह
उभयंप्रस्वापंप्रतिबोधंचस्मरतःअनुसंदधतः तयोःप्रस्वापप्रतिबोधयोःप्रका
शकत्वेनयदन्वेतिताभ्यांव्यतिरिच्यतेच एतयोरपायेप्यनपायात्तज्ज्ञानंपरंब्र

उभयंस्मरतःपुंसःप्रस्वापप्रतिबोधयोः
अन्वेतिव्यतिरिच्येततज्ज्ञानंब्रह्मतत्परं ५६

ह्मतदेवननुभिन्नमित्यर्थः अतोबाल्येदृष्टस्ययौवनेस्मृतिवदवस्थांतरत्वेपिस्वापा
नंदयोःस्मरणंघटतइतिभावः तदेवंप्रत्यंब्रह्मात्मानमवेहीत्यनुषंगः ५६ नमोनमः

विपक्षेदोषमाह यत् यदि एतत् मद्भावं मत्स्वरूपं ब्रह्मविस्मृतं तदात्मनः सकाशाद्भि
न्नंभवति तत एतस्य पुंसः संसारोभवति संसारस्वरूपमाह देहाद्देहजन्मानंतरंपु

यदेतद्विस्मृतंपुंसोमद्भावंभिन्नमात्मनः ततःसंसारएतस्य
देहाद्देहोमृतेर्मृतिः ५७ लब्ध्वेहमानुषींयोनिंज्ञानविज्ञानसं
भवं आत्मानंयोनबुध्येतनक्वचित्क्षेममाप्नुयात् ५८

नर्जन्ममृत्तेरनंतरंमृतिश्चेति ५७ योन्यंतरेपिभोगादिसंपादनंशक्यंज्ञानार्थंतत्रै
वपतितव्यमित्याह लब्ध्वेति ज्ञानंशास्त्रोक्तंविज्ञानमपरोक्षंतयोःसंभवोयस्यांतां

५८

वैराग्यार्थमाह ईहायांप्रवृत्तिमार्गे ततईहातः अनीहायांनिवृत्तिमार्गेतुअभयंमो
क्षोभवतीतिचस्मृत्वाफलसंकल्पाद्विरमेत् पाठांतरेनोभयंपरिक्लेशाः फलविप

॥ स्मृत्वेहायांपरिक्लेशांततःफलविपर्ययं अभयंचाप्यनीहायांसं
कल्पाद्विरमेत्कविः ५९ सुखायदुःखमोक्षायकुर्वातेदंपतीक्रियाः त
तोनिवृत्तिरप्राप्तिर्दुःखस्यचसुखस्यच ६० एवंविपर्ययंबुध्वानृणांवि
ज्ञाभिमानिनां आत्मनश्चगतिंसूक्ष्मांस्थानत्रयविलक्षणां ६१

र्ययेनास्तीत्येवंस्मृत्वा ५९ एतद्विवृणोतिसुखायेतित्रिभिः दुःखस्यानिवृत्तिःसुख
स्याप्राप्तिः ६० विज्ञाःउद्यमेप्रवीणाः वयमित्यभिमानवतां स्थानत्रयविलक्षणांतु
रीयांबुध्वा ६१

दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिरैहिकामुष्मिकैर्विषयैः स्वेन तेजसा विवेकबलेन ६२ नचातः
परः पुरुषार्थोस्तीत्याह एतावानिति योगेनै पुण्यं यस्याः सा बुद्धिर्येषां परस्यात्म

दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिर्निर्मुक्तः स्वेन तेजसा ज्ञानविज्ञानसंतृप्तो मद्भक्तः पुरुषो भ
वेत् ६२ एतावानेव मनुजैर्योगनैपुण्यबुद्धिभिः स्वार्थः सर्वात्मना ज्ञेयो यत्परा
त्मैकदर्शनं ६३ त्वमेतच्छ्रद्धया राज नप्रमत्तो वचो मम ज्ञानविज्ञानसंपन्नो धार
यन्नाशु सिध्यसि ६४ शुकउ॰ आश्वास्य भगवानित्थं चित्रकेतुं जगद्गुरुः पश्य
तस्तस्य विश्वात्मा ततश्चांतर्दधे हरिः ६५ इति श्रीभागवते महापुराणे ष॰ षोडशोध्यायः

नः एकं दर्शनामिति यत् एतावानेव ६३ ६४ आश्वास्येति ६५ इति षष्ठे षोडशोध्यायः
१६

ततःसमदृशोऽमोघांमहर्द्धिंप्राप्यखेचरन् विहस्यगिरिशंशापप्राप्तुमायात्तत्रतोगतः
१ यतःयस्यांतस्यैदिशेनमः नमनंकृत्वा १ सविद्याधरस्त्रीभिर्हरिंगापयन्रेमइ

श्रीशुकउवाच॥ यतश्चांतर्हितोनंतस्तस्यैकृत्वादिशेनमः विद्या
धरश्चित्रकेतुश्चचारगगनेचरः १ सलक्षंवर्षलक्षाणामव्या
हतबलेंद्रियः स्तूयमानोमहायोगीमुनिभिःसिद्धचारणैः २ कु
लाचलेंद्रद्रोणीषुनानासंकल्पसिद्धिषु रेमेविद्याधरस्त्रीभिर्गा
पयन्हरिमीश्वरं ३

त्तिद्वयोरन्वयः अव्याहतंबलमिंद्रियपाटवंचयस्य २ नानाविधाःसंकल्पेनैवसि
द्धयोयासुतासु ३

अकस्माद्भुतैश्वर्यगर्वात्प्राचीनकर्मतः आसुरींयोनिमापन्नोभवानीशापतः
सतु तदाह एकदेत्यादिना ४ अंकीकृतांउत्संगेनैकीकृतांदेवींबाहुनालिंग्यपरिस्थि

एकदासविमानेनविष्णुदत्तेनभास्वता गिरिशंददृशेगछन्परी
तंसिद्धचारणैः ४ आलिंग्यांकीकृतांदेवींबाहुनामुनिसंसदि उ
वाचदेव्याःशृण्वंत्याजहासोच्चैस्तदंतिके ५ चित्रकेतु०॥ एषलोक
गुरुःसाक्षाद्धर्मंवक्ताशरीरिणां आस्तेमुख्यःसभायांवैमिथुनी
भूयभार्यया ६

तंउवाच जहासचतस्यांतिकेस्थितःसन् ५ धर्मंवक्तावदतिशरीरिणांमध्येसु
ख्यश्चभार्ययामिथुनीभूयचास्ते ६

७ ८ अगाधागंभीराधीर्यस्यसः ९ नतस्यवीर्यंप्रभावंविद्वान्तस्मि

जटाधरस्तीव्रतपाब्रह्मचारीसभापतिः अंकीकृत्यस्त्रियंचास्ते
गतह्रीःप्राकृतोयथा ७ प्रायशःप्राकृताश्चापिस्त्रियंरहसिबि
भ्रति अयंमहाव्रतधरोबिभर्त्तिसदसिस्त्रियं ८ भगवानपित
च्छ्रुत्वाप्रहस्यागाधधीर्नृप तूष्णींबभूवसदसिसभ्याश्चतदनुव्र
ताः ९ शुकउ० इत्यतद्वीर्यविदुषिब्रुवाणबह्वशोभनं रुषाहदेवी
धृष्टायनिर्जितात्माभिमानिने १०

॥पार्वत्युवाच॥

निर्जिताभिमानिनेजितेंद्रियोहमित्यभिमानवते इतिरुषाक्रोधेनाह १० नमः

विरुद्धंप्रकर्षेणकरोतीतिविप्रकृत् ॥ अतिवर्त्तिनंशास्त्रमतिक्रम्यवर्त्तमानशी
लंयेनोनिषेधंतिननिवारयंति १२ एषांब्रह्मादीनामनुध्येयंपदाब्जयुग्मंयस्य

अयंकिमधुनालोकेशास्तादंडधरःकृतः अस्मद्विधानांदुष्टानांनि
र्लज्जानांचविप्रकृत् ॥ नवेदधर्मंकिलपद्मयोनिर्नब्रह्मपुत्राभृगु
नारदाद्याः नवैकुमारःकपिलोमनुश्चयेनोनिषेधंत्यतिवर्त्तिनंहरं
१२ एषामनुध्येयपदाब्जयुग्मंजगद्गुरुंमंगलमंगलस्वयं यःक्षत्र
बंधुःपरिभूयसूरीन्प्रशास्तिधृष्टस्तदयंहिदंड्यः १३

तंमंगलंपरमधर्ममूर्त्तिं सूरीन्परिभूयअज्ञान्कृत्वाजगद्गुरुंयःप्रशास्तितस्मात् १३

ननुहरिभक्तोयंनदंडमर्हतीतिचेत्तत्राह नायंसाधुभिःपरिसेवितंवैकुंठस्यपाद
मूलोपसर्पणमर्हति यतःसंभाविताऽहमधिकइतिस्तब्धामतिर्येनअतएवस्त

नायमर्हतिवैकुंठपादमूलोपसर्पणं संभावितमतिःस्तब्धः
साधुभिःपर्युपासितं १४ अतःपापीयसींयोनिमासुरींया
हिदुर्मते यथेहभूयोमहतांनकर्त्तापुत्रकिल्बिषं १५ श्रीशुक
• एवंशप्तश्चित्रकेतुर्विमानादवरुह्यसः प्रसादयामाससस
तींमूर्ध्नानम्रेणभारत १६

ब्धः अनम्रः १४ नरे वस्त्वयंदम्यत्वंनिश्चितमसा
ह अतइति हेपुत्रयथाभूयोमहतांकिल्बिषमपराधंनकर्त्ताकरिष्यसितथायाा
हीत्यर्थः १५ १६

पूर्वदिष्टंप्राचीनकर्ममेवतत् १७ अयंचसंसारचक्रस्वभावएवनकृत्रिमित्याह

चित्रकेतुरुवाच ॥ प्रतिगृण्हामितेशापमात्मनोंजलिनांबिके देवै
र्मर्त्यायेत्प्रोक्तंपूर्वदिष्टंहितस्यतत् १७ संसारचक्रएतस्मिनजंतुर
ज्ञानमोहितः भ्राम्यन्सुखंचदुःखंच भुंक्तेसर्वत्रसर्वदा १८ नैवा
त्मानपरश्चापिकर्त्तास्यात्सुखदुःखयोः कर्त्तारंमन्यतेप्राज्ञआ
त्मानंपरमेवच १९

य

संसारचक्रइति १८ अतएवात्रममचतवचनकोपिदोषइत्याह नैवेति १९ ७

नन्वेवंभूतविषमस्वभावोतस्यकिंकारणंप्रियादिवैषम्याभावादित्याशंक्ययद्यपि
प्रियादयोनसंतितथापितत्तत्कर्मवशात्सर्वंघटतइत्याह नतस्येतिद्वाभ्यां प्र

नतस्यकश्चिद्दयितःप्रतीपोनज्ञातिर्बंधुर्नपरोनचस्वः स
मस्यसर्वत्रनिरंजनस्यसुखेनरागःकुतएवरोषः २२ ७

तीपःअप्रियः नज्ञातिर्बंधुश्चेत्यर्थः तत्रहेतुः सर्वत्रसमस्य तत्कुतःनिरंजनस्य
निःसंगस्यअतएवतन्निमित्तेसुखेनास्तिरागानुबंधोरोषःकुतः २२ राम ७

रामो

एवन्तावत्सुखदुःखादिकमंगीकृत्योक्तं इदानींतदपिवस्तुतोनास्तीत्याह गुणानांमा
यामयानांप्रवाहेसंसारे २० ननुमायागुणानांचेदयंप्रवाहस्तर्हितेषांजडत्वाद्बं

गुणप्रवाहएतस्मिन्कःशापःकोन्वनुग्रहः कःस्वर्गोनरकः
कोवाकिंसुखंदुःखमेववा २० एकःसृजतिभूतानिभगवा
नात्ममायया एषांबंधंचमोक्षंचसुखंदुःखंचनिष्कलः २१

धमोक्षादिअनुभवोनस्यात्तत्राह एकःपरमेश्वरोमाययानिमित्तभूतयाभूता
निप्राणिनःसृजतियेषांबंधादिकंचसृजतिनिष्कलःस्वयंबंधादिशून्यः २१ ७

यद्यप्येवंतथापितस्यशक्त्यामाययायोविसर्गः पुण्यपापादिलक्षणंकर्मएषांश
रीरिणांसुखाद्यर्थमवकल्पतेसमर्थोभवति यथोक्तंगीतासु भूतभावोद्भवक

तथापितच्छक्तिविसर्गएषांसुखायदुःखायहिताहिताय बंधा
यमोक्षायचमृत्युजन्मनोः शरीरिणांसंसृतयेऽवकल्पते २३
अथप्रसादयेनत्वांशापमोक्षायभामिनि यन्मन्यसेअसाधू
क्तंममतत्क्षम्यतांसति २४

×सेतत्त्वयाक्षम्यतां २४×

रोविसर्गःकर्मसंज्ञितइति २३ अथतस्मात्हेभामिनिकोपनेत्वांकेवलंप्रसादया
मि ननुशापमोक्षायतर्हिकिंप्रसादनेनात आह ममोक्तंसाध्वपि असाधुवन्मन्यः

गिरिशोभवानीशंकरौप्रसाद्यस्मयतोर्विस्मयंकुर्वतोः २५ २६ २७ स्वर्गादावेवतुल्यो

श्रीशुकउ० इतिप्रसाद्यगिरिशौचित्ररकेतुररिंदम जगामस्ववि
मानेनपश्यतोःस्मयतोस्तयोः २५ ततस्तुभगवान्रुद्रोरुद्राणी
मिदमब्रवीत् देवर्षिदैत्यसिद्धानांपार्षदानांचशृण्वतां २६ रुद्र
उ०॥ दृष्टवत्यासिसुश्रोणिहरेरद्भुतकर्मणः माहात्म्यंभृत्यभृत्या
नांनिस्पृहाणांमहात्मनां २७ नारायणपराःसर्वेनकुतश्चनबि
भ्यति स्वर्गापवर्गनरकेष्वपितुल्यार्थदर्शिनः २८

र्थःप्रयोजनमितिद्रष्टुंशीलंयेषांतेतथा २८ नमोभगवतेनारायणायनमोनमः

तत्रतदुक्तमेवहेतुमाहद्वाभ्यां देहिनांसुखदुःखमित्यादिद्वंद्वानीश्वरस्यलीलयामाय
याभवंति २९ तेषुचगुणदोषविकल्पश्चेत्यन्वयः इष्टानिष्टभेदइवयःस्फुरतिसआ

देहिनांदेहसंयोगात्द्वंद्वानीश्वरलीलया सुखंदुःखंमृतिर्जन्मशापो
नुग्रहएवच २९ अविवेककृतःपुंसोह्यर्थभेदइवात्मनि गुणदोषविक
ल्पश्चभिदेवस्रजिवत्कृतः ३०

त्मन्यर्थभेदः सुखादिभेदः पुंसःस्वप्नेयथाअ
विवेककृतोभवतिस्रजिवत्सर्पमालादिभिर्यथातथैवकृतइत्यर्थः स्रगवदितिव
क्तव्येस्रजिवदित्यार्षपाठांतरेतुसुगमं ३०

अतोभागवतानांनिस्पृहत्वमुचितमेवेत्याहवासुदेवइति ज्ञानवैराग्ययोर्वीर्यंबलं
येषांतेषांव्यपाश्रयः विशिष्टबुध्या आश्रयणीयोर्थोनास्ति ३१ अस्यचहरिदासत्वे

वासुदेवेभगवतिभक्तिमुद्वहतांनृणां ज्ञानवैराग्यवीर्याणांनेहकश्चिद्व्यपाश्रयः
३१ नाहंविरिंच्योनकुमारनारदौनब्रह्मपुत्रामुनयःसुरेशाः विदामयस्येहितमं
शकांशकानतत्स्वरूपंपृथगीशमानिनः ३२ नह्यस्यास्तिप्रियःकश्चिन्नाप्रियःस्वः
परोपिवा आत्मत्वात्सर्वभूतानांसर्वभूतप्रियोहरिः ३३

नतत्स्वभावत्वान्नैतच्चित्र
मितिवक्तुंहरेर्माहात्म्यमाह नाहमितिद्वाभ्यां ईहितंमाहात्म्यंलीलांवायद्वयंन
विदामस्तत्रहेतुस्तस्यस्वरूपमंशकांशकाअपिसंतःपृथगीशमानिनोनविदुरेव ३२
अतएवहरिरपिसर्वेषांभूतानांप्रियः ३३

अहंचैवाच्युतस्यप्रियः तस्मान्ममास्मिन्क्रोधोनाभूदितिभावः ३४ ३५ ३६ प्रतिशा

तस्यचायंमहाभागाश्चित्रकेतुःप्रियोनुगः सर्वत्रसमदृक्शांतोह्यहंचैवाच्यु
तप्रियः ३४ तस्मान्नविस्मयःकार्यःपुरुषेषुमहात्मसु महापुरुषभक्तेषु
शांतेषुसमदर्शिषु ३५ शुकउ॰॥ इतिश्रुत्वाभगवतः शिवस्योमाभिभा
षितं बभूवशांतधीराजन्देवीविगतविस्मया ३६ इतिभागवतोदेव्याः
प्रतिशापमलंतमः मूर्ध्नासंजगृहेशापमेतावत्साधुलक्षणं ३७

पंदातुमलंतमःसमर्थतमोपि ३७

३८ असुरजातेः असुरस्यभावेनोत्पत्तेःभगवतिमतेश्च ३९ ४० एतदेनं ४१ इ

जज्ञेत्वष्टुर्दक्षिणाग्नौदानवींयोनिमाश्रितः वृत्रइत्यभिविख्यातोज्ञान
विज्ञानसंयुतः ३८ एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि वृत्रस्यासु
रजातेश्चकारणंभगवन्मतेः ३९ इतिहासमिमंपुण्यंचित्रकेतोर्महात्म
नः माहात्म्यंविष्णुभक्तानांश्रुत्वाबंधाद्विमुच्यते ४० यएतत्प्रातरुत्था
यश्रद्धयावाग्यतःपठेत् इतिहासंहरिंस्मृत्वासयातिपरमांगतिं ४१ इती
श्रीभागवतेम० षष्ठमस्कंधेसप्तदशोध्यायः १७ ७

तिश्रीभागवतेटीकायांसप्तदशोध्यायः १७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

आदित्यानांचतुर्थस्यत्वष्टुर्वंशप्रसंगतः प्रोक्तमिंद्रकृतंविश्वरूपत्वाष्ट्रवधादिकं १ अदि
तेः पंचमादीनांपुत्राणामन्वयोक्तितः अष्टादशेदितेर्गर्भेशक्रेणमरुतांभिदा २

शुक उ० पृश्निस्तुपत्नीसवितुस्सावित्रींव्याहृतिंत्रयीं अग्निहोत्रं
पशुंसोमंचातुर्मास्यंमहामखान् ३ सिद्धिर्भगस्यभार्यांगमहिमा
नंविभुंप्रभुं आशिषंचवरारोहांकन्यांप्रासूतसुव्रतां २

त्वष्टुर्वंशमनुक्रम्यसप्रसंगंयथाक्रमं आदित्यानामथान्येषांवंशमाहमुनीश्व
रः ३ दक्षकन्यान्वयानुकथनेअदितेर्द्वादशपुत्राःप्रोक्ताःविवस्वानर्यमापूषात्व

शोथसविताभगः धाताविधातावरुणोमित्रः शक्रउरुक्रम
इति तत्र अष्टाध्यायांतमारभ्य विश्वरूपवृत्रचित्रकेतूपाख्या
नैस्त्वष्टुर्वंशामनुवर्ण्येदानींसवितुर्वंशामाह पृश्निस्त्विति
सावित्रीमित्यादिषु भास्त्रंतेस्तुत्तरस्यानुषंगः पशुं पशुयागं
महामखान्पंचयज्ञान् १२ नमोभगवतेश्रीरामचंद्राय

धातुर्भार्याकुहूः सायंपुत्रंप्रासूतएवंसि। नीवालीदर्शमित्यनुक्रमात् समनंतरोवि
धाताक्रिया यांभार्यायांपुरीष्यानग्नीन्पंचचितीन्पुरीष्यासोअग्नयइतिपंचवा

धातुः कुहूः सिनीवालीराकाचानुमतिस्तथा सायंदर्शमथप्रातःपू
र्णमासमनुक्रमात् अग्नीन्पुरीष्यानाधत्तक्रियायांसमनंतरः ३
चर्षणीवरुणस्यासीद्यस्यांजातोभृगुःपुनः वाल्मीकिश्चमहायोगी
वल्मीकादभवत्किल ४

एतेग्नयोपश्चित्तयइति श्रुतेः ३ चर्षणीवरुणस्यभार्या
सीत् पूर्वंब्रह्मणःपुत्रोभृगुः यस्यांपुनर्जातः वाल्मीकिर्वरुणस्यैवपुत्रोभवत् एतौ
वरुणस्याँधारणोपुत्रो ४

सा

तयोत्सर्गद्दियो मित्रस्यौंधारणाः तयोरेवसाधारणौद्वौपुत्रौचाह अगस्त्यश्चवसिष्ठ
श्चऋषीमित्रावरुणयोरभवतांयतउभावपिकुंभेरेतः सिषिचतुः सत्रेहजातावि

अगस्त्यश्चवसिष्ठश्चमित्रावरुणयोर्ऋषी रेतः सिषिचतुः कुंभेउ
र्वश्याः सन्निधौद्रुतं ६ रेवत्यांमित्रउत्सर्गमरिष्टंपिप्पलंव्यधा
त् पौलोम्यामिंद्रआधत्तत्रीन्पुत्रानितिनः श्रुतं ७ जयंतमृषभं
ताततृतीयंमीढुषंप्रभुः उरुक्रमस्यदेवस्यमायावामनरूपि

७
ॐ

षितामनोभिः कुंभेरेतः सिषिचतुः समानमितिश्रुतेः द्रुतंस्कन्नं ५ ६७ नमोनमः

८ पश्चात् अष्टमस्कंधे अर्थेतिकश्यपस्यादितिपुत्राणांद्वादशादित्यानांसंततिमु

कीर्तौपित्न्यांबृहत्श्लोकस्तस्यासन्सौभगादयः तत्कर्मगुणवी
र्याणिकाश्यपस्यमहात्मनः पश्चाद्वक्ष्यामहेदित्यांयथैवावतता
रह ८ अथकश्यपदायादान्दैतेयान्कीर्तयामिते यत्रभागवतः
श्रीमान्प्रह्लादोबलिरेवच ९ दितेर्द्वावेवदायादौदैत्यदानववंदितौ
हिरण्यकशिपुर्नामहिरण्याक्षश्चकीर्त्तितौ १० हिरण्यकशिपोर्भा
र्याकयाधूर्नामदानवी जंभस्यतनयास्तासुषुवेचतुरःसुतान् ११

क्ष्यादितेःपुत्रान्कथयामीत्यर्थः ९ हिरण्यकशिपुर्हिरण्याक्षश्चेतिप्रथमंद्वावेतौप्रके

तितोल्ततीयस्कंधे १० ११

भा॰ष

१४८

विप्रचित्तोदानवाङ्गर्त्तुःसकाशाद्राहुंपुत्रमग्रहीत् १२ ततःसंह्रादादसूत १३ योमे

संह्रादंप्रागनुह्रादंह्रादंप्रह्रादमेवच तस्यसासिंहिकानामराहुंविप्रचित्तो
ग्रहीत् १२ शिरोहरद्यस्यहरिश्चक्रेणपिबतोमृतं संह्रादस्यकृतिर्भार्यासू
तपंचजनंततः १३ ह्रादस्यधमनिर्भार्यासूतवातापिमिल्वलं योऽगस्त्या
यत्वतिथयेपेचेवातापिमिल्वलं १४ अनुह्रादस्यसूर्म्यायांबाष्कलोमहि
षस्तथा विरोचनस्तुप्राह्रादिर्देव्यांतस्याभवद्बलिः १५

षरूपंवातापिंपेचेतंमिल्वलंयंपेचेतंवातापिंचास्त्तेत्यन्वयः १४ १५ नमोरामाय

४८

ततोबलेः सकाशादभवत् तस्यबलेरनुभावः सुश्लोक्यः गुणकीर्त्यर्हः यद्वाअनुभा

बाणज्येष्ठपुत्रश्शतमश्शनायांततोभवत् तस्यानुभावः सुश्लोक्यः प
श्चादेवाभिधास्यते १६ बाणआराध्यगिरिशंलेभेतद्गणमुख्यतां
यत्पार्श्वेभगवानास्तेह्यद्यापिपुरपालकः १७ मरुतश्चदितेःपुत्राश्च
त्वारिंशन्नवाधिकाः तआसन्नप्रजाः सर्वेनीता इंद्रेणसात्मतां १८
राजोवा० कथंतआसुरंभावमपोह्योत्पत्तिकंगुरो इंद्रेणप्रापिताः सा
त्म्यंकिंतत्साधुकृतंहितैः १९

व्यतसाङ्गःस्तूयतइ स्यनुभावसुश्लोकयशाइतिशेषः
१६ तस्यगणेषुमुख्यताप्राधान्यं १७ सात्मतासमानरूपतांदेवत्वंप्रापिताः १८ १९

२० आहृतंसादरंअल्पंमिताक्षरंअर्थवत्अर्थयुक्तं सत्रमयनंआश्रयोयस्यहेस
त्रायणशौनक २१ पार्ष्णिग्राहेणपृष्ठतः सहायेन २२ स्मात्हंतारमिंद्रंमारयित्वा

इमेश्रद्दधतेब्रह्मंन्नृषयोहिमयासह परिज्ञानायभगवंस्तन्नोव्याख्यातुमर्हसि २०
सूतउ० तद्विष्णुरातस्यसबादरायणिर्वचोनिशम्यादृतमल्पमर्थवत् सभाजयन्स
न्निभृतेनचेतसाजगादसत्रायणसर्वदर्शनः २१ शुकउ० हतपुत्रादितिःशक्रपार्ष्णि
ग्राहेणविष्णुना मन्युनाशोकदीप्तेनज्वलंतीपर्यचिंतयत् २२ कदानुभ्रातृहंतार
मिंद्रियाराममुल्बणं अक्लिन्नहृदयंपापंघातयित्वाशयेसुखं २३

सुखिनीस्यामितिविचिंतयामासदितिःउल्बणंक्रूरं अक्लिन्नहृदयंकठिनचित्तं २३

ननुराजास्वदेहरक्षार्थमन्येषांघातंकरोत्येवकिमत्रचित्रंतदाह कृमीति ईशः प्रभु
रित्यभिहितस्यापियस्यपूर्वेषांराज्ञांदेहस्यमरणानंतरंद्वित्रिदिनावस्थितस्य कृमय
इति श्वादिभिर्भक्षितस्यतुविष्ठेति दग्धस्यभस्मेतिसंज्ञाआसीत्तत्कृतेतस्यदेह

कृमिविड्भस्मसंज्ञासीद्यस्येशाभिहितस्यच मृतभुक्तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोय
तः २४ आशासानस्यतस्येदंध्रुवमुन्नद्धचेतसः मदशोषकइंद्रस्यभयायेनसुते
हिमे २५

स्यार्थेयोमृतेभ्योद्रुह्यतिसःकि स्वार्थंवेदनवेदैवतत्रहेतुः यतोमृतद्रोहा
न्निरयोभवति २४ इदंदेहादिकंध्रुवंनित्यंआशासानस्यमन्यमानस्यअतःउन्नद्धं
उद्धृंखलंचेतोयस्यतस्येंद्रस्ययोमदस्तस्यशोषकःपुत्रोमेयेनहेतुनामृत्यात्भ
वेत् २५

भा.ष.
१४८

भर्त्तुःप्रियाचरणमेवेतिभावेनसाभर्त्तुःप्रियमसकृदाचचार २६ २७ विवशःस्त्री
परतंत्रःसन्बाढंतवमनोरथंपूरयिष्यामिइतियदाहतन्नचित्रं तत्रहेतुमाहकिंलो

इतिभावेनसाभर्त्तुराचचारासकृत्प्रियं शुश्रूषयानुरागेणप्रश्रयेणदमेनच २६
भक्त्यापरमयाराजन्मनोज्ञैर्वल्गुभाषितैः मनोजग्राहभावज्ञासुस्मितापांगवी
क्षणैः २७ एवंस्त्रियाजडीभूतोविद्वानपिविदग्धया बाढमित्याहविवशोनतच्चि
त्रंहियोषिति २८ विलोक्यैकांतभूतानिभूतान्यादौप्रजापतिः स्त्रियंचक्रेस्वदे
हार्द्धंययापुंसांमतिर्हृता २९

क्येति एकांतभूतानिनिःसंगानिमैथु
नेनसृष्टिवृद्ध्यर्थंस्वदेहार्धमेवस्त्रियंचक्रे २९ नमोनारायणायनमोनमः ७ ७

१४९

एवंस्त्रियासुश्रूषितः सन् ३० इहचकारात्परत्रच अगमः अप्राप्यः ३१ ननुपरमे
श्वरेसुप्रीतेसर्वकामप्राप्तिरितिप्रसिद्धंतत्राह पतिरेवेति ननुमनसिस्थितः वासु

एवंशुश्रूषितस्तात भगवान्कश्यपोस्त्रिया प्रहस्यपरमप्रीतोदि
तिमाहाभिनंद्यच ३० कश्यपउवाच वरंवरयवामोरुप्रीतस्तेऽहमनिं
दिते स्त्रियाभर्त्तरिसुप्रीतेकः कामइहचागमः ३१ पतिरेवहिना
रीणांदैवतंपरमंस्मृतं मानसःसर्वभूतानांवासुदेवःश्रियःपतिः ३२

देवएवलक्ष्मीपतिः परंदैवतमितिप्रसिद्धं सत्यंसएवस्वाधिकारेणरूपभेदैःपू
ज्यतइत्याह मानसइतिसार्द्धेन ३२

देवतालिंगैर्मूर्त्तिभिरुपलक्षितैः तान्येवाह नामइंद्रादिरूपंवज्रहस्तत्वादि ताभ्यां

सएवदेवतालिंगैर्नामरूपविकल्पितैः ईज्यतेभगवान्पुंभिः स्त्रीभिश्चपति
रूपधृक् ३३ तस्मात्पतिव्रतानार्यः श्रेयस्कामाःसुमध्यमे यजंतेनन्यभा
वेनपतिमात्मानमीश्वरं ३४ सोहंत्वयार्चितोभद्रेईदृग्भावेनभक्तितः
तंतेसंपादयेकाममसतीनांसुदुर्लभं ३५ दितिरुवाच ॥ वरदोयदिमेब्रह्मन्
पुत्रमिंद्रहणंवृणे अमृत्युंमृतपुत्राहंयेनमेघातितौसुतौ ३६

विविधंकल्पितैः ३३ ३४ इंद्रहणंइंद्रहंतारं अमृत्युंमृत्युशून्यं येनइंद्रेणविष्णुना
सहायेनघातितौ ३६

३७ ३८ स्वभावमनुवर्त्तमानायायोषितः कोऽतिक्रमोऽपराधः ३९ स्वभावमेवाहद्वाभ्यां शर
त्यभ्रस्येवोत्सवोविकाशोयास्मिन् श्रवणामृतं वचः श्रवणेश्रुतीतयोरमृतं अमृततुल्यं क्षु

निशम्यतद्वचोविप्रोविमनाःपर्यतप्यत अहोअधर्मःसुमहानयंमेसमुपस्थितः ३७
अहोअर्थेंद्रियारामोयोषिन्मय्येहमायया गृहीतचेताःकृपणःपतिष्येनरकेध्रुवं ३८
कोतिक्रमोनुवर्त्तंत्याःस्वभावमिहयोषितः धिङ्मांबताबुधंस्वार्थेयदहंत्वजितेंद्रियः ३९
शरत्पद्मोत्सवंवक्त्रंवचश्चश्रवणामृतं हृदयंक्षुरधाराभंस्त्रीणांकोवेदचेष्टितं ४० नहि
कश्चित्प्रियःस्त्रीणामंजसास्वाशिषात्मनां पतिंपुत्रंभ्रातरंवाघ्नंत्यर्थेघातयंतिच ४१

रधारोपमेवचित्तं ४० स्वाशिषात्मनांस्वार्थकामनयात्मवत्प्रेष्ठत्वेनप्रतीयमानानां ४१

तत्रेदमुपकल्पतेयोग्यंभवति अयंभावः वैष्णवंव्रतंतावदुपदेक्ष्यामितेनैवास्याः शुद्धचि
त्तायाइंद्रक्रोधोनिवर्त्तिष्यतेपुत्रस्त्वमर्त्यो भविष्यति दीर्घकालत्वेव्रतस्यकथंचिद्वैगुण्येस
तींद्रस्यवधोपिनभविष्यतिइति ४२ ४३ भद्रेअंजसायथावद्यदिधारयिष्यसितर्हिइह

प्रतिश्रुतंददामीतिवचस्तन्नमृषाभवेत् वधंनार्हतिचेंद्रोपितत्रेदमुपकल्प्यते ४२ इति
संचिंत्यभगवान्मारीचः कुरुनंदन उवाचकिंचित्कुपितआत्मानंचविगर्हयन् ४३ क
श्यप उ० ॥ पुत्रस्तेभविता भद्रे इंद्रहादेवबांधवः संवत्सरंव्रतमिदंयद्यंजो धारयिष्यसि
४४ दितिरु० ॥ धारयिष्येव्रतंब्रह्मन्ब्रूहिकार्याणियानिमे यानिचेहनिषिद्धानिनव्रतंघ्नंति
यान्युत ४५

भविष्यति वैगुण्येतुसतिदेवबांधवोभविष्यति वैष्णवत्वाद्व्रतस्यकथंचिद्वैगुण्ये
पिसतिसर्वथावैफल्याभावात् ४४ कार्याण्यावश्यकानिव्रतंयानिनघ्नंति नावश्यकानिनच
निषिद्धानिकिंत्वभ्यनुज्ञातानितानिसर्वाण्यपिब्रूहि ४५

१५०

तत्रैकत्रिंशन्निषेधानाह नहिंस्यादितिपंचभिः नशपेन्नाक्रोशेत् यदमंगलंकपा
लास्थ्यादितन्नस्पृशेत् ४६ नाप्सुप्रविश्यस्नायात् पूर्वविधृतांस्रजंपुनर्नधारयेत् ४७

कश्यप३०। नहिंस्याद्भूतजातानिनशपेन्नानृतंवदेत् नछिंद्यान्नखलोमानिनस्पृशेद्य
दमंगलं ४६ नाप्सुस्नायान्नकुप्येतनसंभाषेतदुर्ज्जनैः नवसीताधौतवासाः स्रजंचवि
धृतांक्वचित् ४७ नोच्छिष्टंचंडिकान्नंचसामिषंवृषलाहृतं भुंजीतोदक्ययादृष्टंपिबे
दंजलिनात्वपः ४८ नोच्छिष्टास्पृष्टसलिलासंध्यायांमुक्तमूर्धजा अनर्चितासंयत
ना॰ वार्क्षसंवीताबहिश्चरेत् ४९ नाधौतपादाप्रयतानार्द्रपाण्योदक्शिराः शयीतनाप
राङ्गन्यैर्ननिग्नानचसंध्ययोः ५० भोजनेपंचनिषेधानाह नोच्छिष्टामीतिचाइकालंभ
इकाल्यैनिवेदितंपिपीलिकादिदूषितंवा अंजलिनात्वपोनपिबेत् ४८ गृहाद्बहिर्निर्गमे

सप्त निषेधानाह नोच्छिष्टेति अनर्चिता मंडनहीना असंवीताः नप्रावृता ४९ शयनेष्टौ नि
षेधानाह नाधौतपादेति नापराक्प्राग्भिमशिराः ५० कार्याण्याह धौतवासा इति द्वाभ्यां
प्रातराशात्प्रथमभोजनात् ५१ वीरवतीर्जीवद्भर्तृकाः अर्च्य संपूज्य कोष्ठगतं कुक्ष्यंतर

धौतवासाः शुचिर्नित्यं सर्वमंगलसंयुता पूजयेत्प्रातराशात्प्राग्गोविप्रान्श्रियमच्युतं
५१ स्त्रियो वीरवतीश्चार्चेत्स्रग्गंधबलिमंडनैः पतिं चार्च्योपतिष्ठेत ध्यायेत्कोष्ठगतं च तं
५२ सांवत्सरं पुंसवनं व्रतमेतदविप्लुतं धारयिष्यसि चेत्तुभ्यं शक्रहा भविता सुतः ५३
बाढमित्यभ्युपेत्याथ दितीराजन्महामनाः काश्यपं गर्भमाधत्त व्रतं चांजो दधार सा ५४
मातृष्वसुरभिप्रायमिंद्र आज्ञाय मानद शुश्रूषणेनाश्रमस्थां दितिं पर्यचरत्कविः ५५
नित्यं वनात्सुमनसः फलमूलसमित्कुशान् पत्रांकुरमृदोपश्च काले काल उपाहरत् ५६

गतं ५२ पुंसवनं पुत्रोत्पत्तिकरं तुभ्यं तव ५३ ५६

हरिरिंद्रोव्रतस्यछिद्रंप्रेप्सुःप्राप्तुमिछुः जिह्मःकुटिलःसाधुवेषः मृगहालुब्धकोयथामृगवं
चनायमृगवेषोभवतितद्वत् ५७ केनमेशिवंस्यादितिचिंतांप्राप्तः ५८ अस्पृष्टश्चासावधौ

एवंतस्याव्रतस्थायाव्रतछिद्रंहरिर्नृप प्रेप्सुःपर्यचरत्जिह्मोमृगहेवमृगाकृतिः ५७
नाध्यगछद्व्रतछिद्रंतत्परोथमहीपते चिंतांतीव्रांगतःशक्रःकेनमेस्याछिवंत्विह ५८
एकदासातुसंध्यायामुछिष्टाव्रतकर्शिता अस्पृष्टवार्यधौतांघ्रिःसुष्वापविधिमोहि
ता ५९ लब्ध्वातदंतरंशक्रोनिद्रापहृतचेतसः दितेःप्रविष्टउदरंयोगेशोयोगमायया
६० चकर्त्तसप्तधागर्भंवज्रेणकनकप्रभं रुदंतंसप्तधैकैकंमारोदीरितितान्पुनः

तांघ्रिश्च ५९ निद्रयापहृतंचेतोयस्याः ६० मारोदीरित्युपलालयन्निवतान्पुनःसप्तधाच
कर्त्तचिछेद ६१ श्रीराम

६२ कौशिकः इंद्रः गणान्सप्तगणान्वैमरुतइतिश्रुतेः ६३ ६४ सकृदिति ६५ सजूःसह

तेतमूचुःपाट्यमानाःसर्वेप्रांजलयोनृप नोजिघांससिकिमिंद्रभ्रातरोमरुत स्तव ६२ माभैष्टभ्रातरोमह्यंयूयमित्याहकौशिकः अनन्यभावान्पार्षदानात्मनोमरुतांगणान् ६३ नममारदितेर्गर्भःश्रीनिवासानुकंपया बहुधाकुलिशक्षुण्णोद्रौण्यस्त्रेणयथाभवान् ६४ सकृदिष्ट्वादिपुरुषंपुरुषोयातिसाम्यतां संवत्सरंकिंचिदूनंदित्यायद्धरिरर्चितः ६५ सजूरिंद्रेणपंचाशद्देवास्तेमरुतोभवन् व्यपोह्यमातृदोषंतेहरिणासोमपाःकृताः ६६ दितिरुत्थायददृशेकुमाराननलप्रभान् इंद्रेणसहितान्देवीपर्यतुष्यदनिंदिता ६७ अथेंद्रमाहताताहमादित्यानांभयावहं अपत्यमिछंत्यचरंव्र

यो॰

तमेतत्सुडुष्करं ६८

१५०

६६ ६८

× द्धिर्यस्य ७० ७१ ७२ अपिपरंमोक्षमपि ७३ गुणस्पर्शोविषयभोगंबु ×
दिस्यानिःकपटमुक्तेसतिइंद्रोपिनिष्कपटमेवाह अंबेति लब्धमंतरंयेन अर्थएवबु

एकःसंकल्पितःपुत्रःसप्तसप्ताभवन्कथं यदितेविदितंपुत्रसत्त्वंकथयमामृषा ६९
इंद्रउ०॥ अंबतेहंव्यवसितमुपधार्यागतोंतिकं लब्धांतरोछिदंगर्भमर्थबुद्धिर्नधर्म
वित् ७० हृतोमेसप्तधागर्भआसन्सप्तकुमारकाः तेपिचैकैकशोवत्सकृताः सप्तधाना
पिमम्रिरे ७१ ततस्तत्परमाश्चर्यंवीक्ष्याध्यवसितंमया महापुरुषपूजायाःसिद्धिः
काप्यानुषंगिणी ७२ आराधनंभगवतईहमानानिराशिषः येतुनेछंत्यपिपरंतेस्वा
र्थकुशलाःस्मृताः ७३ आराध्यात्मप्रदंदेवंस्वात्मानंजगदीश्वरं कोवृणीतेगुणस्पर्शं
बुधःस्यान्नरकेपियत् ७४

धः कोवृणीते यद्यस्मा न्नरकेपिस्यात् ७४ नमोकृष्णाय

महीयासिहेमहत्तमेमृतः सन्उत्थितः ७५ ७६ एवमिति ७७ इतिश्रीभागवते० ष० अ
ष्टादशोध्यायः १८ उनविंशेच यत्त्वोक्तंकश्यपेनदितेर्व्रतं तदेवविवृतंलोकहिताय

तदिदंममदौर्जन्यंबालिशस्यमहीयसि क्षंतुमर्हसिमातस्त्वंदिष्ट्यागर्भोमृतोत्थि
तः ७५ शुकउवाच इंद्रस्तयाभ्यनुज्ञातःशुद्धभावेनतुष्टया मरुद्भिःसहतांनत्वाज
गामत्रिदिवंप्रभुः ७६ एवंतेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि मंगलंमरुतांज
न्मकिंभूयःकथयामिते ७७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठेमरुज्जन्मकथनंना
माष्टादशोध्यायः १८ ७ राजोवाच०॥ व्रतंपुंसवनंब्रह्मन्भवतायउदीरितं तस्यवे
दितुमिच्छामियेनविष्णुःप्रसीदति १

हरितोषणं १ व्रतमिति तस्यप्रकारमितिशेषः

१

मार्गशिरेमासेशुक्लपक्षे आदितः प्रतिपदि २ अनुमंत्र्यपष्ठा शुक्लादंतायस्याःसाशु
क्लदती धौतदंता अलंकृतवासती पूजयेत् ३ आदौनावन्नमस्कारमंत्रानाहत्रि

शुकउवाच॥ शुक्लेमार्गशिरेपक्षेयोषिद्भर्तुरनुज्ञया आरभेतव्रतमिदंसार्वकामिक
मादितः २ निशाम्यमरुतांजन्मब्राह्मणाननुमंत्र्यच स्नात्वाशुक्लदतीशुक्लेवसीता
लंकृतांबरे पूजयेत्प्रातराशात्प्राग्भगवंतंश्रियासह ३ अलंते निरपेक्षायपूर्ण
कामनमोस्तुते महाविभूतिपतयेनमःसकलसिद्धये ४ यथात्वंकृपयाभूत्याते
जसामहिमौजसा जुष्टईशगुणैःसर्वैस्ततोऽसिभगवान्प्रभुः ५

भिः तेतुभ्यमअ
लंपर्याप्तमेवसर्वेनाकिंचिदन्यैःकृत्यमास्ति अतःकेवलंतेतुभ्यंनमोस्तु पर्याप्तोहे
तवः निरपेक्षाय हेपूर्णकाममहाविभूतिपतयेश्रीलक्ष्मीपतये सकलाःसिद्धयो
णिमाद्यायस्मिन्तस्मै ४ भोईशयथायथावत्त्वंकृपादिभिर्जुष्टः अन्यैःस्वल्पसंकल्प

त्यादिभिः सर्वैर्गुणैः ततस्तस्मात् ५

महापुरुषस्यपरमेश्वरस्येवलक्षणानिनिरपेक्षत्वादीनियस्यास्तस्याःसंबोधनं

विष्णुपत्नि महामायेमहापुरुषलक्षणे प्रीयेथामेमहाभागेलोकमातर्नमोस्तु
ते ६ ॐ नमोभगवतेमहापुरुषायमहानुभावायमहाविभूतिपतयेसहम
हाविभूतिभिर्बलिमुपाहराणीति अनेनाहरहर्मंत्रेणविष्णोरावाहनार्घ्यपाद्योपस्प
र्शनस्नानवासउपवीतविभूषणगंधपुष्पधूपदीपोपहाराद्युपचारांश्चसमाहितउपाह
रेत् हविःशेषंतुजुहुयादनलेद्वादशाहुतीः ७ ॐ नमोभगवतेमहापुरुषायमहाविभू
तिपतयेस्वाहेति श्रियंविष्णुंचवरदावाशिषांप्रभवावुभौ ८

६ पूजामंत्रमाह ॐ नमइति हविःशेषमुपहारावशिष्टं ७ होममंत्रंदर्शयति ॐमिति
प्रकर्षेणभवंत्याभ्यामितिप्रभवौ

१ १० इज्यायज्ञाभिनिवर्त्तकः पुरुषव्यासंगोभावनाख्यः क्रियालौकिको ११ प्रस

भक्त्यासंपूजयेद्देवींयोयदीच्छेत्सर्वसंपदः प्रणमेद्दंडवद्भूमौभक्तिप्रव्हेणचेतसा
दशवारंजपेन्मंत्रंततस्तोत्रमुदीरयेत् ९ युवांतुविश्वस्यविभूजगतःकारणंपरं
इयंहिप्रकृतिःसूक्ष्मामायाशक्तिर्दुरत्यया १० तस्याअधीश्वरःसाक्षात्त्वमेवपुरु
षःपरः त्वंसर्वयज्ञइज्येयंक्रियेयंफलभुग्भवान् ११ गुणव्यक्तिरियंदेवीव्यंजको
गुणभुग्भवान् त्वंहिसर्वशरीर्यात्माश्रीःशरीरेंद्रियाशया नामरूपेभगवतीप्र
त्ययस्त्वमपाश्रयः १२ यथायुवांत्रिलोकस्यवरदौपरमेष्ठिनौ तथामउत्तमश्लो
कसंतुसत्यामहाशिषः १३ इत्यभिष्टूयवरदंश्रीनिवासंश्रियासह तन्निःसार्योप
हरणंदत्वाचमनमर्चयेत् १४

योनामरूपयोःप्रकाशः अपाश्रयः तयोराधारः १२१४

भाग
१५३

१५ महापुरुषचेतसाईश्वरबुध्याउपनमेत्भजेत् पतिश्चस्वयंप्रेमशीलः सन्पत्न्याः

ततस्तुवीतस्तोत्रेणभक्तिप्रव्हेणचेतसा यज्ञोछिष्टमवघ्रायपुनरभ्यर्चयेद्धरिं १५
पतिंच परयाभक्त्या महापुरुष चेतसा प्रियैस्तैस्तैरुपनमेत्प्रेमशीलः स्वयंपतिः
बिभृयात्सर्वकर्माणिपत्न्याउच्चावचानिच १६ कृतमेकतरेणापिदंपत्योरुभयोरपि
पत्न्यांकुर्यादनर्हायांपतिरेतत्समाहितः १७ विष्णोर्व्रतमिदंबिभ्रन्नविहन्यात्कथंच
न विप्रान्स्त्रियोवीरवतीः स्रग्गंधबलिमंडनैः १८ अर्चेदहरहर्भक्त्यानित्यंनिय
ममास्थितः उद्वास्यदेवंस्वेधाम्नितन्निवेदितमग्रतः अद्यादात्मविशुध्यर्थंसर्वकाम
र्धयेतथा १९

कर्माणिबिभृयात्तदनुकूलोभवेदित्यर्थः १६ यतः दंपत्योर्मध्ये एकतरे
णकृतमुभयोरपिभवति १७ नविहन्यात्नविघिंयात् १८ १

१३

द्वादशमासानिसुक्तेकदाचित्तन्मध्येमलमासेसतितेनसहद्वादशसंख्यायांसत्यांतु
द्धस्यैकस्यत्यागः स्यात् हायनमिसुक्तेतन्मध्यपातिनस्तस्यापिप्रसंगःस्यात् त
दुभयंवारयितुंउभयमुक्तंउपचरेत् उपवसेत् २० श्वोभूतेप्रभातेसति पयसिस्र

एतेनपूजाविधिनामासान्द्वादशहायनं नीत्वाथोपचरेत्साध्वीकार्त्तिकेचरमेहनि
२० श्वोभूतेपउपस्परयहूष्णामभ्यर्च्यपूर्ववत् पयःसृतेनजुहुयाच्चरुणासहस
र्पिषा पाकयज्ञविधानेनद्वादशैवाहुतीः पृतिः २१ आशिषःशिरसादायद्विजैःप्रीतैः
समीरिताः प्रणम्यशिरसाभक्त्याभुंजीततदनुज्ञया २२ आचार्यमग्रतःकृत्वावा
ग्यतःसहबंधुभिः दद्यात्पत्न्यैचरोःशेषंसुप्रजास्त्वंसुसौभगं २३

तेनपक्केनपाक
यज्ञविधानेनपार्वणस्थालीपाकविधानेन २१ वाग्यतःसन्शेषंसुप्रजास्त्वंससुत्रत्वमि
त्यर्थः २३

एतदिति २४ अवीराविधवाधनेश्वरीसत्यपियासुदुर्भगासासुभगाभवति २५ पुआ
मयावीरोगीसंविरूज्ञाविशिष्टयारुजाविमुच्यते इंद्रियैःसहकल्यंदेहंचविंदेदिति

एतच्छ्रुत्वाविधिवद्धुतंविभोरभीप्सितार्थंलभतेपुमानिह स्त्रीतेनदास्यायल
मेतसौभगं श्रियंप्रजांजीवपतिंयशोगृहं २४ कन्याचविंदेतसमग्रलक्षणंवरं
त्ववीराहतकिल्बिषागतिं मृतप्रजाजीवसुताधनेश्वरीसुदुर्भगासुभगारूप
मग्र्यं २५ विंदेद्विरूपाविरुजाविमुच्यतेयआमयावींद्रियकल्यदेहं एतत्पठन्न
भ्युदयेचकर्मण्यनंततृप्तिःपितृदेवतानां २६

चशेषः पठन्योवर्तेतत्तस्यापि
तृणांदेवतानांचानंततृप्तिर्भवतीत्यर्थः २६ ७

उपसंहरतिराजन्निति महत्पुण्यंजन्ममरुद्व्रतंच २७ षष्ठस्कंधनिगूढार्थपदभावा
र्थदीपिका सद्भिरासेव्यतामेषायतिश्रीधरनिर्मिता १ इतिश्रीभागवतेमहापुरा

तुष्टाः प्रयच्छंतिसमस्तकामान्होमावसानेहुतभुक्श्रीहरिश्च रा
जन्महन्मरुतांजन्मपुण्यंदितेर्व्रतंचाभिहितंमहत्ते २७ इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेपारमहंस्यांसंहितायांशुकपरीक्षित्संवादे
पुंसवनव्रतकथनंनामैकोनविंशोध्यायः १९

णेषष्ठस्कंधेटीकायांएकोनविंशोध्यायः १९ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्रीरामचंद्रार्पणमस्तु

भाष्य
१५५

राम

१५५

```
[OrderDescription]
,CREATED=17.03.20 11:37
,TRANSFERRED=2020/03/17 at 12:15:20
,PAGES=311
,TYPE=STD
,NAME=S0002963
,Book Name=M-2747-BHAGWAT MAHAPURAN
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
```

```
FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
```

```
FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
```

```
FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
```

```
FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
```

```
FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
```

```
FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
```

```
FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF
,FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF
,FILE181=00000181.TIF
,FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF
,FILE184=00000184.TIF
,FILE185=00000185.TIF
,FILE186=00000186.TIF
,FILE187=00000187.TIF
,FILE188=00000188.TIF
,FILE189=00000189.TIF
,FILE190=00000190.TIF
,FILE191=00000191.TIF
,FILE192=00000192.TIF
,FILE193=00000193.TIF
,FILE194=00000194.TIF
,FILE195=00000195.TIF
,FILE196=00000196.TIF
,FILE197=00000197.TIF
,FILE198=00000198.TIF
,FILE199=00000199.TIF
```

```
FILE200=00000200.TIF
,FILE201=00000201.TIF
,FILE202=00000202.TIF
,FILE203=00000203.TIF
,FILE204=00000204.TIF
,FILE205=00000205.TIF
,FILE206=00000206.TIF
,FILE207=00000207.TIF
,FILE208=00000208.TIF
,FILE209=00000209.TIF
,FILE210=00000210.TIF
,FILE211=00000211.TIF
,FILE212=00000212.TIF
,FILE213=00000213.TIF
,FILE214=00000214.TIF
,FILE215=00000215.TIF
,FILE216=00000216.TIF
,FILE217=00000217.TIF
,FILE218=00000218.TIF
,FILE219=00000219.TIF
,FILE220=00000220.TIF
,FILE221=00000221.TIF
,FILE222=00000222.TIF
,FILE223=00000223.TIF
,FILE224=00000224.TIF
,FILE225=00000225.TIF
```

```
FILE226=00000226.TIF
,FILE227=00000227.TIF
,FILE228=00000228.TIF
,FILE229=00000229.TIF
,FILE230=00000230.TIF
,FILE231=00000231.TIF
,FILE232=00000232.TIF
,FILE233=00000233.TIF
,FILE234=00000234.TIF
,FILE235=00000235.TIF
,FILE236=00000236.TIF
,FILE237=00000237.TIF
,FILE238=00000238.TIF
,FILE239=00000239.TIF
,FILE240=00000240.TIF
,FILE241=00000241.TIF
,FILE242=00000242.TIF
,FILE243=00000243.TIF
,FILE244=00000244.TIF
,FILE245=00000245.TIF
,FILE246=00000246.TIF
,FILE247=00000247.TIF
,FILE248=00000248.TIF
,FILE249=00000249.TIF
,FILE250=00000250.TIF
,FILE251=00000251.TIF
```

```
FILE252=00000252.TIF
,FILE253=00000253.TIF
,FILE254=00000254.TIF
,FILE255=00000255.TIF
,FILE256=00000256.TIF
,FILE257=00000257.TIF
,FILE258=00000258.TIF
,FILE259=00000259.TIF
,FILE260=00000260.TIF
,FILE261=00000261.TIF
,FILE262=00000262.TIF
,FILE263=00000263.TIF
,FILE264=00000264.TIF
,FILE265=00000265.TIF
,FILE266=00000266.TIF
,FILE267=00000267.TIF
,FILE268=00000268.TIF
,FILE269=00000269.TIF
,FILE270=00000270.TIF
,FILE271=00000271.TIF
,FILE272=00000272.TIF
,FILE273=00000273.TIF
,FILE274=00000274.TIF
,FILE275=00000275.TIF
,FILE276=00000276.TIF
,FILE277=00000277.TIF
```

```
FILE278=00000278.TIF
,FILE279=00000279.TIF
,FILE280=00000280.TIF
,FILE281=00000281.TIF
,FILE282=00000282.TIF
,FILE283=00000283.TIF
,FILE284=00000284.TIF
,FILE285=00000285.TIF
,FILE286=00000286.TIF
,FILE287=00000287.TIF
,FILE288=00000288.TIF
,FILE289=00000289.TIF
,FILE290=00000290.TIF
,FILE291=00000291.TIF
,FILE292=00000292.TIF
,FILE293=00000293.TIF
,FILE294=00000294.TIF
,FILE295=00000295.TIF
,FILE296=00000296.TIF
,FILE297=00000297.TIF
,FILE298=00000298.TIF
,FILE299=00000299.TIF
,FILE300=00000300.TIF
,FILE301=00000301.TIF
,FILE302=00000302.TIF
,FILE303=00000303.TIF
```

```
FILE304=00000304.TIF
,FILE305=00000305.TIF
,FILE306=00000306.TIF
,FILE307=00000307.TIF
,FILE308=00000308.TIF
,FILE309=00000309.TIF
,FILE310=00000310.TIF
,FILE311=00000311.TIF
,
```